

diyânet

Aylık Dergi | Nisan 2026 | Sayı: 424

YENİ ÇAĞ HURAFELERİ

- Gayba İman ve Tevhid İnancı Açısından İlm-i Ahkâm-ı Nücûm ve Havas İlmî
- Post/Modern Dünyanın İptidai Gelenekleri
- Yeni Çağın Spiritüel Arayışlarına Karşı Dinî Bilinç ve Maneviyat
- Prof. Dr. İlyas Çelebi ile Batıl İnançlar ve Hurafeler Üzerine Söyleşi
- Peygamberlerin İnsanlığa Kadim Mirası Hayâ

YAYINLARIMIZ

"Hadis, insanlar için bir hidayet ve rahmet kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i sözleriyle açıklayan, fiilleriyle uygulayışını gösteren, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarıdır."

www.yayinsatis.diyamet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında müşavirlik ve ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

TAKDİM

İnsanoğlu, varlık sahnesine çıktığı günden beri bilinmeyene duyduğu merak ve kutsal olana sığınma ihtiyacıyla hep bir arayış içerisinde olmuştur. Ne var ki bu merakla ilgili arayış ve kaygılar, bizatihi fitratın kendisinden ve gayet tabii karşılanmaktadır. Bu arayış yolculuğunun yegâne güvenli limanı ise vahiyle aydınlanan akl-ı selim, imanla nurlanan kalb-i selimdir. Ancak şu da var ki beşeriyet, tevhidin ve vahyin berrak ufkundan uzaklaştığı her dönemde; hakikatin yerine ikame edilen sahte tesellilerin, hakkın yerini almaya heveslenen batıl itikatların, hurafelerin ve gizemli öğretilerin pençesine düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla insanın kadim arayış yolculuğu, ilahi vahyin belirlediği çerçevede kaldığı sürece kalpleri ve zihinleri hakikat ışığının aydınlığında tutacak, aksi takdirde batılın ve hurafenin karanlık koridorlarında sahte adımlarla devam edecektir. Bu da “kendisine şah damarından yakın” olan Rabbinden uzaklaşan insan için ne hazin bir serüvendir!

İçerisinde bulunduğumuz modern çağa gelindiğinde dijitalleşmenin ve modernitenin getirdiği imkânlar, insanoğlunun metafizik yönelimini ve varoluşsal arayışını, eski hurafelerin “yeni” maskeleriyle sekteye uğratmaya devam etmektedir. Üstelik hiç de rasyonel olmayan bilgilerin “bilimsel” kılıfla, vahyin çizdiği hakikatten uzak ilkel inançların da “İslami” kisvesiyle pazarlandığı bir güncel hurafe dünyası, modern insanın kutsal ve mana boşluğunu istismar etmektedir. Spiritüalizmden dijital falcılığa, astrolojinin bütün hayatı kuşatan iddialarından modern enerji ritüellerine kadar pek çok akım... Oysa İslam, ne akıllı devre dışı bırakan bir teslimiyeti ne de ruhu ihmal eden bir maddeciliği kabul eder. Kur’an ve sünnet; bireysel ve toplumsal huzurun inşasında, dünya ve ahiret saadetine teminatına her türlü hurafe ve aşırılıktan uzak, sahih bilgi ve istikamet üzere bir hayatı idealize eder.

Diyanet Aylık Dergi olarak bu ay, inanç dünyamızı tehdit eden güncel sapmaları ve modern görünümlü hurafeleri mercek altına aldığımız “Yeni Çağ Hurafeleri” dosya konusuyla huzurlarınızdayız. Prof. Dr. Metin Özdemir, “Gayba İman ve Tevhid İnancı Açısından İlm-i Ahkâm-ı Nücûm ve Havas İlmi” başlıklı makalesiyle gayb meselesinin itikadi ve tevhidî bütün yönlerini titizlikle tahlil etti. Prof. Dr. Mustafa Tekin, “Post/Modern Dünyanın İptidai Gelenekleri” yazısında, rasyonel olduğu iddia edilen günümüz dünyasının ilkel inançlarını dinî, psikolojik ve sosyolojik olarak ele alırken Prof. Dr. Asım Yapıcı da “Yeni Çağın Spiritüel Arayışlarına Karşı Dinî Bilinç ve Maneviyat” yazısıyla zihinlerin ve kalplerin manevi itminanına dair ufuk açıcı mütalaalarda bulundu.

Söyleşi konuğumuz Prof. Dr. İlyas Çelebi ise hem geleneksel hem de güncel inanç problemlerine ve yeni hurafe tehlikelerine dair bütün sorularımıza verdiği ayrıntılı cevaplarla meseleye vahiy, hakikat ve hikmet penceresinden bakmamızı sağladı.

Zihnimizi batıldan, kalplerimizi ve imanlarımızı her türlü hurafeden arındırdığımız bir idrak ile mümin vakarına yaraşır bir duruş sergilediğimiz dünya hayatı, ahiret saadeti ve ebedî kurtuluşu Yüce Mevla’dan âlem-i İslam için niyaz ederim. Bilhassa modern zamanların dijital hurafe masallarına karşılık vahyin ve ilmin manevi zırhını kuşanmak adına bütün okurlarımıza bereketli okumalar dilerim.

Hamza BAYRAM

6 GÜNDEM

GAYBA İMAN VE TEVHİD İNANCI
AÇISINDAN İLM-İ AHKÂM-I
NÜCÛM VE HAVAS İLMİ
Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

10 GÜNDEM

POST/MODERN DÜNYANIN
İPTİDÂİ GELENEKLERİ
Prof. Dr. Mustafa TEKİN

14 GÜNDEM

YENİ ÇAĞIN SPIRİTÜEL ARAYIŞLARINA KARŞI
DİNİ BİLİNÇ VE MANEVİYAT
Prof. Dr. Asım YAPICI

18 SÖYLEŞİ

PROF. DR. İLYAS ÇELEBİ:
"HURAFELER YA HAKTAN SAPMA
SONUCU ORTAYA ÇIKAN YALAN
YANLIŞ BEYANLAR YA DA HAKKA
ALTERNATİF OLARAK KURGULANAN
BATIL İNANÇLARDIR."
Sema BAYAR

24 DİN DÜŞÜNCE YORUM

BİLİMSEL VERİLER İŞİĞİNDE ASTROLOJİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ
Hümeyra Nur İŞLEK

28 VAHYİN AYDINLIĞINDA

KUR'AN: ÖĞÜT, ŞİFA, REHBER VE RAHMET
Dr. Mahmut KAYIŞ

30 HADİSLERİN İŞİĞİNDE

HAYIRLI İNSAN OLMANIN ÖLÇÜSÜ
Dr. Halil KILIÇ

32 ÜSVE-İ HASENE

RESULULLAH'IN SÖZ SÖYLEME USULÜ VE
HİTABET TARZI
Dr. Hüseyin ARI

36

KUDÜS'TE İKİ KADIN
İKİ MEDRESE
Betül ALTUN ERİNCİK

38 YARININ DÜNYASI

DİJİTAL DİNİ ANLAYIŞ, GELENEKSEL DİNİ İLETİŞİM MODELİNDE NEYİ DEĞİŞTİRİYOR?

Prof. Dr. Şevki IŞIKLI

42 ARIFLERİN DİLİNDEN

KULLUĞUN ÖZÜ
ŞÜKÜR

Prof. Dr. Mahmud Esad ERKAYA

44 BUNU KONUŞALIM

YUSUF SERTTAŞ:

"ÇOCUKLAR, BİZİM GELECEĞİMİZDİR. ONLARIN CAMİMİZDEKİ YANKILANAN SESLERİNİ GELECEĞE ATILMIŞ ADIMLARIN AYAK SESLERİ GİBİ GÖRÜYÖRÜM. ONLARIN HER BİRİ SANKİ GELECEĞE ATILMIŞ BİRER TOHUM. O YÜZDEN ÇOCUKLARIN ELLERİNDEN TUTARKEN GELECEĞİMİZİN ELİNDEN TUTMUŞUM GİBİ HİSSEDİYÖRÜM."

Mahir KILINÇ

46 DİN TARİH TOPLUM

PEYGAMBERLERİN İNSANLIĞA
KADİM MİRASI HAYÂ

Ferize YEKSEK

49 DİN TARİH TOPLUM

NEREYE YAKINLIK?

Dönay Rabia KIRKIL

52 KUR'AN SURELERİ

MÜMİN SURESİ

Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

54 DİJİTAL DÜNYA GERÇEK HAYAT

HURAFELERİN YENİ MECRASI
DİJİTAL DÜNYA

M. Cüneyd ÇİĞDEMLİ

56 NEYE NASIL İNANIYORUM?

DUAM KABUL OLMUYOR MU?

Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT

58 BİR İNSAN MESELESİ

ÖLÇÜLÜLÜK: SINIR AŞIMI ÇAĞINDA
ÖZGÜRLÜK ÇİĞİRTKANLIĞI

Tuba KAPLAN

62 KİTAP MEDENİYETİ

GÖNÜLLERE ŞİFA MUHALLED BİR ESER
İHYÂ'Ü 'ULŪMİ'D-DİN

Dr. Elif ERDEM

64 FİNANSAL OKURYAZARLIK

BİLGİ İ - 3 BÜYÜK SORU VE FAİZ

Doç. Dr. Harun ŞENCAL

66 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

İYİLİK HAZİNELERİ: VAKIFLAR

Ali Osman ÖZDEMİR

70 KIRILMA NOKTASI

SREBRENİTSA SOYKIRIMI

Alparstan AKÇA

72 SAHABENİN AYAK İZLERİ

AMMAR B. YAŞİR

RAKKA'DA BİR ŞEHİT

Enbiya YILDIRIM

76 İNSAN HÂLİ

DİJİTAL YALNIZLIK VE

GÖRÜNÜR OLMA ARZUSU

Rabia ÇAKMAK

78 HATIRA DEFTERİ

KUR'AN'IN GÖLGESİNDE

ÖĞRETİCİNİN KALEMİNDEN

Faruk BAYNAL

80 KİTAPLIK

MEDYA VE DİN

GELENEKSEL YAYINCILIKTAN

DİJİTAL DÜNYAYA

Mustafa Mirza DEMİR

Abone İşlemleri

Tel: 0312 295 71 96 – 97
0312 295 72 05 – 06
Faks: 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr
dosabone@diyanet.gov.tr

Online Abonelik

dergiabone.diyanet.gov.tr
yayinsatis.diyanet.gov.tr

Hesap No

Döner Sermaye Daire Başkanlığı TC Ziraat Bankası,
Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN:
TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri -

Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

BAŞAK Matbaacılık Tanıtım Hizmetleri İth. İhr. A.Ş.
Anadolu Bulvarı Meka Plaza 5/7 7. Kat
Gimat Yenimahalle/Ankara
Tel: 0 312 397 16 17

Basım Tarihi: 24.03.2026

Yayımlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla.

BATIL İNANÇ VE HURAFELER

Prof. Dr. Safi ARPAGUŞ

Diyanet İşleri Başkanı

Yüce Allah, insanı hakikati idrak edebilecek bir donanımla yaratmış, ona akıl nimeti vermiş, peygamberler göndererek hakikat yolunu göstermiştir. Buna rağmen insan, kimi zaman menfaatlerinin, kimi zaman da cehalet, zaaf ve tutkularının etkisiyle hakikatten uzaklaşmıştır. Hakikatin yerini vehmin, bilginin yerini zan ve kuruntunun aldığı bu savrulmuş hâlinin neticesinde ise batıl inançlar ve hurafeler ortaya çıkmıştır. Putlara kutsiyet atfetmek, görünmeyen varlıklardan medet ummak, gök cisimlerine uluhiyet isnat etmek, fal ve kehanetle geleceği okumaya kalkışmak, uğur ve uğursuzluk sanrılarıyla hayatı anlamlandırmaya çalışmak gibi yaklaşımlar, tamamen insanın hakikatten ve istikametten uzaklaşmasının bir neticesidir. Bu tür eğilimler, tarih boyunca farklı kültür ve coğrafyalarda çeşitli şekillerde kendini göstermiştir.

İnsanlık tarihi, daima hak ile batılın, tevhid ile şirkin kesintisiz mücadelesine sahne olmuştur. Cenab-ı Hak, söz konusu mücadeleye atfen net bir kaide olarak “De ki: Hak geldi,

batıl yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkûmdur.” (İsra, 17/81) fermanı ile hakikatin ontolojik üstünlüğünü beyan etmiştir. Kur’an-ı Kerim’deki pek çok ayette, insanı fıtratından uzaklaştıran, onun onur ve haysiyetine halel getiren batıl inanç ve uygulamaları açık bir dille reddetmiş; insanı doğru bilgi ekseninde aklını kullanmaya, tefekküre ve tedebbüre davet etmiştir.

Kur’an’ın tevhid inancı üzerinde ısrarla durması, batıl düşünce ve inanışların insanoğlu için her zaman ve zeminde en büyük tehdit olduğunu göstermektedir. Zira tevhidden uzaklaşmak, insanın inanç dünyasında ciddi kırılmalara yol açarken batıl düşüncelere ve şirke de zemin oluşturmaktadır. Böylece ortaya çıkan sapkın inanışlar, batıl uygulama ve hurafeler, insan ile Allah arasına görünür ya da görünmez araçlar girmesine ve kulun Rabbiyle ilişkisinin zayıflamasına, hatta kopmasına yol açabilmektedir. Buna mukabil İslam’ın tevhid prensibi, hakikati tahkim etmekle birlikte, insanı vehimlerinden arındırıp her

türlü sahte otoriteden, aracıdan ve bağımlılıktan kurtararak hayata istikamet kazandırmaktadır.

Bu anlamda peygamberlerin hayatına baktığımızda onların bütün mücadelelerinin İslam'ın tevhid ilkesini yerleştirmeye yönelik olduğunu görürüz. Son Peygamber Hz. Muhammed Mustafa da (s.a.s.) tüm batıl inançlara ve bilhassa onların en tehlikelisi olan şirke karşı güçlü ve kapsamlı bir mücadele yürütmüş; tevhide aykırı tutum ve davranışlara asla müsamaha göstermemiştir. Cahiliye Dönemi'ne ait yanlış anlayış, âdet, uygulama ve hurafelere karşı da son derece hassas davranarak Müslümanların inançları ile hayatları arasındaki ilişkinin berraklığına hanel getirecek hiçbir anlayışa izin vermemiştir. Bu minvalde oğlu İbrahim'in vefatıyla aynı gün gerçekleşen güneş tutulmasını bu ölüm hadisesine bağlayanları, "Güneş ve ay Allah'ın ayetlerindedir; hiç kimsenin ölümü ya da hayatı için tutulmazlar." (Buhari, Küsûf, 13) buyurarak uyarmış ve doğa olaylarını hurafelerle açıklama şeklindeki bu yanlış anlayışı hemen düzeltmiştir. Yine Cahiliye Dönemi'nde çok yaygın bir uygulama olan kâhinlikle ilgili olarak "Kim bir kâhine gider ve söylediklerini tasdik ederse, Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur." (İbn Mace, Taharet, 122) ikazıyla, gayb bilgisi iddiasında bulunan kişi ve yapıları itibar edilmemesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Peygamber Efendimiz böylece vahiy ve akıl zemininde tevhide dayalı güçlü ve sarsılmaz bir mümin bilinci inşa etmiştir.

Kuşkusuz İslam'ın en temel prensibi olan tevhid inancı, Allah'ı birlemenin yanı sıra, O'nun dışında hiçbir varlığa insanüstü güç, sınırsız bilgi ve sorgulanamaz otorite atfetmemeyi de gerektirir. Ne var ki insanoğlu tevhidden uzaklaşıp hakikatle arasına mesafeler koyduğunda bu tür yanılgılara düşebilmektedir. Bu yüzden batıl inanç ve düşünceler, kendilerine yeni formlar, yeni söylemler ve yeni araçlar bularak yeniden varlık alanına çıkmaktadır. Bu olgu, insanlık tarihinin bitmeyen döngüsü olarak ne yazık ki bugün de karşımızda durmaktadır.

İletişim imkânlarının baş döndürücü bir hızla geliştiği, bilgiye ulaşmanın son derece kolaylaştığı günümüzde, yanlış ve yanıltıcı bilgilerin de aynı hızla yayılabildiğine şahit oluyoruz. Dijital platformlar ve özellikle sosyal medya mecraları, din ve inanç alanındaki mesnetsiz tutum ve davranışların geniş kitlelere ulaşmasına zemin hazırlamaktadır. Cahiliye Dönemi'nde fal oklarıyla ve kehanetle aranan gelecek bilgisi, bugün farklı isimler altında ve farklı uygulamalarla yeniden gündeme gelmektedir. Modern dünyada hurafeler, kimi zaman eğlence ve popüler kültür unsuru olarak, kimi zaman da kişisel gelişim, enerji terapileri, astroloji, tarot, numeroloji ve kozmik şifa benzeri başlıklar altında masum bir görüntüyle karşımıza çıkmaktadır. Bunların dinden bağımsız ruhsal bir egzersizmişçesine lanse edilmesi ise maalesef insanların bilinçsizce bu tür anlayışlara tevessül etmesine sebep olmaktadır. Esasen bütün bunlar, uzun vadede tevhid inancını aşındırmak-

ta; insanı kader, tevekkül, ibadet ve dua anlayışından uzaklaştırarak İslam'ın ruhuna aykırı yollara sürüklemektedir.

Modern çağda hurafelerin yaygınlaşmasının altında elbette pek çok sebep vardır. Bunların başında cehalet gelmektedir. Hakikatin bilgisinden mahrum kalan insanlar, nevezuhur batıl anlayışlara kolaylıkla teslim olmaktadır. Özellikle modern zamanlarda insanın varoluşa dair sorularına sahih ve tutarlı cevaplar bulamaması veya anlam arayışının doğru kaynaklardan beslenmemesi, batıl inanç ve hurafelerin yaygınlaşmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte insanın manevi yönünün ihmal edilmesiyle ortaya çıkan manevi boşluk ve yoksunluk hissi de onları farklı arayışlara sevk etmekte; somut, kolay, hızlı ve cazip görünen alternatiflere yöneltebilmektedir.

Bu itibarla batıl inanç, düşünce ve hurafelerle mücadele etmek, sadece yanlış inanış ve bilgileri düzeltme meselesinden ibaret değildir. Bu mücadele, aynı zamanda sağlam bir inanç eğitimi, derinlikli bir bilinç ve güçlü bir ahlak inşası meselesidir. Bu bağlamda sahih dinî bilginin her alanda yaygınlaştırılması, Kur'an ve sünnet merkezli bir din tasavvurunun güçlendirilmesi ve özellikle yeni nesillerin söz konusu alanlardaki istismarlara karşı bilinçlendirilmesi hayati önem taşımaktadır. Modern çağ insanını sahih bilgiyle buluşturma, kalpleri vahyin aydınlığıyla diriltme ve tevhid bilincini yeniden tahkim etme sorumluluğu da Müslümanlar olarak hepimizin omuzlarındadır.■

GAYBA İMAN VE TEVHİD İNANCI AÇISINDAN
İLM-İ AHKÂM-I NÜCÛM
VE HAVAS İLMİ

Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Konunun doğru bir şekilde anlaşılıp temellendirilebilmesi için öncelikle İslam inanç sisteminde bilgi ve imanın temeline kısaca değinmemiz yararlı olacaktır.

İslam inanç sisteminde bilgi ve imanın temeli

İslam'da, duyu ve akılla kavranan şehadet âlemi ile ancak vahiy yoluyla bilinen gayb âlemi olmak üzere iki tür âlem söz konusudur. Beş duyuya algılanan somut gerçeklikler birer "bilgi" konusudur ve bunların doğruluğu zorunlu olarak kabul edilir. Bu alanlarda özgür bir tercihten söz edilemez.

İman ise ancak gayb alanında mümkündür. Allah inancı, peygamberlik ve ahiret gibi konular doğrudan duyularla algılanamadığı için kişi bunlar hakkında bir "tercih" yapma özgürlüğüne sahiptir. İman; evrendeki düzen, tasarım ve son derece hassas ayarlar gibi gözleme dayalı somut verilerden hareketle yapılan akli çıkarımlar ve mucizelerle desteklenen peygamberlerin haberleri ışığında, kişinin özgür iradesiyle gerçekleştirdiği bilinçli bir tasdik, kesin kabuldür. Bu sebeple gayba iman, mümin olmanın temel şartıdır ve iradi bir eylemdir.

Gayba iman, İslam inancı açısından bakıldığında sadece vahiy yoluyla bilinebilecek hususları kapsar. Esas itibarıyla vahyin bizzat kendisi de gaybi bir olgudur. Bu itibarla vahyin doğruluğu ancak onu bize ileten peygamberin doğruluğunun ispatlanmasıyla bilinir. Bu yüzden doğrulukları mucizeler ile kanıtlanmış olan peygamberlere iman eden akıl sahipleri, onların getirdikleri tüm ilke ve esasları tereddütsüz olarak kabul ederler.

Özellikle iman konusu olan gaybın insanoğlundan gizlenmesinin hikmeti, insanın, akıl, vicdan ve insaf gibi temel yetilerinin kendisine yüklediği sorumluluğu hakkıyla yerine getirmesi bakımından bir imtihana tabi tutulmasıdır. Akıl, vicdan ve insaf gibi yetiler, insan için özgürlüğü, özgürlük de sorumluluğu getirir. Gayb ve şehadet ayrımının kalktığı bir dünyada, akıl, vicdan ve insaf gibi melekelerin, dolayısıyla da özgürlük ve sorumluluğun hiçbir anlamı ve değeri kalmaz. Bu yüzden dünya teklif/sorumluluk (Bakara, 2/286), ahiret ise ödül ve ceza (Yasin, 36/54) yurdu dur.

Gaybın kısımları

Gayb, *mutlak* ve *izafî* olmak üzere iki kısma ayrılır. Mutlak gayb, sadece Allah Teâlâ'nın bilebileceği varlık ve bilgi alanını kapsar. Bu alanın temel özelliği, mahiyetinin beş duyu ve aklın hiçbir surette ulaşamayacağı bir nitelikte oluşudur. Dolayısıyla bu alanla ilgili bilgileri yalnızca Allah Teâlâ bilebilir. (En'am, 6/59; Neml, 27/65) İzafî gayb ise, görünen/şehadet âleminde beş duyu ve akıl aracılığıyla ulaşılan verilere dayanarak yapılan çıkarımlar ya da doğrudan Allah Teâlâ'nın peygamberlerine ve elçilerine bildirmesi yoluyla bilinebilen varlık ve bilgi alanını kapsar. Bu iki farklı gayb alanını bir örnek üzerinden açıklayacak olursak, modern bilimin güneş ve diğer yıldızların yapılarındaki birtakım değişimlerden hareketle evrenin ömrünün bir gün mutlaka biteceğinin bilinmesinin veya Rum suresinin ilk ayetlerinde belirtildiği üzere Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e, henüz savaş gerçekleşmeden önce

”

**Tevhid,
sadece
'Allah birdir'
demekten
ibaret
değildir;
bilakis O'nun
zatında,
sıfatlarında
ve fiillerinde
teklifiğini,
mutlak güç ve
otoritenin ise
yalnızca O'na
ait olduğunu
tasdik
etmektir.**

ehl-i kitap olan Rumların, Mecusi Persleri kısa bir süre sonra mağlup edeceğini bildirmesinin izafi gayb; kıyametin ne zaman kopacağına, ölüm vaktinin ve rızıkların miktarının bilinmesinin ise mutlak gayb alanında yer aldığını söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında, mutlak gaybı, peygamberler dâhil Allah'tan başka hiç kimse bilemez. (En'am, 6/59; Neml, 27/65; Yunus, 10/20) İzafi gaybın görünen âlemde hareketle yapılan çıkarımlara dayalı kısmını, ilim ve tecrübe sahipleri, görünmeyen âlemle ilgili olan kısmını ise sadece Allah'ın dilediği kadarını bildirdiği peygamberleri (Cin, 72/25-27) bilebilir.

İslam inancının ilk ve en önemli ilkesi tevhid

Tevhid, sadece "Allah birdir" demekten ibaret değildir; bilakis O'nun zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tekliğini, mutlak güç ve otoritenin ise yalnızca O'na ait olduğunu tasdik etmektir. Tevhid, hayatı parçalara ayırmaz; dolayısıyla o, ticaretten sanata, bilimden duaya kadar her anı Allah'ın huzurundaymış gibi yaşatan en temel ilkedir.

Tevhid inancının olmadığı bir yerde, sağlam bir ahiret inancısı da kök salamaz. Çünkü ahiret, tevhidin bir gereği olarak adaletin mutlak tecellisidir. Müslüman bir birey için en temel hedef, her ne işle meşgul olursa olsun, bu tevhid ilkesine zarar vermemektir. Bilimsel bir keşif yaparken de bir esnaf olarak tartarken de ölçü budur. Bu itibarla eylemlerimizin dinî açıdan meşruiyet kazanmasında daima şu soru göz önünde

bulundurulmalıdır. "Benim bu eylemim, Allah'ın mutlak otoritesine bir ortak koşuyor mu? Benim acziyetimi mi hatırlatıyor, yoksa kibrimi mi besliyor?"

Tartışmalı bir alan olan ilm-i nücûm (astroloji/astronomi) ve havas (harf ve isimlerin gizli etkileri) ilimlerini de bu minvalde ele almamız gerekir.

İlm-i nücûm/yıldızlar ilmi ve havas ilminin mahiyeti, gayba iman ve tevhid inancı açısından değerlendirilmesi

İslam ilimler tarihinde "ilm-i nücûm/yıldızlar ilmi" ile "havas ilmi", epistemolojik temelleri ve gayeleri bakımından birbirinden keskin çizgilerle ayrılan iki ana disipline taksim edilmiştir:

İlm-i tesyîr/riyazi astronomi: Gök cisimlerinin hareketlerini, yörüngelerini ve konumlarını hendese/geometri ve matematiksel hesaplamalarla inceleyen bilim dalıdır. Müşahede, tecrübe ve akli istidlal üzerine bina edilen bu saha; vakit tayini ve takvim düzenleme gibi amelî gayelere hizmet eder. Müslüman âlimlerin "Zîc (astronomik cetveller tablosu)" çalışmalarıyla zirveye taşıdığı bu alan, evrendeki nizamı keşfetme çabası olarak İslam medeniyetinde meşru ve muteber bir yer edinmiştir.

İlm-i te'sir/astrolojik ahkâm: Yıldızların ve gezegenlerin konumlarından hareketle; rızık, ecel, savaş ve barış gibi beşerî ve kevnî hadiseler üzerinde "mutlak bir etki" sahibi olduğuna inanma ve bu yolla gelecekte haber verme/keha-

net iddiasıdır. Bu disiplin; herhangi bir burhani delile dayanmaz, aksine zan ve vehim üzerine kuruludur. (Gazali, *İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn*, I, 29-30; İbn Haldun, *Mukaddime*, II, 956.)

Havas ilmi ise, eşyanın mahiyetinde gizli olan "hassa"ların/niteliklerin ve manevi tesirlerin araştırılması olarak tanımlanır. Bu saha tarihsel süreçte iki yönden ele alınmıştır:

Tabîî/maddi havas: Madenlerin, bitkilerin ve ilaçların fiziksel özelliklerini, deney ve gözlem yoluyla keşfetmeyi amaçlayan kısımdır ki onun bu yönü, modern kimya ve farmakolojinin öncüsü kabul edilir.

Manevi/sihri havas: Harflerin/hurûf, isimlerin ve belli şekillerin (vefk/tılsım) gizli bir güç barındırdığı iddiasına dayanır. Tarihsel süreçte, meşru dua ve sığınma talepleri ile kadim büyü geleneklerinden sıranın vehim ve tılsımlar bu alanda iç içe geçmiştir. (İbn Haldun, *Mukaddime*, II, 898-940; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 725.)

Bu ilimler, tarihin her döneminde insanların ilgisini çekmiş, merak ve umut kapısı olmuştur.

Gök cisimlerinin hareketlerini anlamaya çalışmak (astronomi) veya Allah'ın isimlerinin ve Kur'an ayetlerinin manevi tesirlerinden istifade etmek (havassül Kur'an), kendi başlarına şer değildir. Bu itibarla söz konusu vasıtaların hükmünü, onların "kullanım amacı ve şekli" belirler. Gazali'nin deyişiyle, hayra vesile olan hayır, şerre vesile olan ise şerdir. (*İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn*, I, 29)

Eğer ilm-i nücûm, “Yıldızlar Allah’tan bağımsız olarak kaderi belirliyor; onlara bakılarak insanların kaderi okunabilir, gâipten/gelecekte haber verilebilir.” inancına dönüşürse, bu durum tevhid kalesinde büyük bir gedik açar. Böyle bir inanca yönelmek sadece Allah Teâlâ’nın bildiği gayb alanından, yıldızların konumlarına bakarak haber verebileceğini iddia etmek, insanı Allah’a teslimiyetten koparıp gök cisimlerine bağımlı kılar. Aynı durum havas için de geçerlidir.

Havassı, Fatiha, Felak ve Nas surelerini şifa niyetiyle okuyarak üflemede/rukya olduğu gibi Allah’a sığınmak ve O’ndan istemek için bir vesile kılan kişi, mümince bir duruş sergilemiş olur. Diğer taraftan onu, başkaları üzerinde büyüsel bir güç kurmak, insanların iradesini gasp etmek veya gizli sırlar yoluyla bencilce çıkarlar sağlamak için kullanan kişi ise, tevhid inancının özündeki “adalet” ve “emanet” ilkesini çiğnemiş olur.

Tevhid ilkesi zedelendiğinde, insanın psikolojik ve ahlaki yapısı da sarsılır. Allah’ın mutlak otoritesini unutan ve sahte güçlerin etkisine giren birey, artık “hesap verme” bilincini kaybeder. Bu bilinç kaybı, beraberinde derin bir bencilliği getirir. Adaleti ve rahmeti sonsuz olan bir yaratıcıya hesap vermeyeceğini düşünen kişi, elindeki vasıtaları (ister maddi servet ister manevi sırlar) başkalarına zarar verme pahasına kullanmaktan çekinmez.

Bu durum, insanın hem imanına hem de insanlığına vurulmuş bir darbedir. Çünkü insan-

”

Tevhid inancının olmadığı bir yerde, sağlam bir ahiret inancı da kök salamaz. Çünkü ahiret, tevhidin bir gereği olarak adaletin mutlak tecellisidir. Müslüman bir birey için en temel hedef, her ne işle meşgul olursa olsun, bu tevhid ilkesine zarar vermemektir.

lık, başkasının hakkını kendi hakkı kadar aziz bildiğinde kemale erer. Tevhidi kaybetmiş bir “havas” veya “nücûm” meraklısı, kendini kâinatın merkezine koyarak diğer insanları birer nesne gibi görmeye başlar. Bu, İslam ümmetinin toplumsal dengesini bozan çok tehlikeli bir virüstür.

Sonuç olarak, insanoğlu yer-yüzünde sorumluluk sahibi bir misafirdir. Gezegenimizin imar ve ıslahı, ancak sahih bir tevhid inancıyla mümkündür. Bilginin her türlü (ister fizik ister metafizik) birer emanettir. İlm-i nücûm ve havas gibi disiplinler de bu emanetin bir parçasıdır. İlm-i nücûmun te’sir kısmının/astrolojinin ve tılsımların yasaklanması, ilmin ve bilimin önünü kesmek değil aksine aklı özgürleştirmektir. Böylece insanın hayatını vehimler üzerine kurması engellenir ve insanın gerçek “Müsebbib/Sebepleri Yaratan” Allah ile bağı; akıl, duyu ve vahiy süzgecinden geçirilerek korunur. Bu itibarla Müslüman, gökyüzüne baktığında Allah’ın azametini görmeli; harflerin ve isimlerin sırrına daldığında ise sadece O’nun sonsuz lütfuna sığınmalıdır. Bu ilimleri birer “güç aracı” değil birer “marifet kapısı” olarak gördüğümüz sürece tevhid ilkesine sadık kalabiliriz. Ancak bu sayede, heva ve heveslerimizin kölesi olmaktan kurtulup gezegenimizi hem maddi hem de manevi yönden “ıslah” eden, o beklenen “halife” vasfına erişebiliriz. Unutulmamalıdır ki; gerçek güç, gizli formüllerde değil her an, her yerde hazır ve nazır olan Allah’a teslimiyettir.■

POST/MODERN DÜNYANIN İPTİDAİ GELENEKLERİ

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanlık tarihi gözden geçirildiğinde, insanın fiziki ve sosyal çevresinde sürekli değişimler gözlemlenmektedir. Bu değişimlerin elbette insana dönen boyutları bulunmaktadır. Öte yandan bizzat insanın fiziki ve sosyal çevresini değiştirmek üzere bir aktör olduğunu bilmekteyiz. İşte tam da bu noktada insanlık tarihine dair “değişen” ve “değişmeyen”lerin ne olduğu sorusuyla karşılaşmaktayız. Bu bağlamda insanlık tarihi boyunca formlarda bazı değişimler olmakla birlikte değişmeyen öğelerden bahsetmek mümkündür. Bunun temel sebebi; insanın doğası, temel yapısı ve nitelikleridir. Her ne kadar günümüzde insan doğasının da değiştiğine dair iddialar öne sürülse de değişimin sosyal ve fiziki çevre ile bunlara ait formlarda olduğunu görmekteyiz. Özellikle bugün, hem insan hem de insanın çevresinde hızlı değişimlerin olduğu bir çağ olarak tebellür etmektedir. Nitekim transhümanist ve posthü-

manist politikaların iddiaları ve bazı gerçekleştirmeleri tartışılmaktadır. Bu değişimlerin uzun vadede insanın mahiyetine yönelik olacağı iddiaları ayrıca konuşulmalıdır.

Bu minvalde insanlık tarihine bakıldığında sürekli gözlemlenen olgulardan birisi de insanın “aşkın” bir boyut taşıması ve metafizik yönelimleridir. Plutarkhos’a atfedilen bir sözde, “Dünyayı dolaşınız; duvarsız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz şehirler bulacaksınız. Fakat mabetsiz ve mabutsuz bir şehir bulamayacaksınız.” denir. Dolayısıyla din, aşkınlık ve metafizik yönelimin insan için evrensel bir gerçekliğe tekabül ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar günümüzde dinlere müracaat ve aidiyette bazı zayıflamalardan bahsedilse de bu, kategorik olarak din olgusunun zayıfladığı ya da gidecek yok olduğunu gösteren bir done değildir. Bir başka deyişle insanların, aşkın, dinsel, metafizik,

spritüel öğelere yönelimi sona ermiş değildir. İnsan, sekülerleşmiş gibi görünen bir hayatın içinden “kutsal”lar üreterek bunları dinsel formlarda ifade etmeye devam etmektedir.

Bilindiği gibi modernitenin önemli mitlerinin başında ilerleme düşüncesi gelmektedir. “İlerleme” tarihin başlangıcından bugüne kadar insanlığın sürekli pozitif yönde “iyi”ye gittiği ve geliştiği üzerinde odaklanmaktadır. İlerleme düşüncesi, özellikle sosyolojinin bir ilim dalı olarak ortaya çıktığı zamanlarda da tarihî okuma biçiminde tezahürlerini göstermiştir. İlerlemeci tarih anlayışı sosyolojinin tarihe bakışında neşet eder. Söz gelimi; Auguste Comte insanlık tarihini üç hâl yasası çerçevesinde okurken teolojik, metafizik ve pozitif şeklinde üç safhaya ayırır. Buna göre insanlık ilk zamanlardan başlayarak çok uzun süre her şeyi teoloji ile açıklama yoluna gitmiş, ardından metafizik açıklamalara başvurmuştur.

Modern zamanlarla birlikte pozitif dönem başlamış ve dolayısıyla din, insanlığın arkaik zamanlarına gönderilmiştir. Fakat Comte bu fikirlerine rağmen pozitivizme bağlı bir “insanlık dini” ihdas etmekten geri durmamıştır. Bu dinin kapsamı, itikadı ve ritüellerini de *Pozitivizm İlmihali* isimli eserinde detaylandırmıştır. 20. yüzyıl boyunca “din”in artık devrini tamamladığına dair geliştirilmeye çalışılan tezler de bu yüzyılda yaşanan tecrübeler çerçevesinde geçersizleşmiştir. Şu anlaşılmaktadır ki insan, Tanrısız kalması durumunda başka bir şeyi tanrılaştırma, dinleri geride bırakmaya çalışıldığında ise çeşitli spiritüelleri, modern hurafeleri dinleştirmeye eğilimine girmiştir.

Diğer yandan modernleşme çerçevesinde gelişen ve esasen modernleşmenin sacayaklarından birisi olan sekülerleşme kavramına da burada ilintisi bakımından dikkat çekmeliyiz. Erken sekülerleşme teorileri de ilerleme düşüncesiyle paralel olarak insanın evreni bilimle açıklayabilme kapasitesi arttıkça dine olan ihtiyacının azalacağını öne sürmekteydiler. 20. yüzyılda uzun süre bu tez korunarak tarih ve toplum okundu. Fakat bugün bu teoriler değiştirilmiştir. Öte yandan Batı sosyoloji literatüründe dine dair düalist algılama “kutsal” ve “profan” şeklinde yer bulmuştur. “Kutsal” kategorisinin dışında kalan çok geniş bir alan “din dışı” alanda konumlandırılmaktadır. İnsanın kutsalla teması belirli zaman ve mekânlara indirgenmektedir. Fakat devam eden süreçte “seküler” olarak tanımlananlar kendilerini kutsal form-

larda ifade etmeye başlamışlardır ki bu kutsallaştırma işlemine “seküler kutsal” ismi verilmektedir. Kimi zaman bir spor takımının, kimi zaman ünlü bir sanatçının post/modern dünyanın kutsalı hâline gelmesi, seküler kutsallara birer örnektir.

Bugün seküler kutsallar ya da kutsallaştırmalar oldukça yaygın hâle gelmiş ve çeşitlenmiştir. Astroloji, fal, yeni paganizm, totemcilik, ezoterizm, şifacılık, spiritüel akımlar bunlardan sadece birkaçıdır. Bunların temel mantığı, aslında seküler(leşen) insanda oluşan inançsal boşluğu gideren dinsellemeler olmasıdır. Fakat dinî olanın yerine seküler kutsalın ikamesi, klasik dinî itikat, ibadet ve ahlak anlayışından uzaklaşmış, soft bir inanç ve ritüeller dizisine karşılık gelmiştir. Dolayısıyla varoluşsal krizlere doğru giden birtakım problemler ve inanç boşluğu bu ritüellere bağlılıkla telafi edilmeye çalışılmaktadır.

Yazı “Post/Modern Dünyanın İptidai Gelenekleri” başlığını taşımaktadır. Meselenin modernlikle bağlantılı iki boyutuna dikkat çekmeliyiz. İlk, modern dünya ile gelenek arasında bir paradoks bulunmaktadır; zira modernite geleneğe tutunmaz. İkincisi de ilerleme mitosunu merkeze yerleştirmiş moderniteyi “iptidai” kavramı ile birlikte zikretmek ilk bakışta uygun görünmemektedir. Fakat yeni ulaşılan post/modern dönemde totemlerden astrolojiye birçok bidat arz-ı endam etmektedir. Bu anlamda Aydınlanma felsefesine dayanan modernitenin “birey”i otonom bir varlık olarak gücünü bidatlerden değil kendisinden alacaktı. Fakat son

kertede post/modern hurafelerinin giderek yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu “aşkın”ın insanda bulunduğu karşılığın geniş kapsamını göstermektedir. Anlaşılmaktadır ki modern perspektifin, teoloji, totem, din vb. kavramların insanın arkaik zamanlarında kaldığına dair yaklaşımı gerçeği yansıtmamaktadır. Esasen post/modern çağda mitolojinin, büyüün, totemin; hâsılı insanlığın iptidai dönemine ait olduğu varsayılan tüm bidatlerin geri dönüşü söz konusudur. Bunlar modernlik ve ona bağlı olarak sosyoloji edebiyatında insanlığın gelişmemiş dönemlerine ait ritüelleri olarak takdim edilirler.

Hurafelerle post/modern hayat

Post/modernizmle birlikte “akılcılaştırma” retoriği farklı yeni meşrulaştırma biçimleriyle geride bırakılmaya çalışılmaktadır. Öncelikle dünyanın daha önceki dönüşümlerinde olduğu gibi burada da değişen ekonomi politikaya dikkat çekmek gerekir. Klasik sanayileşme nasıl bir dönüşüm meydana getirdiyse iletişim teknolojilerine eşlik eden yeni üretim tüketim döngüsü, küresel ölçekte yeni bir ekonomi politik meydana getirmiştir ki burada tüketimin, tüm dünya ölçeğine yayıldığı bir kiteselleştirme politikası ile karşı karşıyayız. İnsanların borçlanarak da olsa tüketimi merkeze aldıkları bu yaşam tarzında oluşturulan kiteselleştirme bir başka boyutuyla irrasyonel davranış ve inanışları işlevsel bulmaktadır. Bir başka deyişle kitleleri avutacak ve piyasaya engel olmayacak hurafelere ihtiyaç bulunmaktadır. İşte bu noktada insanlığın hafı-

zasında var olan “arkaik formların” modern formlarla buluşturulmasıyla bu hurafelerle yeniden gündeme gelmektedir. Biz bunları bugün olabildiğince çeşitlenmiş bir şekilde karşımızda bulmaktayız. Örnek olması açısından bazılarında kısaca bahsedebiliriz.

Yıldız ve gezegenlerin hareketleri ile insan ve toplum davranışları arasında ilgi kuran astrolojinin oldukça uzun bir geçmişi vardır. Yıldız ve gezegenlerin insan ve topluma etkileri geçmişte bir bilim olarak tartışılmıştır. Hatta Mevlana gibi birçok Müslüman mütefekkirin kitaplarında da yer bulmaktadır. Fakat bugün astroloji, gazete sayfalarına inerek gündelik hayatın bir rutini hâline ge(tiri)lmıştır. Üstelik bazılarının sadece magazin olarak nitelendirdiği astroloji, medyumları ile birlikte bütüncül bir inanca dönüşmüş görünmektedir. Dolayısıyla bu düzeyde salt bir magazin değildir. Buradaki temel sorunlardan birisi; kişinin doğum tarihi ile ilgili olduğu burç çerçevesinde, olacaklar bir determinizm kesinliğinde insanlara aktarılmaktadır. Özellikle iletişim araçlarında her gün bir şekilde bu yorumlara ayrılan bölümler insanlarda bunlara yönelik itikadı beslemekte ve daha da ötede dinsel içerikli ritüeller geliştirmesine neden olmaktadır. Astroloji, bu bağlamda en sürekli olan hurafelerden birisi gibi görünmektedir.

Bununla bağlantılı hurafelerden birisi de spiritüel inançlar denilen ve geniş bir pratik çeşitlilik gösteren alanda tezahür etmektedir. Spiritüel inançlar insanın maneviyat arayışlarıyla birlikte sosyal, kültürel,

ekonomik aidiyet arayışlarının da bir alanını oluşturmaktadır. Klasik olarak “folk religion” içinde yer alan hurafeler, cahilane işler olarak gösterilirken eğitilmiş ve görece refah düzeyi yüksek tabakalar için oluşturulan bu hurafeler modern formlarda sunulurlar. Hatta bunlardan bir kısmı klasik olanın yenilenmiş biçimleridir. Zihin açma, uygun zamanda kilo verme, eş bulma, çocuk sahibi olma gibi çeşitli problemler etrafında dönen bu spiritüel inanç mekanizmaları seanslar ve ritüeller etrafında icra edilmektedir. Bu seanslarda yapılan çözümler kişinin geçmişi, yıldız hareketleri vb. ile ilintilendirilerek yine determinist sonuçlar çıkarılmaktadır ki bu neredeyse dinsel yargılarından fazla bir kesinlik barındırmaktadır. Öte yandan seans yöneticisi, topluluk üzerinde bir “şaman” gibi yol gösterici rol oynayabilmektedir. Buraya katılanlar, seanslardaki topluluğun sosyoekonomik katmanlarına dâhil olurken bu sınıfsallığı da ayrıca hissetmektedirler. Anlaşılacağı üzere spiritüel dinsel tüm kurumsal dinleri dikine keserken (hepsinden müntesipleri var anlamında) intisap edenlere dünyaya ve insanlığa dair bir yükümlülük önermektedirler.

Yine oldukça çeşitlenmiş olan falcılık da gündelik hayatın hurafelerinden olma niteliğini korumaktadır. Kimi insanların “sadece eğlence” olarak değerlendirdikleri falın, bunun ötesine geçerek hayatı yönlendiren bir “itikad”a dönüşmüş olması şüphesiz yeni değildir. Nitekim Mekke’li müşrikler, yapacakları işlerden seyahatlerine kadar

birçok şeyi fal oklarına göre belirlemede idiler. Bugün de birçok insan bu fallar çerçevesinde bir gelecek kurgusu geliştirecek sonuçlar çıkarmakta ve maalesef fallar, insan zihninin derinlerinde itikadi bir meseleymiş gibi yer bulmaya devam etmektedir.

Burada bir de post/modern totemciliğin gündelik hayata yayılımını örnek verebiliriz. Zaten seküler bir kutsal hâline gelmiş futbolda takımlar, maçlar ve galibiyetler üzerine geliştirilmiş totemik inançlar vardır. Bu totemik inançlar klasik ilkel isimlerle anılmakta, takipçilerine takımlarının galibiyeti için farklı ritüeller önermektedirler. Futbolun dışında gündelik hayata da yayılan totemik inançlar evlilik, mutluluk, çocuk sahibi olma vb. birçok konuda ürettikleri “kutsal”lıklar üzerinden kabile dini gibi bir dinsel çerçeve oluşturmakta, hurafeler üretmekte ve müntesiplerini yönlendirmektedirler.

Sonuç olarak insanlığın “aşkın”la olan bağı ve yüce bir varlığa inanma ihtiyacı en erken dönemlerden bu yana bir şekilde hayatına dinî bir aidiyet olarak yansımaktadır. Modern dönemden itibaren insanın dine ihtiyacının kalmayacağı tezi, gelinen noktada yanlışlanmış görünmektedir. Bu bağlamda post/modern dönemde ortaya çıkan hurafeler ve bunları öneren din anlayışları maalesef rağbet görmektedir. İlginç olan; dinin artık misyonunu tamamladığını öne süren tezlerin, modernleşmeyle birlikte insanları hurafelerden kurtaracağını iddia etmesi karşısında, modern dünyanın post/modern hurafeler oluşmasıdır. ■

YENİ ÇAĞIN SPİRİTÜEL ARAYIŞLARINA KARŞI DİNÎ BİLİNÇ VE MANEVİYAT

Prof. Dr. Asım YAPICI

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İçinde yaşadığımız çağda, insanlık tarihinde eş benzeri görülmemiş ölçekte bilginin üretimine ve akışına tanıklık etmekteyiz. Teknolojik ilerlemeler, tıptaki gelişmeler, iletişim ağlarının küreselleşmesi ve yapay zekâ gibi yenilikler hayatı kolaylaştırıyor. Ancak bu ilerlemeler, güven duygusunu artırmak yerine çoğu zaman paradoksal biçimde kaygı ve huzursuzluğu da besliyor. Sabah uyanır uyanmaz elimizin telefona gittiğini fark ediyoruz. Henüz yüzümüzü yıkamadan, kahvaltımızı yapmadan hatta yeni güne hazırlıklarımızı tamamlamadan telefon ekranımızdan “piyasalarda sert dalga”, “enflasyon”, “yeni savaş ihtimali”, “iklim krizi”, “salgın hastalıklar”, “yapay zekâ şu meslekleri bitirecek” gibi haberlerle karşılaşıyoruz. Öyle ki birkaç dakika içinde, dışarıdaki dünyanın pek çok olumsuzluğunu içimize alıyoruz. Daha net ifadeyle henüz güne başlamadan, gelecek endişesinin psikolojik ağırlığı, bilişsel ve duygusal bir yük dönüşüyor içimizde. Bir defa gelinen hayatta bir şeyleri iska-

lama duygusu ve geleceğe dair karamsar düşünceler ile doyasıya yaşama arzusu arasında gerilim ve sıkışmışlık yaşıyoruz.

Yaşadığımız çağın garip bir ikilemi var: İmkânlar genişliyor fakat güven duygusu aynı hızla artmıyor. Şehirler büyüyor, insanlar arası bağlantılar çoğalıyor, malumat akışı kontrol edilemez ölçüde artıyor. Ne var ki ortaya çıkan bu durum, birçok insanın iç dünyasında huzurdan ziyade telaş ve stres uyandırıyor. Çünkü bilgi, insanı aydınlatmakla kalmayıp zihni sürekli tetikte tutan bir uyarı mekanizmasına dönüşüyor. Öyle ki zihin, tehlike ihtimallerini durmadan tartıyor. Hem “seçenekler çoğaldı” duygusu oluşuyor hem de seçeneklerin artışı karar vermeyi zorlaştırıyor. Küreselleşmeyle birlikte mesafeler azalıyor; ancak bu durum, beklenen aşinalık duygusu yerine yalnızlık ve yabancılaşmayı besliyor. Gelecek kaygısı tam da bu iklimde şekilleniyor. Çünkü kişisel bir zaaf olmaktan çıkan kaygı duygusu toplumsal ve kültürel ortamın doğal bir parçası hâline geliyor. Ailevi problemler, eko-

nomik sorunlar, artan rekabet algısı, eğitimde ve iş hayatında sürekli “kendini güncelleme” baskısı, sosyal medya başta olmak üzere farklı kanallardan aktarılan mutluluk anlatıları ve başarı hikâyeleri, insanın kendi hayatını bir proje gibi görmesini beraberinde getiriyor.

Gelecek kaygısı, temelde belirsizlik karşısında kontrol kaybı hissiyle ilişkilidir. İnsan, öngörebildiği ve anlamlandırabildiği bir dünyada kendini güvende hisseder. Ancak günümüz dünyası, öngörülebirliliği azaltırken kaygıyı artırıyor. Geleneksel dinî yapılar, geçmişte insanlara anlam, yön ve kader tasavvuru sunarak bu kaygıyı düzenleyen güçlü çerçeveler üretmişti. Bilhassa postmodern sekülerleşmeyle birlikte bencilleşme, hazcılık ve otorite karşıtlığı arttıkça geleneksel kurumsal inançların bireyi etkileme gücünün zayıfladığı gözlenmektedir. Yine de insan, anlam arayışı bağlamında tutunacak bir dal arıyor. Bu arayışın yeni çağ (New Age) pratikleri için verimli bir zemin oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Meditasyon, astroloji, enerji terapileri, kuantum şifa söylemleri, melek kartları, bilinç yükseltme ve bilinç dışı temizleme teknikleri, enerji ve çakra dengeleme çalışmaları gibi pratikler, bireylere “belirsizliği açıklama”, “kontrol hissi kazandırma” ve “özel/ayrıcılık olma duygusu üretme” şeklinde özetleyeceğimiz üç temel vaatte bulunur. Örneğin astroloji, karmaşık hayat olaylarını yıldız konumlarıyla ilişkilendirerek nedensellik hissi sağlar. “Kuantum” kelimesi ise bilimsel çağrışımı sayesinde modern bireyin zihninde meşruiyet üretir. Böylece hem rasyonel hem mistik görünen hibrit bir anlatı ortaya çıkar. Örneğin ilişkisel bir hayal kırıklığı, “karmik ders” olarak çerçevelendiğinde daha katlanılabilir görünür. İş hayatındaki bir başarısızlık, “bilinç sıçraması öncesi sınav” olarak yorumlandığında, kişi kendini başarısız hissetmek yerine, gelişim sürecinde görmeye başlar. Bu söylem ve pratiklerin cazibesi, zihnin örüntü arama eğilimine hitap etmesinden kaynaklanır.

Anlam üretmek ile üretilen anlamı metafizik kesinliklere dönüştürmek arasında ince bir çizgi vardır. Psikolojik olarak düzen aramak doğaldır fakat bu düzen arayışında eleştirel düşünce, sosyal kimlik ve dinî bilinç devre dışı kalırsa bireyin benlik yapısı kırılabilir. Bu durum, kişinin zamanla kendisine, değerlerine ve toplumuna yabancılaşmasını beraberinde getirebilir. Çünkü postmodern insan, sürekli ruhsal yorgunlukla boğuşmaktadır. Bu yorgunluk, onu daha ontolojik gerçekliği olmayan basit anlatılara yöneltebilir. Yeni çağ pratikleri, kar-

maşık dünyayı basitleştirir, çok değişkenli hayatı sembolik bir düzene bağlar ve bireye “geçici ama anlaşılabilir bir hikâye” sunar. Ancak sorun çözümlenmemiş bir şekilde hâlâ orada durmaktadır.

Yeni ruhsallık akımlarının bir başka boyutu da ticarileşmedir. Nitekim spiritüel pratikler, postmodern tüketim kültürünün bir parçası hâline gelmiştir. Kristaller, kart desteleri, online danışmanlıklar, bilinç atölyeleri, enerji kampları gibi uygulamaların geniş bir pazar oluşturduğunu görmekteyiz. Zira belirsizlik arttıkça umut vadeden ürünler daha fazla alıcı bulur. Bu durum,

ruhsallığın metalaşmasına yol açar. Neticede spiritüellik, içsel bir yolculuktan ziyade satın alınabilir bir deneyime dönüşür.

Modern çağın bir diğer özelliği de sürekli “kendini geliştirme” baskısıdır. İnsan yalnızca iyi olmakla yetinmez; daha iyi olmak zorundadır. Daha üretken, daha bilinçli, daha farkında... Bu sürekli yükselme ideali, dinamik bir motivasyon sağlayabilir; ancak aynı zamanda bitmeyen bir yetersizlik hissi de doğurabilir. Yeni çağ söylemlerinin bir kısmı bu yükselme idealini “bilincini artır”, “titreşimini yükselt”, “evrensel potansiyeline ulaş” gibi aldatici spiritüel bir çerçeveye taşır. Bir çağrıya dönüşen bu ifadeler modern performans kültürünün ruhsal versiyonu gibidir. Belirsizlik arttıkça, hız yükseldikçe, dinî kimlik zayıfladıkça, insan alternatif anlam haritaları üretmeye yönelir. Bu haritalar bazen geçici rahatlama sağlasa da çoğu kere yeni bağımlılıklar doğurur.

Yeni çağ söylemlerinde evren çoğu zaman kişisel niyetlere göre şekillenebilen bir enerji alanı olarak tasavvur edilir. Mevcut anlatılara göre evren bilinçlidir, mesaj verir, karşılık üretir. İnsan ise bu enerji alanı içinde frekansını ayarlayarak kaderini etkileyebilen güçlü bir faildir. Dikkat edilecek olursa bu modelde denetleme arzusu, büyük ölçüde bireyin bilinç düzeyine bağlıdır. Kişi, doğru niyeti, doğru titreşimi yakaladığında hayatın akışının değişeceğine inanır. İslami perspektifte ise varlık, irade sahibi ve aşkın bir “Yaratıcı”ya dayanır. Tevhid ilkesi, mutlak güç ve tasarrufun yalnızca Allah’a ait olduğunu ifade eder.

”

Postmodern çağın hızında kaybolmamak için insanın ontolojik bir güvene ihtiyacı vardır. Bu da öncelikle Allah’a inanmak, güvenmek ve teslim olmakla gerçekleşir. Bu nedenle din dışı spiritüellik yerine dinî temelli maneviyattan beslenmek gerekir.

İnsan çaba gösterir, niyet eder, plan yapar fakat nihai belirleyici kendisi değildir. Bu fark yüzeysel bir terminoloji farkı değildir; ontolojik bir ayrımdır. Enerji merkezli bir evren ile irade sahibi bir yaratıcıya dayalı evren tasavvuru aynı değildir. Bu ayırım, dua ile “evrene mesaj gönderme” söylemi arasındaki farkta belirginleşir. Dua ilişkiseldir; kul ile Rabbi arasında bilinçli bir yöneliştir. Dua eden kişi, karşısında irade sahibi bir varlık olduğunu kabul eder. Bu ilişkisellik, ahlaki bir boyut da içerir. Çünkü dua, istemekten öte Kadir-i Mutlak olana teslimiyetten ibarettir. “Evrere mesaj” ise çoğu zaman mekanik bir etki-tepki modeli varsayar. Dolayısıyla bu tür mesaj söylemi, İslami bilinçle bağdaşmaz.

Tevekkül kavramını bu bağlamda bilhassa anmak gerekir. Tevekkül pasif bir kadercilik değildir; insanın elinden geleni yaptıktan sonra sonucu Allah’a bırakmasıdır. Bu yaklaşım, kontrol arzusu ile teslimiyet duygusu arasında bir denge kurar. Postmodern insanın yaşadığı kaygının önemli bir kısmı, her şeyi kontrol etme baskısından kaynaklanır. Yeni çağ söylemleri temelinde, “Yeterince inanırsan gerçekleşir.” varsayımına dayanır. Bu varsayım, bireyin yaşadığı baskıyı azaltmak yerine çoğu zaman daha da artırır. Çünkü bu cümle, gerçekleşmeyen her şeyin sorumluluğunu doğrudan bireye yükler. “Yeterince inanmadığın için evrenden sana olumlu bir mesaj gelmedi.” Tam da bu noktada sorumluluğu üstlenmek kolay olmadığı için hayal kırıklığı, öz saygı düşüklüğü ve kaygı gibi olumsuz ruhsal durumlar sökün edebilir. İslam’da ise

insan sınırlı bir varlık olarak kabul edilir. Bu sınırlılık bir eksiklik değil ontolojik bir gerçekliktir. İnsanın iradesine bağlı olan ve olmayan durumlar vardır. Her şey Allah’tandır. Bu kabul, bireyi özgürleştiricidir. Çünkü insan her sonucu kendi omuzlarında taşımak zorunda değildir. Çaba, sorumluluktur. Sonuç ise ilahi takdir alanıdır. Bu ayırım, psikolojik açıdan güven duygusu üretir. Zira İslam düşüncesinde varlık, kaotik değil hikmetli bir düzen içindedir.

Yeni spiritüel arayışlar kapsamında zaman zaman meditasyon ile namazın, işlevleri bakımından karşılaştırıldığına şahit olmaktayız. Öncelikle belirtmek gerekir ki böyle bir kıyas, isabetli değildir. Çünkü meditasyon, dikkati toplamak üzere tasarlanmış bir tekniktir. Burada daha ziyade nefesin düzenlenmesi, zihin odaklanması ve bedensel farkındalığın artması söz konusudur. Amaç, sinir sisteminin sakinleşmesini sağlamaktır. İnsanın acizliğini hissederek Yaradan’a yönelmesini ifade eden namaz ise temelde ibadettir. Birey, namaz kılınca rahatlama hâli yaşasa da bu durum namazın bir gevşeme ve rahatlama tekniği olduğu anlamına gelmez. Namazın ruhsal ve fizyolojik faydaları elbette vardır. Ancak namazda asıl olan huşu, bilinçli yöneliş ve teslimiyettir. Buna göre namaz; yalnızca sakinleştirici değil bireye Yaradan’ı, kulluk bilincini, sorumluluğu ve anlam duygusunu hatırlatıcıdır. Ancak burada şu hususu vurgulamak gerekir: Gündelik hayatın hızında, zihinsel dağınıklık içinde ve çoğu zaman otomatikleşmiş biçimde icra edilen bir ibadette ruhsal faydalar

açığa çıkmayabilir. Bu durumda kişi meditasyonda bulunduğu odaklanmayı namazda bulamadığını düşünebilir. Oysa mesele bir ibadet olan namazın yapısında değil onun nasıl ifa edildiğindedir. Çünkü huşu, otomatik olarak ortaya çıkan bir duygu değildir; dikkat ve bilinç gerektirir. Sürekli bir şeylere yetişmek için telaş ve hız ile hareket eden insanın zihni, odaklanmış değil bölünmüş dikkat hâlinindedir. Zira bildirimler, ekranlar ve çoklu görevler dikkati parçalamıştır. Esasen bu parçalanmış zihinle derin bir ibadet deneyimi yaşamak zorlaşabilir. Bu nedenle namaz ibadetinden hem Allah ile ruhsal bağın kurulması hem de biyopsikolojik sonuçların gerçekleşmesi bekleniyorsa ilk yapılması gereken husus, yavaşlayarak namazda bilişsel ve duygusal yoğunluğun sağlanması ve huşunun yakalanmasıdır.

Yeni çağ hurafeleri ve ruhsal arayışlar, belirsizlik karşısında sembolik bir düzen sunabilir. Bu düzen, kısa vadede geçici rahatlama sağlasa da uzun vadede inancın ve teslimiyetin sunduğu güven, huzur ve sakinliği veremez. Çünkü insan yalnızca gevşemek ve rahatlamak değil bunlarla birlikte anlamlı bir bütünlük içinde yaşamak ister. Burada asıl mesele hangi pratiğin daha fazla sakinlik ürettiği değil hangi dünya tasavvurunun insanı uzun vadede daha sağlam bir zemine yerleştirdiğidir. Postmodern çağın hızında kaybolmamak için insanın ontolojik bir güvene ihtiyacı vardır. Bu da öncelikle Allah’a inanmak, güvenmek ve teslim olmakla gerçekleşir. Bu nedenle din dışı spiritüellik yerine dinî temelli maneviyattan beslenmek gerekir. ■

Söyleşi
Sema BAYAR

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ:

“Hurafeler ya haktan sapma sonucu ortaya çıkan yalan yanlış beyanlar ya da hakka alternatif olarak kurgulanan batıl inançlardır. İslam ise hak ile batılın arasını ayırmayı, hakkı batıla karıştırmamayı, onu ayakta tutmayı ister ve hakkın gelişi ile batılın yok olacağını bildirir.”

Hurafelerin tarihi, insanlık tarihi kadar eski. İslam dini, hak ile batıl arasında verdiği mücadelede batılın destekçisi olan hurafelerin karşısında da yer aldı. İslam dininin hurafelere bakışını anlatır mısınız?

İfade ettiğiniz gibi hurafe ve batıl inançların tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Bu nedenle insanlık tarihini, “hak batıl mücadelesi tarihi” olarak tanımlıyoruz. Sorunuza açıklık getirmek için, isterseniz önce konuyla ilgili bazı kavramların tanımını yaparak söyleşimize başlayabiliriz. Üzerinde durmamız gereken ilk kavram “hak” ve ona bağlı olarak “hakikat” kavramıdır. Sözlükte “gerçek ve doğru olan” anlamına gelen hak,

Yaşadığımız dönem hem “bilgi çağı” olarak nitelendiriliyor hem de “yeni çağ hurafeleri” olarak adlandırılan fal, astroloji ve şifacılık gibi bilimsel yöntemlerle ortaya konmayan veri ve uygulamalara itibar ediliyor. Bu durum, kendini “modern” olarak niteleyen insanların yaman bir çelişkisini ortaya koyuyor.

“bir hükmün vakıya mutabık olması hâli” diye tanımlanır. “Zihnimizin dış dünyadaki nesnelere ve olayları algısının hakka uygun olmasına” ise hakikat denilmektedir. Başka bir ifade ile “varlıkların nefsü’l-emirdeki tümel hâline” hak, onların “dış dünyadaki tikel durumlarına” da hakikat denilmektedir. Bunların zıddı ise batıl ve hurafe kavramlarıdır. Sözlükte “gerçek dışı, temelsiz ve hükümsüz” anlamına gelen batıl, terim olarak “gerçeğe uymayan, hakkın karşılığı olan düşünce ve hüküm” demektir. Hurafe ise “hakkın, dış dünyadaki hakikate aykırı anlayış, temelsiz inanç ve düşünce” anlamına gelmektedir. Bu nedenle din adına ileri sürülüp benimsenen fakat dinde olmayan temelsiz inanç ve düşüncelere hurafe ve batıl inanç denilmiştir.

Bu duruma göre Yüce Allah, ilk insanı yarattığında ona birtakım hakikatleri öğretmiştir. (Bakara, 2/31)

Bu öğretilenlere hak demek-teyiz. İnsanların bunları doğru bir şekilde anlayıp inanç ve düşünce hâline getirmelerine de hakikat diyoruz. Daha sonra gelen insanlardan bazıları bu hakikatleri doğru bir şekilde anlamaya devam ederken bazıları da bunları yanlış anlayarak veya yorumlayarak hak ve hakikatten uzaklaşmıştır. Buna da hurafe demek-teyiz. Hurafelerin, hakkın karşısında yer alacak şekilde kabullenilmesi ise batıl olarak adlandırılmıştır.

Bu girişten sonra, İslam dininin hurafelere bakışını ifade edecek olursak; mensupların, kendini “ehl-i hak” yani “hakkın temsilcisi” olarak kabul eden bir dinin mensuplarının hurafelere bakışını anlatmaya bile gerek yoktur. Çünkü hurafeler ya haktan sapma sonucu ortaya çıkan yalan yanlış beyanlar ya da hakka alternatif olarak kurgulanan batıl inançlardır. İslam ise hak ile batılın arasını ayırmayı, hakkı batıla

karıştırmamayı (Bakara, 2/42), onu ayakta tutmayı ister (Maide, 5/8) ve hakkın gelişi ile batılın yok olacağını (İsra, 17/81) bildirir.

İslam dininin hurafelerle mücadelesinin en sağlam zeminini, hakikati bilme ve öğrenme yollarını teşkil eden “kesin bilgi edinme vasıtalarını” kabul etmesi oluşturur. Bilindiği üzere, İslam’da sahih bilgi edinmenin yolları akl-ı selim, sağlam duyular ve doğru haberdır. Bilgilerimizi bu yollarla edindiğimiz takdirde, gerçeğe ulaşmış oluruz ve yanlış bilgilere meydan vermeyiz. Yaşadığımız dönem hem “bilgi çağı” olarak nitelendiriliyor hem de “yeni çağ hurafeleri” olarak adlandırılan fal, astroloji ve şifacılık gibi bilimsel yöntemlerle ortaya konmayan veri ve uygulamalara itibar ediliyor. Bu durum, kendini “modern” olarak niteleyen insanların yaman bir çelişkisini ortaya koyuyor.

Zaman içerisinde kılık değişirse de hurafeler, tarihin döneminde batıl bir inanç olarak varlığını sürdürdü. Fal, astroloji ve kâhinlik en çok da gayba duyulan meraktan neşet etti. Böylece insanların gelecek kaygısı çeşitli yollarla istismar edildi. Peki, gayb bilgisi mümkün müdür?

Fal, astroloji, kâhinlik, bakıcılık ve benzeri uygulamaların ortak noktası, insanoğlunun gayb konusundaki merakını istismardır. İnsanın, beşerî imkânlar ile ulaşabildiği bilgiler sınırlıdır. Duyularımız müşahede âlemi, aklımız makulat hakkında bilgi verir; doğru haber ise güvendiğimiz kişilerden aldığımız haberlerden oluşur. İşte bu bilgi vasıtalarının bilgi edinme sınırlarının ötesi, bizim için gayb yani bilinmez alandır. Evrenin yaratılışı ve sonu, ölüm sonrasında insanın karşılaşılabileceği durumlar, gelecekte olup bitecekler; bütün bunlar beşerî imkânlarımızla ulaşamayacağımız durumlar olup “gayb” olarak isimlendirilir. Bu konuda aklımıza ve duyularımıza dayanarak bir şey söylememiz mümkün değildir. Bizim gayba açılan tek kapımız, peygamberlerin getirdiği haberler olup o da vahiy yoluyla gerçekleşmektedir. Bu hususta yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de: Allah Teâlâ’nın “gayb-ları bildiği” (Sebe, 34/48) ve onu “seçtiği peygamberler dışında hiç kimseye açıklamadığı” (Âl-i İmran, 3/179; Cin, 72/26-27) haber verilmektedir. Bu nedenle biz, mutlak gaybı bilmenin Allah Teâlâ’ya ait bir nitelik oldu-

ğuna inanır, bu konuda sadece Allah Teâlâ’nın ve O’nun seçtiği elçilerin verdiği bilgilere güveniriz. Bilgi edinmenin zeminini bu şekilde sağlam oluşturduğumuzda, bize bir haber geldiği zaman onun kaynağını araştırırız. Şayet bu haber, sağlam bilgi kaynaklarından birine dayanıyorsa onu kabul eder ve hakikat olarak görürüz. Eğer muteber bilgi kaynakları tarafından doğrulanmıyorsa bu defa onu onaylamaz; bir kurgu veya hurafe olarak değerlendiririz. Dolayısıyla ona itibar etmemiz gerekmez. Hucurat suresindeki, “Size fasık biri haber getirdiğinde onu iyice araştırın.” (Hucurat, 49/6) buyruğu, bu hususu beyan etmektedir. Tarih boyunca bu hassasiyetlerden uzak duran falcı, kâhin, astrolog, bakıcı gibi okültistler; insanların kaygı, korku, merak ve çaresizliğini fırsat bilerek bilimsel açıdan hiçbir gerçekliği olmayan birtakım yöntemlerle ortaya koydukları kurguları hakikat gibi gösterme yoluna gitmişlerdir. Bunlar, gerçeklikten uzak hurafeler olup kabul edilebilir durumlar değildir.

Geçmişte ilm-i ahkâm-ı nücûm ve havas ilmi bağlamında, münecimler ve kâhinler tartışılırken artık spiritüel koçlar, ezoterik şifacılar gündemimize girdi. Tarihten bugüne, hurafelerin gömlek değişirse de varlıklarını sürdürürebilmelerinin ardındaki âmiller nelerdir?

Geçmişte nücûm ve havas ilmi gibi doğru ile yanlışların, hakikatle hurafelerin karıştırılması

sonucu ortaya çıkmış birtakım sözde ilimler mevcuttu. İlm-i nücûm, astronominin dejenerasyonuna edilmesi sonucu ortaya çıkmış bir disiplin olup “yıldızların insanları ve yeryüzündeki olayları etkilediği” inancına dayanır. Astronomi anlamıyla ilm-i nücûm; gök cisimlerinin hareket, sayı ve özelliklerini gözetleyerek elde edilen bulguları ortaya koyan bir ilimdir. Bu ilim vasıtasıyla evrende bulunan cisimlerin hareketi, değişimi, tekâmülü ve birbirleri ile etkileşimi incelenmekte; bu bilgilere dayanılarak takvimler hazırlanmakta, meteorolojik tahminler yapılmakta ve söz konusu bilgiler uzay çalışmalarında yol gösterici olmaktadır. İkinci anlamı ile ilm-i nücûm, namıdiğer astrolojiye gelince; o, gök cisimlerinin hareket ve konumları ile dünyada olup bitenler arasında ilişki bulunduğunu iddia etmektedir. Astrologlar, gök haritası (horoskop) dedikleri ve insanın dünyaya geldiği anda bulunduğu yerin koordinatlarını esas alan bir yöntemle gök cisimlerinin konumlarını tespit ederler. Burada bir yıl on iki haneye ayrılarak belli kümeler oluşturulur ve insanın dünyaya gelişi hangi kümeye denk gelmişse hayatında bu kümedeki gök cisimlerinin etkili olduğuna inanılır.

Havas ilmine gelince burada, “eşyanın tabiatlarının mevcut olduğu ve her tabiatın kendine ait özelliğinin bulunduğu” esasına dayanan bir disiplin söz konusudur. Bu ilim, canlı ve cansız varlıkların mizaç, tabiat ve özelliklerinden bahseder ve

onları birbirinden ayırır. Bu niteliğiyle fizik, kimya ve biyoloji gibi ilimler; varlıkların zahiri ve deneyimlenen özelliklerinden bahsetmeleri itibarıyla bu ilim kapsamında değerlendirilebilir. Bilhassa cisimlerin iç niteliklerini analiz eden kimya, bu hususta öne çıkmaktadır. Bu ilimler, yaptıkları araştırmaları bilimsel kurallar içinde yapmaktadırlar. Ancak varlıkların deneyimlenen özellikleri dışında daha başka gizli özelliklerinin de bulunduğunu iddia eden simya ve tılsım gibi sözde ilimler, pozitif bilimler gibi tekrar edilen veriler ortaya koyamamalarına rağmen bazen nesnelere bazen de bunu icra eden kişide bulunan özelliklere dayanarak olağanüstü işler yaptıklarını iddia ederler. “Havas ilmi” tabiri, zamanla pozitif anlamdaki içeriğinden uzaklaşarak okültist (gizli) ilim anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bunun da büyü, fal ve tılsım gibi spekülatif olmaktan öte herhangi bir gerçekliği yoktur. Bu sebeple de bizim nazarımda hiçbir değeri bulunmamaktadır.

Bunların niçin yayıldığı ve nasıl taraftar bulduğu konusuna gelince de bunun, psikolojik, sosyolojik ve kültürel nedenleri bulunmaktadır. Özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda Batı’da ortaya çıkan hermetizm, spiri-tüalizm ve postmodernizm gibi akımlar ve yeni dinî hareketler bu tür gelişmeleri tetiklemiştir. Ayrıca hakikatlerin varlığı, mahiyeti, tanımı ve sınırı gibi uyulması ve öğrenilmesi gereken kuralları vardır. Onlara ulaşmak, bir çaba ve ilmî

İnsanın, beşerî imkânlar ile ulaşabildiği bilgiler sınırlıdır. Duyularımız müşahede âlemi, aklımız makulat hakkında bilgi verir; doğru haber ise güvendiğimiz kişilerden aldığımız haberlerden oluşur. İşte bu bilgi vasıtalarının bilgi edinme sınırlarının ötesi, bizim için gayb yani bilinmez alandır.

gayret gerektirir. Hurafeye gelince; onun ne varlığı ne mahiyeti ne tanımı ne de sınırı vardır. Dolayısıyla onu üretmek de kabul etmek de kolay olup muhatap onu kabul ederken herhangi bir külfetle karşılaşmaz. İkinci olarak modern dönemde insan çok maddileşti ve dünyevileşti. Modernizmin ortaya koyduğu yaşam biçimi, insanın ruhi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle geldi; modernite, geleneği zayıflat-tı. Modernliğin ürettiği bu boşlukların sonucunda, kendilerini belirsizlik içinde gören insanlar, hayatın anlamını sorgulamaya, ölüm ve sonrasını düşünmeye başladılar; yeni bir anlam arayışına ve yeni bir kimlik inşasına ihtiyaç duyar hâle geldiler. Bu eğilimler, geleneğe geri dönüşten ziyade ezoterik hakikat, gizli bilgi ve kozmik düzen gibi modernliğin ürettiği oluşumlar üzerinden karşılanmaya çalışıldı.

Hurafelerin tarih boyunca gömlek değiştirerek varlığını sürdürmesine gelince; bunun psikolojik, sosyal ve kültürel nedenleri olmakla beraber, en önemlisi insanın fitratında mevcut olan inanma ihtiyacıdır. Bu tıpkı açlık ve susuzluk hissetmeye benzer. İnsan bu ihtiyacını karşılamak zorundadır. Eğer bu ihtiyacını helal ve sağlıklı besinlerle karşılayabilirse ne âlâ, ancak bu tür yiyecek içecekler bulamazsa beslenme ihtiyacı son bulmaz, aksine devam eder. Bu defa sağlıklı besinlere yönelir. İnsanın duygu ve düşünce dünyası da böyledir.

Dijital çağ ile birlikte yeni bir metafizik arayışına giren insanlık; hayatı ve varlığı anlamlandırmak için yeni bir rota belirledi: Astroloji. Astroloji, bir yandan kişinin karakter analizi için bilgi kaynağı olarak kullanılıyor, diğer yandan da geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmak için bir zemin işlevi görüyor. Sizin bu konu hakkındaki düşüncelerinizi dinlesek...

Astroloji konusuna daha önce değinmiştik. Burada şunları söyleyebilirim: Bilindiği üzere astroloji gök cisimlerinin konum ve hareketlerinin insanların kişilikleri ve yaşamları üzerinde etkili olduğunu savunan bir inanç sistemidir. Bu sistem bilimsel olmamasına rağmen tarih boyunca birçok kültürde kendine önemli bir yer edinmiştir. Bu sistemin en bilinen şekli, 12 burç sistemi olup bu burçlar Güneş'in yıl boyunca izlediği yol olan Zodyak kuşağındaki takımyıldızlara dayanır. İnsan doğduğu anda Güneş hangi burçta ise bu, onun burcu kabul edilir. Bunlar da koç, boğa, ikizler... şeklinde sıralanır. Astroloji, modern bilim tarafından bilimsel olarak kanıtlanmış bir yöntem olarak kabul edilmez. Daha çok sembolik ve yorumlayıcı bir sistemdir.

Astrolojiden alınan karakter analizi veya geleceğe dair tahminler kesin bilgi olarak kabul edilemez; dolayısıyla insanın hayatını buna göre yönlendirmesi, güvenilir bir temele dayanmaz. Ayrıca gelecek, kader ve gayb gibi hususlar, yalnız-

Falçı, kâhin, astrolog, bakıcı gibi okültistler; insanların kaygı, korku, merak ve çaresizliğini fırsat bilerek bilimsel açıdan hiçbir gerçekliği olmayan birtakım yöntemlerle ortaya koydukları kurguları hakikat gibi gösterme yoluna gitmişlerdir. Bunlar, gerçeklikten uzak hurafeler olup kabul edilebilir durumlar değildir.

ca Allah'ın bilgisi dâhilindedir. Bu tarz yorumlar insanlara cazip gelse de kişinin yanlış kararlar almasına, kendi iradesini ve sorumluluğunu geri plana atmasına yol açabilir.

Yeni çağ hurafelerine yönelimin nedenlerinden biri olarak; insanın anlam arayışını ve içine düştüğü manevi krizi sayabilir miyiz? Hurafelerin yerini aslında ne ile doldürmamız gerekiyordu da biz bu alanı boş bıraktık ve batıl bütün çatlaklardan sızdı?

Yeni çağ hurafeleri, modernizme tepki olarak ortaya çıkmış bir akımdır. Bu akımı tetikleyen nedenleri tespit edebilmek için modernizmin insandan neleri aldığına, ona neleri kaybettirdiğine bakmamız gerekiyor. Modernizm, hem birey olarak insanı kişisel dünyasında hem de toplumu insanlar arasındaki ilişkileri bağlamında olumsuz yönde etkilemiştir. XIX. yüzyılda pozitivizmin metafiziğe karşı açtığı savaş sonucunda, manevi değerler insanlar nezdindeki itibarını kaybetmiş; maneviyat zayıflamıştır. İnsani ilişkilerin tümüyle maddi değerler üzerine inşa edilmesi, bir noktadan sonra geri tepmiş ve insan her şeyin madde olmadığını farkına varmıştır. Ancak bunu fark ettiği anda, birçok değer çoktan elinden çıkmış olduğunu da görmüştür. Bu defa yeni anlam arayışları ve yeni değerler oluşturma çabalarına girmiştir. Bu arayış, yerinde; ortaya konan çabalar da gerekli olmakla beraber, yitirilen değerleri bulmak yerine suni

değerler ve yeni kimlik arayışlarına yönelindi. Bu noktada yitirilen değerler tekrar geri getirilebilir ve manevi değerler canlandırılabilir ancak pozitivist ve materyalist akımlar bütün güçleriyle bu değerlere yüklendiler ve klasik değerler yerine Yeni çağ hurafelerine razı oldular. Bunun sonucunda, namaz kılmak, oruç tutmak gibi maneviyatı güçlendiren İslami değerler yerine guru, yoga ve meditasyon gibi Yeni çağ uygulamaları önerildi. Namazı gerici olarak gören modern insanın guruya ve yogaya sempati ile bakması bundandır.

Günümüzde her yerde görülen, sosyal medyayı âdetle ele geçiren, kerameti kendinden menkul şifacıları, astrologları ve bir nevi kâhinlik iddiasındakileri kendine kılavuz edinen insanın akıbeti ne olur? Bir Müslümanın modern dünyanın iptidai gelenekleri karşısında ki tutumu nasıl olmalıdır?

Günümüzde maalesef sosyal medya, bilgi kirliliğiyle malul bir platform durumundadır. Astroloji, kâhinlik ve şifa dağıtıcılığı gibi ezoterik akımlar, bu mecralarda kendilerine genişçe yer bulabilmektedir. Bu tür akımları iki yönden değerlendirebiliriz. Birincisi, inanç yönünden olup bu tür uygulamalar, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarına aykırı mı değil mi diye bakılır. Şayet herhangi bir inanç esasıyla çelişen bir durum söz konusu ise ona karşı çıkar ve reddederiz. Söz gelimi, Allah Teâlâ'ya ait olan bir yetkinin yıldızlara verilmesi, insanla-

rın iyi veya kötü oluşunun, rızık ve ecellerinin tayin edilmesi gibi hususların yıldızlara atfedilmesi gibi kabulü mümkün olmayan inançları içeriyorsa reddederiz. İkinci değerlendirme yönü ise ahlaki bakımdan olup bu tür uygulamalarda, insanların umut, çaresizlik, merak gibi durumlarının istismar edilip edilmediğine bakarız. Şayet insanların umut ve çaresizliklerinin istismarı, onlardan ekonomik olarak nemalanma ve nüfuz istismarı gibi ahlaki değerlere uymayan unsurlar içeriyorsa bu bizim nazarımızda ahlaqsızlıktır ve engellenmesi gerekir. Böyle olmayıp da içeriğine inanmadan, sadece bir eğlence olsun diye yapıyorsa bu durum, birincisi kadar tehlikeli olmamakla beraber yine de malayani, gereksiz vakit geçirme ve hurafelerin yayılmasına katkı sağlaması sebebiyle tasvip edilemez. Son olarak bu tür cereyanların dinle ilişkilendirilmesi meselesine temas etmek ve iki hususu beyan etmek isterim. Birinci husus şudur: Okültist faaliyet ve ezoterik bilgi iddiaları, İslam'la, dindarlıkla ve dinî bilgi ile uzaktan yakından alakası olmayan hususlardır. Bu tür işlemleri yapanlara "hoca" denilmesini de bir talihsizlik olarak görüyor, bu tür isimlendirmeleri asla tasvip etmiyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nde din görevlisi anlamındaki hoca ünvanı, Kur'an Kursu, İmam Hatip Okulu ve İlahiyat fakültelerinden mezun olup din hizmeti yapanlara verilir. Bu kutsal ünvanın işi gücü insanları aldatmak, onları maddi ve manevi bakımdan istismar etmek

olan şarlatanlara verilmesi kabul edilemez. Temas etmek istediğim ikinci husus ise şudur: Ezoterik bilgi iddialarında bulunanların sözlerinin doğru olup olmadığını ortaya koymak, din görevlileri olarak bizim görevimiz değil, okültistlerin iddia ettiği hususlar hangi bilim dalını ilgilendiriyorsa o alana ilişkin çalışan bilim insanlarının görevidir. Örneğin şifa dağıtıcıların iddialarını eczacılar, havas ilmi mensuplarının iddialarını kimyacılar, astrologların iddialarını ise astronomi ile meşgul olanlar cevaplamalıdır. Biz ilahiyatçıları ise problemin teolojik ve ahlaki yönleri ilgilendirir. ■

Öz Geçmiş

Prof. Dr. İlyas Çelebi, 1951 yılında Erzurum'da doğdu. 1974'te Erzurum Yüksek İslam Enstitüsünden mezun oldu. 1985 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "İslâm İtikadında Şeytan" konulu teziyle yüksek lisansını yaptı, "İslâm İnancında Gayb Problemi" adlı çalışmasıyla 1991 yılında doktorasını tamamladı. 1996 yılında doçent, 2003 yılında profesör oldu. 2006-2011 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dekan yardımcılığı görevini üstendi. Çelebi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Akademik ilgi alanları; İslam inancında gaye meselesi, kelim ilminin İslam felsefesi ve tasavvufu münasebeti, kelim metodolojisi, akıl-nakil ilişkisi, okültist eğilimler şeklinde özetlenebilir.

BİLİMSEL VERİLER IŞIĞINDA ASTROLOJİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hümevra Nur İŞLEK

DİB Astronom

insanlık tarihi boyunca gökyüzü, merakın, hayranlığın ve anlam arayışının en güçlü kaynaklarından biri olmuştur. Güneş'in doğuşu ve batışıyla belirlenen zaman düzeni, Ay'ın evreleriyle ölçülen aylar, mevsimlerin döngüsü ve yıldızların sabit gibi görünen dizilişi, insanın hem günlük hayatını hem de düşünce dünyasını derinden etkilemiştir. Bu ilgi, iki farklı yaklaşımın doğmasına yol açmıştır:

1. Gözleme, ölçüme ve matematiksel açıklamaya dayanan astronomi

2. Gök cisimlerinin insan karakteri ve kaderi üzerinde etkili olduğu iddiasına dayanan astroloji

Tarihsel süreçte zaman zaman iç içe geçmiş olsalar da günümüzde bu iki alanın mahiyeti, yöntemi ve amacı bakımından kökten farklı olduğu açıktır.

Astronomi, evrende yer alan gök cisimlerinin konumlarını, hareketlerini, fiziksel yapılarını, kimyasal bileşimlerini, kökenlerini ve oluşum süreçlerini inceleyen bir bilim dalıdır. (*Yeni Türk Ansiklopedisi*, "Astronomi", İstanbul 1985, c. 1, s. 198) Yöntemi gözlem, matematik ve fizik yasalarına dayanır. Ölçülebilir verilerle çalışır, hipotezlerini test eder ve yanlışlanabilirlik ilkesine bağlıdır. Buna karşılık astroloji, gök cisimlerinin insan karakteri ve yeryüzündeki olaylar üzerinde belirleyici etkiler taşıdığını ileri süren ve bu etkileri araştıran bir inanış sistemidir. Yöntemi yorum ve sembolizme dayanır. İddiaları ölçülebilir, test edilebilir ve tekrarlanabilir değildir. Bu nedenle bilimsel yöntem açısından astrolojinin bir bilim dalı olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Tarihsel arka plan: Birliktelikten ayrışmaya

Astronomi ve astrolojinin kökenleri Mezopotamya uygarlıklarına kadar uzanır. M.Ö. üçüncü binyılda özellikle Babil çevresinde yaşayan bilginler, gökyüzünü düzenli biçimde gözlemlemiş; gezegenlerin ve yıldızların konumlarını kaydetmiş ve bu verileri takvim düzenlemeleri ile tarımsal faaliyetle-

rin planlanmasında kullanmışlardır. Bu çalışmalar esasen zamanın ölçülmesi, mevsimlerin belirlenmesi ve matematiksel hesaplamaların geliştirilmesine yönelik ilmî faaliyetlerdir. Nitekim gök cisimlerinin gökyüzünde nerede ve ne zaman göründüğünü sistemli ve nispeten doğru biçimde kaydeden ilk medeniyetlerden biri Mezopotamya olmuştur.

Bununla birlikte, aynı gözlemlerden hareketle gök olaylarının yeryüzündeki hadiselerle ilişkilendirilebileceği düşüncesi de zamanla gelişmiş; böylece ilmî gözlem geleneğinin yanında astrolojik yorum anlayışı da ortaya çıkmıştır. Bu durum, başlangıçta ortak gözlem zeminine sahip olan astronomi ile astrolojinin ilerleyen dönemlerde farklı yönlere ayrılmasının tarihî zeminini teşkil etmiştir.

Antik Çağ'da ve Orta Çağ boyunca astronomi ile astroloji çoğu zaman kesin çizgilerle birbirinden ayrılmamış, gökyüzü gözlemleri çoğu durumda astrolojik yorumlarla birlikte yürütülmüştür. (Michael Hoskin, *The History of Astronomy: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 6-8.) Bu dönemlerde birçok gök bilimci geçimini astrolojik takvimler hazırlayarak veya göksel olaylara dair yorumlar yaparak sağlamıştır. Avrupa'da bu birliktelik 17. yüzyıla kadar sürmüştür; Kopernik, Kepler, Galileo ve Newton gibi bilim insanlarının gök cisimlerinin hareketlerini matematiksel yasalarla açıklamalarıyla birlikte astronomi bağımsız bir bilim olarak kesin biçimde ayrılmıştır. Gök cisimlerinin hareketlerinin fiziksel yasalarla açıklanabilir olduğu anlaşılmış, insan

kaderiyle ilişkilendirilmesine yönelik iddiaların bilimsel temeli olmadığı ortaya konmuştur. (Prof. Dr. Osman Demircan, *Astronomi Tarihi Ders Notları*, A.Ü.F.F. Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü)

Dikkat çekici olan husus, bu ayırımın İslam düşüncesinde daha erken dönemlerde yapılmış olmasıdır. Farabi, *en-Nüket fi ma yasihhu ve ma la yasihhu min ilm en-nücum* adlı eserinde astronomi ile astrolojiyi yöntem bakımından ayırmış; İbn Sina ve İbn Rüşd gibi düşünürler de benzer bir tavrı sürdürmüşlerdir. (Tevfik Fehd, "İlm-i Ahkâm-ı Nücûm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, s. 124) İbn Haldun ise yıldızların insan kaderi üzerinde etkisi olduğu inancını hem akli hem de dinî açıdan reddetmiştir. Ona göre kâinatta gerçek etki sahibi yalnızca Allah'tır; yıldızlara metafizik güç atfetmek tevhid inancıyla bağdaşmaz. Bu yaklaşım, İslam düşüncesinde astronominin meşruiyetini korurken astrolojinin eleştirilmesine zemin hazırlamıştır. (İbn Haldun; *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, c. 2, 1991, s. 1160-1161; Mehmet Bayrakdar, *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara 1989, s. 73)

Astrolojinin temel varsayımları ve sorunları

Astrolojinin merkezinde doğum anındaki gök cisimlerinin konumlarının insan kişiliğini ve hayatını belirlediği iddiası yer alır. Bu iddianın temeli yıldız haritaları ve burçlar kuşağı üzerine kuruludur. Astrolojide burçlar, ekliptik kuşağın 12 eşit parçaya bölünmesiyle matematiksel olarak tanımlanır ve Güneş'in yıl boyunca bu bölümlerden geçtiği kabul edilir.

Öncelikle Güneş yıl boyunca 12 değil 13 takımyıldızın önünden geçer; Yılanca (Ophiuchus) takımyıldızı astrolojik sistemde dışarıda bırakılmıştır. Ayrıca takımyıldızların gökyüzünde kapladıkları alanlar eşit değildir. Güneş bazı takımyıldızlarında haftalarca, bazılarında ise çok kısa süre kalır. Örneğin Güneş, Başak burcunda 45 gün kalırken Akrep burcunda 7 gün kalmaktadır. Babilliler Güneş'in konum tahminlerini kolaylaştırmak için düzgün hızla 30 günde bir burçtan diğerine geçtiğini yani burçların eşit aralıklarla dizildiğini varsaymışlardır.

Hem yıldızların öz hareketleri hem de Dünya'nın eksen devinimi (presesyon) nedeniyle burçlar gökyüzünde kaymıştır. Bu nedenle günümüzde Güneş, astrolojide kabul edilen tarihlerde ilgili takımyıldızlarda bulunmamaktadır. Burç tarihleri ile gerçek gökyüzü konumları arasındaki bu uyumsuzluk, astrolojinin temelini oluşturan sistemin astronomik gerçeklikle bağdaşmadığını göstermektedir.

Takımyıldızların yapısı da astrolojik yorumları desteklemez. Gökyüzünde yan yana görünen yıldızlar gerçekte birbirlerinden çok farklı uzaklıklardadır; aralarında fiziksel bağ yoktur. Bu yıldızların oluşturduğu şekiller yalnızca insanın bakış doğrultusuna bağlı bir perspektif etkisidir. Dolayısıyla bu şekillerin insan kaderi üzerinde etkili olduğu iddiasının fiziksel bir temeli bulunmamaktadır.

Astrolojinin başka tutarsızlıkları da vardır. Gezegen isimleri mitolojik figürlerden alınmış ve bu isimlere sembolik özel-

likler yüklenmiştir. Venüs'ün aşkı, Mars'ın savaşı temsil etmesi gibi atıfların fiziksel gerçeklikle hiçbir bağlantısı yoktur. Ayrıca doğum anı hangi andır? Bebeğin başının ilk görüldüğü an mıdır? Yoksa doğum sürecinin tamamını mı kapsamaktadır? Sezaryen doğumlar nasıl değerlendirilir? Yeni keşfedilen gök cisimlerinin astrolojik sistemde nasıl yer alacağı gibi soruların tutarlı cevapları yoktur. Güneş Sistemi'nde yüzlerce uydu ve milyonlarca asteroit bulunmasına rağmen astrolojide yalnızca belirli gök cisimlerinin seçilmesi keyfî bir tercihtir.

Fizik yasaları açısından astrolojik etki iddiası

Astrolojinin en temel iddiası, gök cisimlerinin insanlar üzerinde belirleyici etkiler oluşturduğudur. Fizik bilimi açısından bir cismin başka bir cisim üzerinde etki oluşturabilmesi için bilinen temel kuvvetlerden biriyle etkileşmesi gerekir. Dört temel kuvvet vardır. Bunların ikisi kütle çekim ve elektromanyetik kuvvetlerdir; diğer ikisi ise zayıf ve güçlü çekirdek kuvvetleridir. Son iki kuvvet yalnızca atom altı ölçekle sınırlıdır. Astronomik mesafeler söz konusu olduğu için bu iki etkiyi görebilmek neredeyse imkânsızdır.

Kütle çekim kuvveti cismin kütlesi ve uzaklığına bağlıdır; uzaklık arttıkça kuvvet hızla azalır. Gezegenlerin Dünya üzerindeki çekim etkileri hesaplandığında Ay ve Güneş dışında diğerlerinin ihmal edilebilir düzeyde olduğu görülür. Örneğin Jüpiter'in kütlesi Ay'dan 26 bin 500 kat daha büyük olmasına rağmen Ay'ın uzaklığının 2 bin katı daha uzak olması nedeniyle Dünya üzerindeki çekim etkisi

Ay'inkinden çok daha küçüktür. Yıldızların etkisi ise milyarlarca kilometrelik uzaklıkları nedeniyle yok denecek kadar azdır. Eğer astrolojik etki kütle çekimden kaynaklanıyorsa, yalnızca Ay ve Güneş'in etkili olması gerekirdi.

Elektromanyetik etki açısından da benzer durum söz konusudur. Gezegenlerin toplam elektrik yükü nötrdür; manyetik alanları ise yalnızca yakın çevrelerinde etkilidir. Dünya üzerindeki en güçlü elektromanyetik etki Güneş'ten gelir; diğer gök cisimlerinin katkısı ihmal edilebilir düzeydedir. Bu durumda astrolojik etkinin elektromanyetik kökenli olması da mümkün görünmemektedir.

Sonuç olarak astrolojinin öne sürdüğü etki mekanizması fizik yasalarıyla açıklanamamakta, ölçülebilir ve test edilebilir bir süreç olarak tanımlanamamaktadır. Bilimsel yöntem açısından mekanizması tanımlanamayan ve gözlemsel olarak doğrulanamayan bir etkinin kabul edilmesi mümkün değildir.

Bilimsel yöntem ve yanlışlanabilirlik

Bilimsel teoriler gözlem ve deneyle sınanabilir olmalı, yanlışlanabilirlik ilkesine açık olmalıdır. Astrolojik öngörüler ise genellikle belirsiz, genelleyici ve yoruma açıktır. Farklı astrologların aynı kişi için farklı yorumlar yapabilmesi, öngörülerin tutarlılığını zayıflatır. Ayrıca astrolojik doğrulamalar çoğu zaman kişisel anekdotlara dayanır; psikolojide "onaylama yanlışlığı" olarak bilinen eğilim nedeniyle insanlar kendilerine uyan yorumları hatırlayıp uymayanları göz ardı edebilirler.

Genetik ve çevresel etkenlerin kişilik üzerindeki rolü biyoloji ve psikoloji tarafından kapsamlı biçimde incelenmektedir. İkizler üzerinde yapılan çalışmalar, genetik benzerliğe rağmen kişilik farklılıklarının ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Aynı anda ve aynı yerde doğan bireylerin farklı yaşamlar sürmesi, astrolojinin belirleyicilik iddiasıyla çelişir. Bilimsel veriler, insan kişiliğinin genetik miras ve çevresel etkileşimlerin sonucu olduğunu ortaya koymaktadır; gök cisimlerinin konumuna bağlı bir etki mekanizması gösterilememiştir.

Astrolojinin bilimsel testleri ve deneysel sonuçları

Astroloji, tarih boyunca birçok kişi tarafından kişilik ve kader tahmini amacıyla kullanılmıştır. Ancak bilimsel araştırmalar, astrolojinin bu iddialarını doğrulamadığını göstermektedir.

Sky & Telescope dergisinin 2001 Aralık sayısında, astrolojinin bilimsel olarak test edildiği vurgulanmış; profesyonel astrologların tahminlerinin, rastgele yapılan tahminlerden daha başarılı olmadığı ortaya konmuştur.

Konuyla yakından ilgilenen bilim insanlarının ortaya attığı birtakım iddialar şu şekildedir:

- Başak burcunda doğanların iyi idareci olamayacağı iddiası, 1.500 başarılı kişi üzerinde yapılan çalışmada doğrulanmamıştır. (Snelle, Dean, Wakefield) Michigan Üniversitesi'nde 1.600 öğrenci üzerinde yapılan denemelerde de burçlara ilişkin benzer iddialar doğru çıkmamıştır. (Silverman)

- Kişinin yumuşak huylu veya geçimsiz olması ile doğum anındaki gezegen açıları arasında ilişki bulunmamıştır. (Noblitt, 1978)

- Fiziksel özellikler ile doğum burcu arasında herhangi bir ilişki gözlenmemiştir; kol boyu, saç rengi, kan grubu, solaklık, ayak boyu, deri rengi gibi 22 farklı özellik incelenmiş ve istatistiksel bir bağlantı bulunmamıştır. (Culver, 1981)

- Meslek seçimi ile burçlar arasında ilişki yoktur. 10 farklı meslek grubundaki 15.560 kişi üzerinde yapılan incelemede, doğum burçlarının meslekleri belirlemediği görülmüştür. (Gauquelin) Benzer şekilde, 10.313 üniversite öğrencisinin bölümleri ile burçları karşılaştırıldığında da ilişki bulunmamıştır. (Tyson)

- Aile bireylerinin doğum anındaki gök cisimlerinin konumları arasında benzerlik gözlenmemiştir; 7.964 tek kişi ve 3.923 baba oğul çifti üzerinde yapılan çalışma bunu ortaya koymuştur. (Gauquelin)

- 3.011 astroloğun tahminlerinin yalnızca %10'u doğru çıkmıştır. (Gulver ve Ianna) (Prof. Dr. Osman Demircan, "Astroloji Nedir?", *Bilim ve Teknik Dergisi*, 1991, c. 24, sayı 285, s. 49-50)

Astrolojideki bu hataların anlaşılmasında Forer etkisi ve kişisel onaylama önemli rol oynamaktadır. Forer etkisi, kişilerin genel ve belirsiz kişilik tanımlarını kendilerine özelmış gibi görme eğilimidir. Kişisel onaylama ise rastlantısal olayların, ilişkiliymiş gibi algılanmasını

ifade eder. Bu etkiler, astroloji, falcılık ve bazı kişilik testlerinin neden yaygın kabul gördüğünü açıklar.

Bilim insanları, astronomi, psikoloji, sosyoloji ve diğer alanlarda yürüttükleri titiz deneylerle, astrolojinin iddialarının doğrulanamayacağını göstermiştir. Buna rağmen astroloji, popüler kültürde ve gündelik yaşamda geniş yer bulmakta, burçlarla ilgili objeler, hediye eşyalar ve sosyal ritüeller insanların ilgisini çekmektedir.

Eğer astroloji gerçekten bilim olsaydı, eğitim sisteminde ders olarak okutulur, projelerde danışılır ve sonuçları olumsuz olsaydı zaman, para ve emek boşa harcanmazdı.

Bütün bu veriler ışığında, astrolojinin bilimsel bir temele sahip olmadığı sonucuna rahatlıkla varılabilir.

Kepler'in gezegen hareketleri yasaları, Newton'un evrensel çekim kuramı, Descartes'in analitik geometrisi ve Mendel'in kalıtım yasalarıyla şekillenen modern bilimsel birikim, insan karakterinin gezegenlerin mistik etkileriyle değil genetik miras ve çevresel faktörlerle belirlendiğini açık biçimde ortaya koymuştur. Bu nedenle astronomik gözlemler ve fizik yasaları ışığında yıldızların ve gezegenlerin insan kişiliği üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmadığı iddiası bilimsel temelden yoksundur. Modern astronominin ortaya koyduğu tablo nettir: Yıldızlar ve gezegenler insan karakterini biçimlendiren gizemli güçler değil evrenin gözlemlerle anlaşılabilen fizik yasalarına göre hareket eden gök cisimleridir. ■

KUR'AN ÖĞÜT ŞİFA REHBER VE RAHMET

Dr. Mahmut KAYIŞ
DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ
رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt,
gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir
hidayet ve rahmet gelmiştir.”

(Yunus, 10/57)

Yüce Allah, insanı yaratıp yer-yüzüne göndermiş ve onu başıboş bırakmamıştır. Doğru yolu gösterecek, dünya ve ahiret saadetini kazandıracak kuralları içeren vahyini de peygamberler aracılığıyla insana ulaştırarak lütufta bulunmuştur. Bu mesajlar, beşerin yer-yüzündeki geçici olan hayatını anlamlı kılmakta, onu kötülüklerden sakındırıp iyiliğe yönlendirmektedir. İlahi kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim, insanın hem bireysel hem de toplumsal hayatını aydınlatmakta, doğruyu yanlıştan ayırmasına imkân vermekte ve ona ebedî kurtuluşa giden yolu göstermektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın temel özelliklerini anlamak, insanın kendi ya-

ratılış amacını ve dünya hayatındaki gayesini kavraması açısından büyük önem taşımaktadır.

Kur'an-ı Kerim, insanoğluna gönderilmiş ilahi bir öğüt ve nasihattir. İnsanı nefsin kötü arzularından arındırarak ahlakını güzelleştirir. Davranışlarını iyiye yönlendirerek amellerini salih hâle getirir. Onu gafletten uyanmaya, güzel faziletleri ve erdemleri kuşanmaya, Allah'ın emrettiğini ve rızasına muvafık olanı yapmaya çağırır. İnsana kötüyü ve kötülüğü çeşitli örneklerle beyan eder. Kötü ahlaktan ve Allah'ın gazabını celbeden amellerden sakındırır. Bunları yapanların yaşadığı kötü akıbeti gözler önüne se-

rerek onu uyarır. Kur'an'ın cennet ve onun içindeki nimetlerle insanı müjdeleyip sevindirmesi de cehennemi ve oradaki dehşetli akıbeti hatırlatması da inananlara verdiği öğütlerdendir. Böylece teşvik ve sakındırma yöntemiyle sunulan öğütler, beşere daha fazla etki ederek onun davranışlarını iyiye ve güzele yönlendirmesine yardım eder.

Kur'an-ı Kerim, insanın sıkıntılarına şifa olup ahirette karşılaşacağı acı ve üzüntüler için de kalkandır. İnsanın zihnini yoran bozuk inanç ve şüpheler, Kur'an'da Allah tarafından bildirilen en güzel ve en mükemmel burhanlar ile ortadan kaldırılır. Kelamullah; küfür, şirk

ve nifak gibi manevi hastalıkları tevhid ile iyileştirir. Ruhu yanlış düşünce ve itikatlardan temizler. İlahi manalar tekrar tekrar kalbe ulaştığında, kişide iyiliğe karşı arzu ve kötülükten sakınma duygusu gelişir. Bu da kulun nefsinin isteğini değil Allah'ın muradını öne almasına yardım eder ve Allah'ın rızası, kul için nefsinin arzularından daha sevimli hâle gelir. Allah'ın izni ve inayetiyle manevi hastalıkları, ruhi üzüntüleri yok olup gider. Gönül dünyasındaki manevi ve ahlaki bozukluklar tedavi olurken amelleri de ıslah olur. Kişinin iç dünyası ya da kalbî hayatı düzeldiğinde, bütün organlar da ona tabi olur. Çünkü kalp düzelinece bedeninin tamamı düzeler, bozulunca da bedeninin tümü bozulur. İlahi vahyi bize tebliğ ve tebyin eden Allah'ın son elçisi Hz. Muhammed (s.a.s.), bu hususu bize şu şekilde haber vermiştir: “Bilin ki! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o, iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Bilin ki! O, kalptir.” (Buhari, İman, 39 [52])

Kur'an, bütün insanlara doğru yolu gösteren evrensel bir kılavuz ve rehberdir. Çünkü “Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür.” (İsra, 17/9) buyruğu gereği beşeri hak yola sevk eder. Kâinatı yaratarak teslimiyete, İslam'a, sırat-ı

müstakime ve salih ameller yapmaya rehberlik eder. Allah'a iman etme, hak yolda yürüme, küfürden ve şirkten sakınma hususunda yol gösterir. İnsanların küfür, sapıklık ve cehalet karanlıklarından iman ve ilim aydınlığına çıkmasına kılavuzluk eder. (İbrahim, 14/1) Hak ile batılı, doğru ile yanlış, güzel ile çirkini, iyi ile kötü birbirinden tam manasıyla ayırdığı için Kur'an'ın bir ismi de Furkan'dır. (Bakara 2/185; Furkan, 25/9) O, insanlığın din ve dünya işlerinde ihtiyaç duyduğu her şeyi kapsayan ebedî ve evrensel bir kanundur. Körü körüne taklidi ve taklitçileri kınayarak insan aklını zincirlerinden kurtaran bir kitaptır. (Bakara, 2/170) Son ilahi kitap olması gereği onun rehberliği zaman ve mekânla sınırlı değildir. Kıyamete kadar gelecek bütün milletlerin ve nesillerin yolunu aydınlatmaya, onlara rehberlik etmeye devam edecektir.

Tüm insanlığa rehber olarak gönderilen Kur'an, aynı zamanda insanlık için bir rahmettir. İlahi vahyin bu rehberlik ve rahmet yönünden ancak onun Allah kelamı olduğuna iman edenler, emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınanlar, hükümlerini kendi hayatlarında uygulayanlar faydalanabilir. Onun mesajlarına iman etmediklerinden ötürü kâfir ve münafıklar, Kur'an'ın

rahmetinden uzaklaştırılmıştır. (Zümer, 39/23; Fussilet, 41/44) Bundan dolayı inkâr edenler, dünyaya hayatında sıkıntılara ve zorluklara düşer olacak, ahirette de cehennem azabından kurtulamayacaklardır. Allah'ın vahyine ve davetine iman edip O'nun emirleri doğrultusunda yaşayan müminler ise dünyada huzur ve sükûna kavuştukları gibi ahirette de ebedî nimetlere kavuşacaklardır. Böylece müminler, Kur'an'ın rahmet oluşundan hem bu dünyada hem de ahirette istifade etmiş olacaklardır. Neticede şu gerçek apaçık bir şekilde anlaşılmıştır ki Kur'an'ın müminler için rahmet olması, ona iman etmeyenlerin topladıkları dünya zenginliklerinden daha hayırlıdır.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) risaletinden sonra dünya sahnesine gelmiş ve gelecek bütün insanlar için bir öğüttür. Sıkıntılara ve göğüslerdeki hastalıklara şifadır. Onları küfür, inkâr ve nifaktan hakka ve sırat-ı müstakime götüren bir rehberdir. Ona tam manasıyla iman ederek hayatlarına yansıtanlar için ise dünyada ve ahirette rahmettir. Ya Rabbi, Kur'an'ın öğütlerini bize yol gösteren rehber, bedenlerimize ve kalplerimize şifa, dünya ve ahiret hayatımıza rahmet kıl! Âmin. ■

HAYIRLI İNSAN OLMANIN ÖLÇÜSÜ

خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ

“İnsanların en hayırlısı,
insanlara faydalı olandır.”

(Taberani, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 6/58, [5787])

Dr. Halil KILIÇ

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

İnsanoğlu, varlık âleminin en şerefli, ilahi sanatın en nadide tecellisidir. Yüce Mevla, bizleri ahsen-i takvim üzere yaratırken ruhumuza iyiliğin tohumlarını ekmiş ve yeryüzünü imar etme vazifesini omuzlarımızımıza yüklemiştir. Bu ulvi yolculukta her birimize farklı istidatlar, imkânlar ve meziyetler bahşetmiştir. Bu noktada insanın kıymeti, sadece neye sahip olduğuyla değil sahip olduklarını başkalarının hizmetine ne ölçüde sunduğuyla ölçülür. İşte bu ölçünün en veciz ifadesi, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) o muazzam beyanında gizlidir: “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır.”

Günümüz dünyası, insanı “önce ben” diyen, yalnızca kendi çıkarını önceleyen ve başkala-

rına karşı kayıtsız kalabilen bir anlayışa doğru sürüklemektedir. Bunun neticesinde kendi kendine yettiğini düşünen fakat aslında giderek yalnızlaşan bir insan tipi ortaya çıkmaktadır. Oysa İslam’ın inşa etmek istediği insan modeli, sadece kendisi için değil başkaları için de yaşayabilen, varlığını iyilikle anlamlandıran insandır. İslam, paylaştıkça malının bereketi artan, yardım ettikçe huzur bulan ve öğrettikçe kemalere eren bir mümin şahsiyet tasavvuru sunar.

Modern dönemde ümmet bilinci, yerini bireyselliğe bırakmış; bireysellik de çoğu zaman bencillikğe dönüşmüştür; “Bana değmeyen yılan bin yaşasın.” anlayışı âdeti bir hayat felsefesi hâline gelmiştir. Bu yakla-

şım, hem insanın yaratılışındaki dayanışma ve merhamet duygusuna hem de İslam ahlakının temel ilkelerine açıkça aykırıdır. Çünkü mümin, başkasının derdiyle ilgilenmeyi, toplumsal sorumluluk üstlenmeyi ve iyiliği yaymayı imanının bir gereği olarak görür.

Hiç şüphesiz başkasına faydalı olabilmenin yolu, evvela kişinin kendi iç dünyasını imar etmesinden geçer. Ruhunu terbiye etmemiş, zihnini sahih bilgiyle donatmamış bir gönülün başkasına sunacağı fayda sınırlı kalacaktır. Bu sebeple mümin, önce kendi bedenini ve ruhunu dinî ve ahlaki değerlerle tahkim etmelidir. Zira iyilik, merkezden çevreye doğru genişleyen bir halkadır. Bu hal-kanın merkezi insanın kendisi,

ilk durağı ise ailesidir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi olanınızdır.” (Tirmizi, Menakıb, 63) buyurarak hayrın en yakın çevreden başlaması gerektiğini haber vermiştir. Ailesine merhamet etmeyen, komşusunun derdiyle ilgilenmeyen bir kimsenin daha geniş toplumsal iddialar taşıması samimiyetle bağdaşmaz.

Aileden başlayan bu iyilik hal-kası, zamanla mahalleye, topluma ve nihayet bütün insanlığa uzanır. Çünkü toplum bir zincire benzer; her birimiz o zincirin bir halkasıyız. Küçük bir halkanın zayıflaması bütün yapıyı etkiler. Bu nedenle “Ben tek başıma ne yapabilirim?” demek yerine, küçük bir iyiliğin büyük neticelere vesile olabileceğini görmek gerekir. Bir öğrencinin eğitimine destek olmak, bir hastayı ziyaret etmek, yaşlı bir komşunun ihtiyacını gidermek ya da yalnız bir gönle dokunmak... İşte bu samimi ve mütevazı adımlar, toplumsal yapıyı güçlendiren ve iyiliği dalga dalga yayan en etkili katkılardır.

İslam’ın fayda tasavvuru, sadece maddi yardımlarla da sınırlı değildir. Elbette zekât, sadaka ve infak bilinci sosyal adaletin sarsılmaz direkleridir; ancak hayır kapıları bunlardan çok daha geniştir. Mümin kardeşine tebessüm etmek, yoldaki bir engeli kaldırmak veya bir fidan dikmek; iyiliğin, hayatın her anına yayılabileceğinin

nebevi örnekleridir. Bu anlayışa göre fayda üretmek sadece malla değil kalple, dille ve asil davranışlarla da mümkündür. Öyle ki bazen bir yetimin başını okşamak veya susuz bir canlıya su vermek, ahiret میزانında en ağır gelen amele dönüşebilir.

Günümüzde faydalı olmanın en önemli alanlarından biri de bilgidir. Bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı fakat bilgi kirliliğinin ve dezenformasyonun arttığı bir çağda yaşıyoruz. Doğru ile yanlışın iç içe geçtiği, hakikatin çoğu zaman gürültü içinde kaybolduğu bir ortamda sahil bilgiye ulaşmak her zamankinden daha kıymetlidir. Bu noktada ilmin zekâtını vermek büyük bir sorumluluktur. Gençlerimizi güvenilir kaynaklarla buluşturmak, onlara nebevi bir ahlakla rehberlik etmek ve yaşantımızla doğru örnek teşkil etmek, etkisi nesiller boyu sürecek bir sadaka-i cariyedir.

Faydalı olmak bazen bir iyilik yapmak, bazen de bir zararı bertaraf etmekle olur. Bu yönüyle İslam’ın temel ilkelerinden biri olan “emr-i bi’l-ma’ruf, nehy-i ani’l-münker”, toplumsal huzurun sigortasıdır. Bir yanlışın nazikçe düzeltmek, bir gencin zararlı alışkanlıklardan uzak durmasına vesile olmak, haset ve düşmanlık duygularının yayılmasına engel olmak... Bunların her biri insanlara fayda sağlamaktır. Çünkü kötülüğün yayılmasına kayıtsız kal-

mak, dolaylı olarak ona ortak olmaktır.

Unutmamak gerekir ki başkasına fayda sağlayan insan, gerçekte en büyük iyiliği kendi ruhuna yapmış olur. Çünkü insan fitratı iyilikle huzur bulur; paylaşan kalp genişler, hizmet eden gönül ferahlar. Yüce Rab-bimiz, “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecekler.” (Zilzal, 99/7) buyurarak hiçbir samimi gayretin zayı olmayacağını haber vermiştir. Ancak yapılan iyiliğin kalıcı bir manevi azığa dönüşmesi, ihlasla mümkündür. Mümin, hayrını gösterişe ve menfaate alet etmez; başa kakmadan, karşılık beklemeden, sadece Allah rızasını gözeterek hareket eder. Zira iyiliğin değeri, büyüklüğünde değil samimiyetindedir.

Sonuç olarak hayırlı insan olmak, büyük sözler söylemekten ziyade bulunduğu yere iyilik taşıyabilmektir. Mümin, sahip olduğu imkânı bir emanete dönüştürür; ilmini rehberliğe, malını paylaşmaya, zamanını faydalı işler yapmaya tahsis eder. Çünkü bilir ki Allah katında değer, geride bırakılan servetle değil dokunulan hayatlarla ölçülür. Bu dünyadan göçüp giderken arkamızda bırakacağımız en kıymetli miras; bir yetimin duası, bir gencin istikameti, bir gönlün tebessümüdür. İşte insanı gerçekten “hayırlı” kılan da budur. Zira insanların en hayırlısı, insanlara en çok fayda sağlayandır. ■

RESULULLAH'IN SÖZ SÖYLEME USULÜ VE HİTABET TARZI

Dr. Hüseyin ARI

Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Söz, insanın kalbinden çıkıp başka bir kalbe yol bulabildiğinde gerçek anlamını kazanır. Tarih boyunca nice hatipler gelmiş, gür sesler yükselmiş, kalabalıklar etkilenmiş; fakat çok az söz, asırlar aşmış bugün hâlâ ruhtarımızı diri tutabilmiştir. Resulullah'ın (s.a.s.) söz söyleme usulü ve hitabet tarzı işte bu nadir örneklerin en müstesnasıdır. O, ne kelimeleri süslemek için konuşmuş ne de muhabatını ezmek için sesini yükseltmiştir. Sözleri kısaca ama derin, sade ama sarsıcı, yumuşak ama yön vericidir. Onu yalnızca kulağıyla işiten değil kalbiyle, akıyla ve vicdanıyla dinleyen hidayete ermiştir. Onun hitabında zorlayıcı bir buyurganlık değil davetkâr bir hikmet, kuru bir öğüt değil yaşanmış bir hakikat vardır. Çarşıda pazarda konuşurken de minberde hutbe irat ederken de bir çocuğa seslenirken de

aynı ölçü, aynı nezaket ve aynı içtenlik hissedilir. Çünkü onun hitabeti teknik bir maharetin değil ahlak ile yoğrulmuş bir gönlün tezahürüdür.

Hiz. Peygamber'in üvey oğlu Hind b. Ebu Hale, Efendimizin şahsiyet özelliklerini en iyi bilen sahabilerden biriydi. Bir gün Resul-i Ekrem'in mübarek torunu Hiz. Hasan, ondan dedesinin konuşma tarzından bahsetmesini istedi. Bu istek üzerine Hiz. Hatice'nin ilk eşinden olan oğlu Hind, Peygamber Efendimizi şöyle anlattı: "Resulullah devamlı hüzünlü ve düşünceliydi. Umursamaz ve rahat değildi. Sessiz biriydi. Gereksiz konuşmazdı. Söze Yüce Allah'ın adıyla başlar ve yine onunla bitirirdi. Az sözle çok şey ifade ederek konuşurdu. Konuşması açık ve netti. Sözlerinde ne fazlalık ne de eksiklik vardı. Kaba davranan ve hakaret eden biri de-

ğildi. Ne dünya ne de dünyalık şeyler onu kızdırabilirdi. Ancak bir hak çiğnendiğinde, o alınincaya kadar öfkesini hiçbir şey dindiremezdi. Kendisi için kimseye sinirlenmez ve intikam almazdı. Bir şeye işaret edeceği zaman (parmağıyla değil de) elini uzatarak gösterirdi. Bir şeye hayret ettiğinde ellerini yukarı çevirirdi. Konuşurken ellerini birleştirir ve sağ elinin avucu ile sol elinin başparmağının içine vururdu. Sinirlendiği zaman (o kişiden) yüz çevirir ve onu terk ederdi. Sevindiği zaman (aşırılığa kaçmaz) gözlerini kısardı. Çoğunlukla tebessüm ederek gülerdi ve güldüğünde dişleri dolu tanesi gibi bembeyaz görünürdü." (Tirmizi, Şemail, 97) Bu tasvir, Resulullah'ın hitabetinin yalnızca sözden ibaret olmadığını; hâl, tavır ve beden diliyle tamamlanan bütüncül bir iletişim biçimi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Allah Resulü (s.a.s.), Araplar arasında en fasih ve en anlaşılır konuşan kimseydi. Onun sözleri lafız bakımından son derece ölçülü, mana bakımından ise son derece zengindi; yapmacıktan ve zorlamadan bütünüyle uzaktı. Fasih görünmek uğruna ağzını eğip bükerek konuşanları, edebî gösterişle üstünlük taslayanları açıkça kınamış; büyüklüklenerek ve çalım satarak konuşmayı ahlaki bir zaaf olarak görmüştür. Sözün uzatılmasının faydalı olduğu yerde uzatmış, veciz konuşmanın daha etkili olacağı durumlarda ise sözü kısa tutmuştur. Konuşmanın zamanını, mekânını ve muhatabını son derece iyi gözetmiştir. Onunla samimiyetle konuşan herkes, karşısında sıradan bir insan değil vahyin terbiyesinden geçmiş bir rehber bulunduğunu derinden hissedirdi.

Resulullah (s.a.s.), insanların anlamakta zorlanacağı garip ve yabancı kelimelere itibar etmez; değersiz ve faydasız sözlerden özellikle kaçınırdı. Sözleri hikmet doluydu. Allah Teâlâ onun sözüne ayrı bir çekicilik ve tesir vermişti; bu sebeple sözleri gönüllerde makes bulur, muhatabları tarafından tereddütsüz kabul görürdü. Hitabında hem heybet hem de samimiyet birlikte hissedilir; sertlik ile yumuşaklık arasında kusursuz bir denge fark edilirdi. Anlamsız tekrarlar yapmadan az sözle çok şey anlatır; ancak önemli gördüğü hususların zihinde yer etmesi için gerektiğinde bazı ifadeleri bilinçli olarak tekrar ederdi. Veciz sözleri hasebiyle uzun hitabeler yapan pek çok hatipten daha etkili olurdu. Kendisine kaba davranan-

lara dahi müsamaha ile karşılık vermesi bunun en güzel örneklerindendir. Nitekim bir bedevinin maddi talepte bulunmak için hırkasını sertçe çekerek mübarek boynunu incitmesine rağmen tebessümle karşılık vermesi ve ona ihsanda bulunulmasını emretmesi, bu yüce ahlakın canlı bir tezahürüdür. (Buhari, Humus, 19; Müslim, Zekât, 128)

Hz. Peygamber (s.a.s.), muhatabını mahcup etmez ve onu güç durumda bırakmazdı. Onun

Allah Resulü (s.a.s.), Araplar arasında en fasih ve en anlaşılır konuşan kimseydi. Onun sözleri lafız bakımından son derece ölçülü, mana bakımından ise son derece zengindi; yapmacıktan ve zorlamadan bütünüyle uzaktı.

asıl hedefi insanlara doğruyu ve güzeli öğretmektir. Nitekim Medineli genç sahabi Muaviye b. Hakem, yasak olduğunu henüz bilmediği sıralarda namaz esnasında aksıran birisine: “Yerhamükellah” demişti. Cemaat, bakışlarıyla ona tepki göstermişti. Hâlbuki Allah Resulü onu ne azarlamış ne de mahcup etmiştir. Sadece ona şöyle buyurmuştur: “Bu namazdır, namaz kılarken konuşulmaz. Çünkü namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur’an okumaktır.” Muaviye, Allah Resulü’nün bu örnek tavrını ve yaklaşımını unutmamış ve şöyle demiştir: “Ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm.” (Müslim, Meşâid, 33)

Allah Resulü (s.a.s.) kimseyi yüzüne karşı ayıplamaz; eleştirileri doğrudan şahıslara yönelmez, yapılan yanlışa odaklanarak gerekli uyarıyı yapardı. Bu, onun insanın saygınlığına ve onuruna ne kadar önem verdiğinin kanıtıdır. Kaynaklarda geçtiğine göre Allah Resulü bir iş yapmış ve bu konuda insanlara ruhsat tanımıştı. Ancak bazı kimseler -daha takvalı davranma gerekçesiyle- ruhsattan yararlanmak istemedi. Hz. Peygamber de (s.a.s.) doğrudan bu insanları hedef alıp onlara kızmak yerine hutbeye çıktı ve Allah’a hamdettikten sonra şöyle buyurdu: “Bazı kimselere ne oluyor ki benim yaptığım bir işten kendilerini uzak tutuyorlar? Allah’a yemin ederim ki Allah’ı en iyi bileniniz ve O’na karşı en derin haşyet sahibi olanınızım.” (Buhari, Edeb, 72)

Hz. Peygamber (s.a.s.), konuşmalarında muhatabının yaşını, kültürünü, eğitim seviyesini,

sosyal konumunu ve cinsiyetini dikkate aldığı gibi psikolojik durumunu da titizlikle gözlemiştir. Nitekim bu hassasiyete işaret eden bir rivayette şöyle buyurur: “İnsanlara konumlarına göre muamelede bulunun.” (Ebu Davud, Edeb, 20) Bu ilke doğrultusunda, önde gelen bazı sahabilerle ele aldığı meseleleri bir bedeviyle aynı şekilde konuşmamış; muhatabın bilgi ve idrak düzeyine göre üslubunu ve içeriğini farklılaştırmıştır. Onun hitabetinde bu hassasiyet açıkça görülür. Yaşlı bir kadınla konuşurken sergilediği vakar ile çocuklarla iletişim kurarken gösterdiği sevecenlik arasındaki fark, bu hassasiyetin açık göstergesidir. O, konuşmalarında muhataplarının duygu durumlarını ve heyecanlarını da dikkate almış; ele alacağı konuyu ve kullanacağı dili buna göre belirlemiştir. Bu yaklaşımıyla yalnızca dinleyicilerin genel psikolojisini değil aynı zamanda her bir ferдин taşıdığı özel his ve beklentileri de gözlemiştir; böylece sözünü hem anlaşılır hem de gönüllere dokunan bir etkiyle ifade etmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.s.), soyut hakikatleri somutlaştırmak ve muhatabın zihninde kalıcı hâle getirmek için temsil ve teşbih (benzetme) sanatını son derece etkili biçimde kullanmıştır. Hadis kaynaklarında bunun birçok örneğini bulmak mümkündür. Örneğin Allah Resulü bir hadislerinde şöyle buyurur: “Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede bir beden gibidir. Bedenin bir uzvu rahatsız olunca diğer uzuvlar da uykusuzluk ve ateşle ona iştirak eder.” (Bu-

hari, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66) Bu hadiste Müslümanlar, canlı bir bedene benzetilmiş ve bu sayede soyut bir kavram olan ümmet bilinci, herkesin kolayca anlayabileceği somut bir tecrübeyle ifade edilmiştir. Bu konuda zikredebileceğimiz bir başka örnek de Hız. Peygamber’in (s.a.s.) kendisiyle ümmetinin durumunu anlattığı şu temsildir: “Benimle sizin misaliniz, ateş yakan bir adam gibidir. Ateş aydınlatınca pervaneler ve böcekler ateşe düşmeye başlar. O adam onları ateşten alıkoymaya çalışır, fakat onlar kendilerini ateşe atarlar. Ben de sizi ateşten (cehennemden) kurtarmak için belinizden tutuyorum; siz ise ateşe atılıyorsunuz.” (Buhari, Rikak, 26; Müslim, Fezail, 19) Bu temsil, peygamberliğin merhamet boyutunu çarpıcı bir sahneyle göz önüne sermektedir. Hız. Peygamber’in sıklıkla başvurduğu bu edebî sanat sayesinde zor meseleler kolaylaşmış, ince meseleler akılda kalıcı hâle gelmiş, az sözle birçok hakikat izah edilebilmiştir.

Hız. Peygamber, konuşmalarında ve hitaplarında soru cevap tekniğini de etkin bir biçimde kullanmıştır. Bu teknik sadece bilgi aktarmak için değil merak uyandırmak, zihni diri tutmak ve muhatabı düşünmeye sevk etmek için kullanılan son derece bilinçli bir yöntemdir. “Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?” (Buhari, Edeb, 6; Müslim, İman, 143); “Müflis kimdir, bilir misiniz?” (Müslim, Birr, 59) vb. sorular, kimi zaman dinleyicilerde zihinsel hazırlık oluşturmak, kimi zaman mevcut bilgiyi sorgulatmak, kimi zaman da farklı bir bakış açısı kazandır-

mak için sorulmuştur. Allah Resulü’nün son derece başarılı ve etkin kullandığı bu teknik, dinleyiciyi pasif olmaktan çıkarmakta, merak duygusunu harekete geçirerek öğrenme iştiağını artırmakta, anlatan ile dinleyen arasında etkileşim sağlamaktadır. Dolayısıyla bu yöntem aslında yalnızca bir hitabet sanatı değil başarılı bir eğitim modelidir.

Şüphesiz Hız. Peygamber’in (s.a.s.) söz söyleme üslubu ve hitabet tarzı, bu satırlarda ele alınan örnek ve ilkelerle sınırlı değildir. Onun hitabeti, kendiliğinden öğrenilmiş belli tekniklerin toplamından ziyade vahyin rehberliğinde şekillenmiş, ahlak ile kemale ermiş, merhamet ve hikmetle derinleşmiş bütüncül bir iletişim modelidir. Sözü ise zamana ve zemine göre farklılaşan, muhatabına göre şekillenen, haksızlık karşısında tavizsiz kalan bir tavır ve etkili bir irşat vasıtasıdır. Bu sebeple Resulullah’ın sözleri ve hitabeti, sadece kendi çağına değil bize aktarılan hadisleriyle her çağın insanına yol gösteren evrensel bir rehberliktir. Bugün sözün değersizleştiği, gürültünün hikmeti bastırdığı bir dünyada, onun konuşma üslubunu yeniden anlamak ve örnek almak; kelimelerimizi düzeltmenin, sözümüzü ahlakla bezemenin ve hakikati estetikle buluşturmanın imkânını bize yeniden hatırlatmaktadır. Onun söz söyleme usulü, yalnızca nasıl konuşmamız gerektiğini değil aynı zamanda ne zaman susmamız, neyi öncelememiz ve sözle nasıl insan inşa etmemiz gerektiğini de bize öğretmektedir. ■

KUDÜS'TE İKİ KADIN, İKİ MEDRESE

MESCİD-İ AKSA'NIN GÖLGESİNDE KADINLARIN VAKIF MİRASI

Kudüs'te en eski Osmanlı vakfı: Osmaniyye Medresesi

Harem-i Şerif'in güneyinde, Mathara Kapısı'na uzanan taş döşeli dar sokakta, banisine nispetle anılan İsfahanşah Medresesi karşımıza çıkar. Sokağa açılan kuzey cephesindeki kırmızı ve beyaz kesme taşların oluşturduğu geometrik düzen, yapıya ilk bakışta kendine özgü bir karakter kazandırır. Birkaç basamakla ulaşılan ve sivri kemerli bir nişle vurgulanan giriş, ziyaretçisine âdeta geçmişin kapısını aralar. İçeri adım atıldığında ise bugün büyük ölçüde konuta dönüştürülmüş bir avluya ulaşılar.

Avluya bakan üst katta yer alan geniş balkon ve yan yana açılan ikiz pencereler, yapının mimari karakterini belirginleştiren zarif ayrıntılar arasında öne çıkar. Bu pencerelerin üst bölümünde görülen yuvarlak süsleme detayları Memlük mimarisinin estetik anlayışını yansıtır. Alt katta ise Mescid-i Aksa avlusuna bakan bir namazgâh bulunur. İsrail tarafından yapılan müdahaleler sebebiyle pencereleri kapatılmış olsa da bu mekân, yapının ilk işlevine dair izleri hâlâ muhafaza etmektedir.

Girişin solunda, yapının kuzeydoğu köşesinde kare planlı kubbe ile örtülü küçük bir türbe bulunmaktadır. Kaynaklara göre burada medresenin banisi İsfahanşah Hatun'un kabri de bulunmaktadır. İçeride biri pembemsi taştan, diğeri ahşaptan yapılmış iki sanduka yan yana durur.

Bu mütevazı medrese, yalnızca mimari özellikleriyle değil ardındaki hayır geleneği ve tarihî hikâyesiyle de dikkat çeker. Hanım Hatun Medresesi adıyla da anılan bu vakıf eseri, Sultan II. Murat döneminde, 1437 yılında Osmanlı veziriazamı Çandarlı Halil Paşa'nın eşi ve Emir Mahmut'un kızı İsfahanşah Hatun tarafından inşa edilmiştir. Böylece Kudüs'te Osmanlı dünyasıyla irtibatlı erken dönem hayır kurumlarından biri ortaya çıkmış ve medrese şehrin ilmî hayatında önemli bir yer edinmiştir.

İsfahanşah Hatun, Kudüs'te inşa ettirdiği medresenin ayakta kalabilmesi için otuz üç köyle bir mezranın gelirini vakfa tahsis etmiştir. Böylece yapının bakım ve onarım giderleri karşılanmış, müderris ve diğer görevlilerin ihtiyaçları temin edilmiş, eğitim faaliyetleri ise asırlar boyunca kesintiye uğramadan sürdürülmüştür. Osmanlı döneminde Kudüs'te görev yapan Hanefi müftülerin çoğu, Osmaniyye Medresesi müderrisleri arasından seçilmiştir. Şafii nüfusun yoğun olduğu şehirde bu müftüler, Osmanlı hanedanının ülke genelinde benimsediği Hanefi hukuk anlayışının yerleşmesinde belirleyici olmuşlardır. Aynı yıllarda Osmanlı düşünce dünyasının önde gelen âlimlerinden ve Osmanlı'nın ilk şeyhülislamı kabul edilen Molla Fenari'nin inşa ettirdiği Fenariyye Medresesi de şehirde şekillenen Hanefi ilmî çevrenin oluşumunda kayda değer bir yer tutmuştur. Böylece Osmaniyye ve Fenariyye Medreseleri Kudüs'te Osmanlı Hanefi ilmî geleneğinin erken dönem temsilcileri olarak temayüz etmiştir.

Yirminci yüzyılda bir süre şer'iyye mahkemesi olarak da kullanılan yapının temelleri, İsrail tarafından gerçekleştirilen kazılar sebebiyle zarar görmüş, açılan tünellerin havalandırılması bahane edilerek medresenin mescit bölümüne el konmuştur. Bu müdahaleler sonucunda yapının bazı bölümleri özgün işlevini kaybetmiştir. Günümüzde Osmaniyye Medresesi büyük ölçüde Filistinli aileler tarafından konut olarak kullanılmaktadır.

Ancak tüm bu müdahalelere rağmen Kudüs'te asırlar önce kurulan bu vakıf, bu mübarek beldeyi ve halkını koruyup gözetmenin her Müslüman için hiçbir mazeretin ardına saklanmaksızın yerine getirilmesi gereken tarihî ahlaki bir sorumluluk olarak varlığını sürdürmektedir.

Hatuniyye: Kudüs'te bir Memlük medresesi

Mescid-i Aksa'nın batı revakları üzerinde, Memlük dönemine ait bir vakıf eseri olan Hatuniyye Medresesi bizi karşılar. Hadid (Demir) Kapısı ile Kattanin (Pamukçular) Kapısı arasında, Arguniyye Medresesi'nin hemen yanında bulunan bu yapı, Hadid Kapısı'ndan çıkıldığında sol tarafta yer alan ikinci medresedir. Yapının güney cephesi Mescid-i Aksa avlusuna bakmaktadır.

Medrese, Memlüklüler döneminde 1354 yılında kurulmuştur. Kuruluş ve ihya sürecinde iki kadının adı öne çıkmaktadır. Kaynaklara göre, Bağdatlı bir emir ailesine mensup olduğu anlaşılan Oğul Hatun, 1354 yılında vakfı kurarak Zahru'l-Cemel adlı araziye vakfa tahsis etmiştir. Daha sonraki yıllarda Kazan Şah'ın kızı İsfahanşah Hatun ise 1380 yılında medreseyi tamir ettirmiş, yeni akarlar tahsis etmiştir.

Kaynaklarda medresenin Kur'an ve fıkıh ilimlerine tahsis edildiğine dair bazı kayıtlara rastlamakla birlikte, hangi derslerin okutulduğu, hangi mezhebin esas alındığı ya da burada görev yapan müderrisler hakkında yeterli ve birbiriyle tutarlı bilgiler oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte XV. yüzyılın son çeyreğinde, Kudüs'e gönderilen bazı emirlerin bir süre bu medresede konakladığı, bazılarının ise burada vefat ettiği belirtilmektedir.

Hatuniyye Medresesi asırlar boyunca pek çok önemli şahsiyetin hatırasını taşıyan bir mekân olmuştur. Nitekim burada medresenin banisi Oğul Hatun'un yanı sıra, XV. yüzyıldan itibaren Kudüs'ün ilmî ve siyasi hayatında önemli roller üstlenen, köklü Hüseyni ailesine mensup bazı isimler de medfundur. Bunlar arasında Osmanlı döneminde Kudüs belediye başkanlığı yapan Musa Kazım el-Hüseyni Paşa, 8 Nisan 1948 sabahında işgalci İsrail'e karşı az sayıda askerle Kudüs'ü savunmaya çalışırken şehit düşen Filistin direnişinin sembol isimlerinden Abdülkadir el-Hüseyni ve Filistin'in özgürlüğü için siyasi çözüm arayışlarını yürüten oğlu Faysal el-Hüseyni de bulunmaktadır. Ayrıca Kudüs eşrafından Emir Abdülhamid b. Avn, Filistin Ulusal Fonu'nun kurulmasında büyük katkıları bulunan Arap Bank'ın kurucusu Abdülhamid Şuman ile Emir Muhammed el-Hindi'nin kabirleri de burada bulunmaktadır.

Günümüzde Filistinli aileler tarafından konut olarak kullanılan Hatuniyye Medresesi, bağrında yatan ve her biri Filistin'in özgürlük mücadelesinin en önemli simaları arasında yer alan tarihî şahsiyetlerle birlikte Kudüs'ün çok katmanlı hafızasını yansıtan bir tanık olarak varlığını sürdürmektedir.

Osmaniyye Medresesi

Hatuniyye Medresesi

DİJİTAL DİNÎ ANLAYIŞ GELENEKSEL DİNÎ İLETİŞİM MODELİNDE NEYİ DEĞİŞTİRİYOR?

Prof. Dr. Şevki IŞIKLI

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Tek tanrılı dinler, tarih boyunca yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda son derece gelişmiş bir iletişim düzeni de kurdu. Bu düzen, ilahi mesajın nasıl insan dünyasına girdiğini, hangi aşamalardan geçerek toplumsal hafızaya işlendiğini ve yeni nesillere nasıl aktarıldığını belirleyen güçlü bir epistemik mimariydi. Allah'tan gelen mesaj (vahiy), meleğin taşıyıcılığı, peygamberin mesajı alması, onu tebliğ etmesi ve son olarak toplumun kabulüyle kolektif hafızaya yerleşiyor; ardından kurumlar, dinî törenler ve ibadetler, metinler/kitaplar, hafızlık geleneği gibi uygulamalar ve din bilginleri aracılığıyla da nesilden nesile aktarılıyordu. Böylece din, sadece ilahi kelamla değil o kelamı taşıyan hafızanın istikrarıyla da varlığını sürdüren bir yapı hâline geliyordu.

Geleneksel semavi dinlerdeki iletişim modeli, ilahi mesajın aşamalı olarak toplumsal hafızaya yerleştiği ve zamanla kurumsal bir yapıya dönüştüğü süreklilik içeren bir gelişim hattı oluşturur. Aşağıdaki şema, bu iletişim zincirinin nasıl yapılandığını kavramsal düzeyde özetlemektedir.

Şekil 1: Geleneksel Semavi Dinlerde İletişim Modeli

Bu modelde en kritik halka, mesajın bellek üzerinden kurumsallaştırılmasıdır. Hafızlık geleneği, vahyin yazıya geçirilmesi, sahabenin sözlü ve yazılı aktarımları, dinî mekânlar, ibadetler ve ritüeller, eğitim sistemi, ibadet düzeni ve din bilgileri gibi unsurlar; ilahi mesajı zamanın çürütücü etkilerinden koruyan bir işlev görür; tam olarak onu kurumsal hâle getirir. Bir dinin sürekliliği, mesajı belleğe aktaran ve yeni nesillerin ihtiyacına göre onu yeniden yorumlayan, mesajın canlı ve dinamik kalmasını sağlayan bu omurganın gücüne bağlıdır.

Bugün dijital dünyanın yol açtığı dönüşümün hangi ölçekte gerçekleştiğini anlamak için insanlığın yaklaşık üç bin yıldır bu modeli neredeyse bozmadan sürdürdüğünü hatırlamak gerekiyor. Mezopotamya'nın kil tabletlerinden Orta Çağ manastır kütüphanelerine, Endülüs medreselerinden Osmanlı dersiamlarına kadar uzanan devasa bir hafıza zincirinden söz ediyoruz. İnsanlık imparatorluklar kurdu, teknolojiler geliştirdi, sayısız kültürel dönüşüm yaşadı. Fakat eğitim programları, binalar, din görevlileri, mevzuatlar ve politikalarla toplumun tüm katmanlarına yayılmış, yani kurumsallaşmış; semavi dindeki iletişim modeli neredeyse hiç değişmemiştir. Peygamber, aldığı vahyi topluma iletti; bu, toplumsal hafızaya kaydedilmiş, kurumsal yapılarda korunmuş ve yeni nesillere aktarılmıştır. İşte, dijitalleşmenin yıkıcı-dönüştürücü etkisi tam da bura-

da ortaya çıkıyor: Bu üç bin yıllık istikrarlı epistemik model, tek bir neslin tanıklık edebileceği kadar kısa bir süre içinde gerçekleşen dijitalleşme devriminde çözülmeye başladı.

Dijitalleşme, geleneksel şeymanın en kritik noktasına, hafıza ve kurumsallaşmaya temas ediyor. Çünkü bugünün dünyasında dinî bilgiye erişimin yolu artık önemli oranda âlimlerin açıklamalarından, kurumların rehberliğinden veya geleneğin yavaş eğitim sistemlerinden, fiziki ibadethanelerden ve gerçek sosyal yaşam ritüellerinden geçmiyor; bunun yerine doğrudan dijital belleğin hızlı ve parçalı akışından geçiyor. Bu akış, geleneksel denetim eşiklerinin birçoğunu görünmez kılıyor ve artık bir kullanıcıya dönüşmüş olan dindar insanları, kutsal metnin bizzat kendisiyle hâliyle karşı karşıya getiriyor.

Eskiden bir mümin, ilahi kitabı anlamaya çalıştığında onu karşılayan şey, metnin kendisinin yanı sıra âlimlerin açıklamalarıydı. Okuduğu ayetin yanında açıklamalı bir tefsir bulunur; duyduğu kıssanın arka planı, din bilgileri tarafından açıklanırdı. Metnin otantik anlamının hatta yorumunun ve topluluk içinde deneyimle öğrenilen ibadet pratiklerinin aynı biçimde varlığını sürdürebilmesi için geleneğin bütün hafızası ve görevlileri seferber olurdu. Bu mekanizma, dinin yeni sorunlara cevap üretebilme yeteneğini güvence altına alan temel sigorta olarak görülürdü. Bugün bu döngü çözülüyor.

İlahi kitapla karşılaşma artık fiziksel mekânlardaki kurumsal hafızanın denetim ve rehberliğinde değil sanal mekânlardaki dijital hafızanın rastlantısal ve kaotik akışı üzerinden gerçekleşiyor. Bir kullanıcı, sosyal medyada bir ayet videosu izliyor, altındaki anonim yorumları okuyor, algoritmanın önerdiği bir hadis görseline denk geliyor, sonra başka bir akredite edilmemiş "yabancı" hesabın kısa dinî klibini görüyor. Bu sanal deneyimde, geleneğin yüzyıllar boyunca kurduğu ve koruduğu anlam haritası artık kendini sunamaz; burada daha çok platformların algoritmik mantığı egemendir.

Dijital bellek, geleneksel belleğe benzemez. Geleneksel bellek, törensel olarak gerçekleştirilen amellerle iç içedir; bütünlüklü, süzgeçli ve kurumsal bir yapıya sahiptir. Dijital bellek ise parçalanmış, hızlanmış, kişiselleştirilmiş ve akışkandır. Burada, bir ayet ile bir mizah videosu yan yana gelebilir; bağlamından kopmuş bir hadis, bir slogan gibi dolaşıma girebilir. Kutsal metinle muhatap olma yolları, tarih boyunca ilk kez toplumsal bağlamdan bağımsızlaşıyor. Kurumsallaşmış dinde âlimler, dinî kaideler, törenler ve ibadet pratikleri toplumsal düzenin ritmini belirleyen sabit yapılar üretir; mekân, zaman ve cemaat, deneyimin bütünleyici unsurlarıdır. Dijital dinî anlayışta ise bu yapılar çözümlenerek "kişisel maneviyat modülleri"ne dönüşür.

İbadet, ortak ritüelden çok bireysel tüketime kayar; ritüelin bedenselliği yerini ekranlar arası etkileşime bırakır. Din bilginlerinin öğretici rolünü, sosyal medya fenomenlerine, mekânın kutsallığı arayüzlerle girilen internet siteleri veya mobil uygulamalara, cemaatin birliği ise algoritmik kümelenmelere, sanal cemaatlere dönüşür. Böylece kurumsal dindarlığın ritmik sürekliliği, dijital dindarlığın hızlı ve parçalı deneyim evreninde yeniden biçimlenir.

Bu bağımsızlaşma, dijital din yanlıları için özgürlük olarak alkışlanır ancak kurumsal din için başa çıkılması gereken ciddi riskler barındırır. Geleneksel iletişim modelinde dinî bilgi, din bilginleri ve kurumlar tarafından işlenir, süzülür, korunur ve çağın gereklilikleri karşısında yeniden yorumlanırdı. Dijital ortamda ise dinî bilgi, herkes tarafından yeniden üretilen, update edilen, yeni versiyonları çıkarılan bir kişisel entelektüel etkinliğe dönüştürülmüş durumda. Bir videonun altına yazılan basit bir yorum bile yeni bir dinî anlam üretebilir. Bir din görevlisinin rehberliğinde yapılan umre ibadeti ile Metaverse'teki sanal hac deneyimi; anlatı, anlam, otorite ve dinî deneyim açısından kıyaslanamaz bir farklılaşmayı ortaya koyar. Böylece dinî bilgi, birikim ve tevarüs edilmiş geleneksel yöntemlerden ziyade görünürlük, etkileşim, kişiselleştirme, tüketilebilirlik ve hız ön plana çıkıyor.

Dinî otoritenin dağılışı tam bu noktada belirir. Artık bir din bilgini ile sosyal medya fenomeni aynı otorite düzleminde yer alabiliyor. Fevkalade sıradan bir kullanıcının “dinî yorumları” bile milyonlara ulaşabiliyor. Böylece din bilginlerinin yüzyıllardır sürdürdüğü koruyucu ve rehberlik edici dinî otorite zayıflar; yerine çoğu zaman algoritmaların yükselttiği yeni otoriteler geçer. Dijitalleşmenin etkisi dinî törenlerin, ibadetlerin, amellerin doğasına da yansır. Geleneksel törenler ve ibadetler bedensel, mekânsal ve toplumsal bir bütünlük sunarken dijital ritüel çoğu zaman izlemeye, tıklamaya, beğenmeye, sanal katılıma indirgenir. Bir camide cemaatle saf tutmanın yerini, ekrandan izlenen bir canlı yayına alabilir. Bu ise dinî deneyimin ontolojisini değiştirir.

Bunlarla birlikte geri bildirim mekanizması da dönüşüyor. Eskiden geri bildirim, “iman”, “amel” ve “ahlak” üzerinden verilirken bugün dijital göstergeler -like, yorum, paylaşım- geri bildirim işlevi görüyor. Burada dinî bir etkinliğin ve içeriğin değerini hakikat ve samimiyet değil görünürlük ve etkileşim belirler. Böylece algılanan dijital din, görünürlüğün hakikati gölge altında bıraktığı yeni bir dinî iletişim evreni üretiyor. Öte yandan dinî bellek hızla zayıflıyor. Geleneksel dünyada bir toplumun dinî belleğini kaybetmesi yüzyıllar alırken dijitalleşme bu süreyi radikal biçimde kısaltmış olabilir. Dijital içeriklerdeki akış

hızı, popülerite süresinin kısalığı, algoritmik seçicilik, kullanıcı dikkatinin dağınıklığı ve ilgisinin gezginliği yüzünden dinî bilginin kalıcılığı da zayıflayabiliyor. Mesajın bozulması, bağlamın kaybolması ve yanlış yorumların yayılması artık anlamlı bir olgu!

Kısaca söylemek gerekirse dijital din anlayışı, kutsalın tarih boyunca korunduğu bağlamsal sürekliliği kırarak geleneksel dinî yapıyı zayıflatabilir. İlahi metinle karşılaşmayı kurumsal otoritelerin rehberliğinden çıkarıp algoritmik akışa bıraktığı için yorum birliği dağılır; sahipsizlik, görünürlük ve izlenme sayısına yenik düşebilir. VR (Virtual Reality -sanal gerçeklik-) ve sosyal medya temelli dinî deneyimler, dinî tören ve ibadetin mekânsal boyutunu aşındırır. Böylece dinî otorite çözülür, geleneksel hafıza hızla bozulmaya uğrar.

En nihayetinde dijitalleşme, semavi dinlerin binlerce yıldır işlettiği dinî iletişim modelini, özellikle hafıza ve kurumsallaşma aşamalarında köklü biçimde dönüştürüyor. İlahi mesajın insanla buluşma yolu artık kurumsal denetim ve kontrol eşikleri üzerinden değil dijital platformların akışı üzerinden ilerliyor. İşte teologlar için en temel güçlük bu noktada beliriyor: Geleneksel dünya için kutsalı korumak nasıl bir sorumluluk idiye dijital çağ için de kutsalın algoritmalar içinde nasıl korunacağı çağdaş teolojinin ana sorularından birine dönüşüyor. ■

KULLUĞUN ÖZÜ ŞÜKÜR

Tabiinin önde gelen fakihlerinden Ata b. Ebu Rebah ile Ubeyd b. Umeyr, bir gün Hz. Aişe'yi ziyaret ederek Hz. Peygamber'de gördüğü en hayret verici davranışı sorarlar. Hz. Aişe, bir gece Allah Resulü'nün ibadet ederken sakalı ve secde yeri ıslanana dek ağladığını anlatır. Sabah ezanı için gelen Bilal-i Habeşi, "Ey Allah'ın Resulü! Geçmiş ve gelecek günahlarınız affedildiği hâlde niçin ağlıyorsunuz?" diye sorunca Efendimiz şu cevabı verir: "Şükreden bir kul olmayayım mı?" (İbn Hibban, *Sahih*, 2/386)

Peygamber Efendimiz, bu tavırla "Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım." (İbrahim, 14/7) ayetindeki ilahi sırrın yaşayan bir örneği olmuştur. Zira şükür, sadece dilde kalan bir söz değil maddi ve manevi tüm ikramların farkında olmaktır. Zengin ya da fakir ayrımı olmaksızın, her insana takdir edilen nimetlerin kanaat ölçüsüyle değerlendirilmesi esastır. Görmekten yürümeye kadar bedensel her yeteneğin bir mucize olduğu düşünüldüğünde hayatın nimetlerle örülü olduğu idrak edilecektir. Kişi, kendi varlığındaki ve çevresindeki bu lütufları ibretle temaşa ettiğinde şükürün ilk aşaması olan bilinç düzeyine erişir.

Mutasavvıf Herevi, şükür; "nimeti kalben bilmek ve lisanen itiraf etmek" olarak tanımlayarak bu süreci üç temel aşamaya ayırır: Nimeti tanımak, nimeti kabul etmek ve nimeti veren Allah'ı sena etmek, övmek. Şükür, insanın mazhar olduğu, devamını ve artışını arzuladığı nimetlere mukabil Allah Teâlâ'ya minnettarlığını sunmasıdır. Bu doğrultuda, nimetin farkına varılması takip eden en kritik aşama, o nimetin gerçek sahibini idrak etmektir. Gündelik hayatta kendisine iyilik yapan birine teşekkür etmeyi ihmal etmeyen insan, bu minnet duygusunu Allah'a yönelttiğinde şükür ibadetini gerçekleştirmiş olur. İyiliğin asıl kaynağını bilmek, şükürün muhatabını da tayin eder. Kâinattaki her hadisenin Allah'ın takdiriyle vuku bulduğu gerçeği, hakiki şükürün yalnızca O'na mahsus olduğunu kanıtlar.

*Cümle işler Hâlık'ındır,
kul eliyle işlenir.*

*Hakk'ın emri olmaz ise,
sanma bir çöp deprenir.*

Cenab-ı Hakk'ın iradesi olmaksızın yeryüzünde bir saman tanesinin dahi kımıldaması mümkün değildir. Dolayısıyla kulun eli yalnızca bir vasıta; her şey Allah'ın takdiriyle gerçekleşir. Ebu Said el-Harraz, şükür, "Nimeti vereni tanı-

mak ve O'nun Rabliğini ikrar etmektir." şeklinde tanımlayarak bu bilince işaret eder.

Gazali'ye göre şükür; ilim, hâl ve amel boyutlarından oluşur. Tam bir ifa için önce nimeti veren bilmek (ilim), ardından O'na sevgi duymak (hâl) ve nihayetinde bu duygunun gereğiyle hareket etmek (amel) gerekir. Şibli'nin, "Şükür; nimeti değil nimeti vereni görmektir." sözü de dikkati asıl kudrete çeker. Gazali'ye göre bu idrak, kulun gönlünde bir ferahlık ve muhabbet uyandırır; böylece şükür, fiilyata dökülecek bir olgunluğa erişir.

Şükürün fiilî boyutu ihlas, hayırlı işlere niyet ve her uzvun kendi şükürünü edasıyla gerçekleştir. Gözün şükürü, kusurları görmemek; kulağın şükürü, ayıpları duymamak; dilin şükürü ise zikirdir. Bu bağlamda, "elhamdülillah" gibi ifadeler, kalpteki minnetin söze dökülmüş hâlidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), şükürün lisan ile ikrarını teşvik ederek nimeti dile getirenin şükretmiş olacağını, gizleyeninin ise nankörlük edeceğini vurgulamıştır. (Ebu Davud, Edeb, 11) Fudayl b. İyaz da "Nimeti dile getirmek, şükürün bir parçasıdır." diyerek konunun ehemmiyetini ifade etmiştir.

Nimetlerin asıl kaynağı Allah'tır. İlahi irade bu nimetlerin ulaşmasında insanları ve

olayları vesile kılar. Bu sebeple insanlara teşekkür etmek, Allah'a şükretmenin ilk basamağı kabul edilmiştir. Zira somut dünyada teşekkürü alan bir nefis, hakikatte Rabbinde yönelmeye daha yatkın hâle gelir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), "İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez." (Tirmizi, Birr ve Sıla, 35) buyurarak toplumsal nezaketi kulluğun bir parçası kılmıştır. Hatta bu teşekkürü, "Allah seni hayırla mükâfatlandırırsın." diyerek duaya dönüştürmek, övgülerin en güzeli kabul edilmiştir. (Tirmizi, Birr ve Sıla, 88)

Nimetleri görmezden gelmek ise "küfrân-ı nimet" (nankörlük) olarak tanımlanır. Harris el-Muhasibi bu konuda şu uyarıyı yapar: "Nimet karşısında Allah'a şükretmeyen, nimetin kaybolmasına davetiye çıkarmış olur." Yüce Allah, insanoğluna doğru yolu göstermiş, şükür ile nankörlük arasındaki tercihi insanın iradesine bırakmıştır. Şükür, Allah'ın ihtiyacı olan bir eylem değil insanın manevi gelişimine hizmet eden bir kazanımdır. Buna rağmen insanoğlu ya çok az şükreder ya da gaflet içinde hiç şükretmez. Nihayetinde kulun sahip olduğu her nimet, aslında onun sadakatini ölçen bir imtihan vesilesidir.

Dünya bir imtihan meydanıdır, kimileri darlıkla kimileri ise bollukla sınanır. Refah içindeki bir kulun başarısı, kendisine sunulan imkânları Allah'ın rızası doğrultusunda kullanmasına bağlıdır. Rabbinin unuttuğu ölçüde ise hüsrana kaçınılmazdır. Hz. Ömer'in, "Hangi mal daha hayırlıdır?" soru-

suna Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) verdiği şu cevap oldukça manidardır: "Şükreden bir kalp, zikreden bir dil..." (İbn Mace, Nikâh, 5) Bu beyan, şükürün maddi her türlü mal varlığından daha üstün bir zenginlik olduğuna işaret etmektedir.

Şükür, sadece bir teşekkür değil aynı zamanda yüksek ecir getiren bir ibadettir. Nitekim Allah Resulü, "Yiyip şükreden kimse sabrederek oruç tutan kimse gibidir." (Tirmizi, Sıfatü'l-Kiyâme, 43) buyurarak şükürün manevi değerini oruçla eş değer tutmuştur. Efendimiz (s.a.s.), hayatı boyunca dilin-

den şükürü eksik etmemiş, kendisine bir müjde ulaştığında veya bir nimete nail olduğunda derhal şükür secdesine kapanarak memnuniyetini Rabbinde arz etmiştir.

Mümin için yalnızca nimetlere değil imtihan vesilesi olan belalara karşı da hoşnutsuzluk göstermemek edeptendir. Mutasavvıflar, her iki durumun da Allah'tan geldiği bilinciyle "Lütfun da hoş, kahrın da hoş." ilkesini benimsemişlerdir. Ebu Bekir b. Ebu Sa'dan'a göre hakiki şükür, nimetlere olduğu kadar musibetlere de şükredebilmektir; çünkü her iki durumun arkasındaki asıl müsebbip Allah'tır. Sehl b. Abdullah'ın, evi soyulan birine, "Şükret ki hırsız kalbine girip imanını çalmadı." şeklindeki tesellisi, yaşanan olumsuzluklara dahi hikmet ve ibret nazarıyla bakılması gerektiğini gösterir.

Hamd, dilimizde çoğu zaman şükürle eş anlamlı kullanılsa da aslında daha geniş bir anlam sahasına sahiptir. Şükür bir iyiliğe karşılık verilirken hamd, Allah'ı her durumda kemal sıfatlarıyla övmektir. Bu sebeple nimet için şükür, bela için hamd tavsiye edilmiştir. (Kuşeyri, Ebü'l-Kasım Zeynü-lislam Abdülkerim b. Hevazin, *er-Risale'tü'l-Kuşeyriyye*, thk. Halil el-Mansur. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422, s. 214) Nihayetinde başa gelen sıkıntıların üstesinden gelmenin yolu, onlardaki gizli rahmeti görebilmektir. Kulun en olgun tavrı, "el-hamdü lillahi alâ külli hâl." (Her hâlde ve durumda Allah'a hamd olsun.) diyerek tam bir teslimiyet sergilemektir. ■

Kayseri Bünyan Yeni Süksün Mahallesi Camii İmam Hatibi

Yusuf SERTTAŞ:

“Çocuklar, bizim geleceğimizdir. Onların camimizdeki yankılanan seslerini geleceğe atılmış adımların ayak sesleri gibi görüyorum. Onların her biri sanki geleceğe atılmış birer tohum. O yüzden çocukların ellerinden tutarken geleceğimizin elinden tutmuşum gibi hissediyorum.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Çocuklara hem camiyi hem de hocalarını sevdirmiş biri olarak onlar sizin dünyanızda nasıl bir yerde? Çocukları bu denli önemsenizin nedenlerinden kısaca bahsedebilir misiniz?

Çocuklar, bizim geleceğimizdir. Onların camimizdeki yankılanan seslerini geleceğe atılmış adımların ayak sesleri gibi görüyorum. Onların her biri sanki geleceğe atılmış birer tohum. O yüzden çocukların ellerinden tutarken geleceğimizin elinden tutmuşum gibi hissediyorum. Bu anlayışla bakınca işte o zaman onların gözlerinin içinde parlayan o umut ışığını görebiliyorum. Ayrıca çocuğun yüzüne baktığımızda umudu,

mutluluğu görebilsek toplum adına mutluluğu yakalamış, umuda doğru emin adımlar atmış olacağıma inanıyorum. Geleceğe yönelik en güzel fotoğraflar, Kur'an'la beslenen, camiyle büyüyen, mutlu ve neşeli çocukların gülüşlerinde saklı. Benim dünyamdaki çocuklara ben hep bu cihetten bakıyorum.

Sabah namazı da dâhil olmak üzere çocukların cemaatle namaz kılmak için camiye gelmesini sağlıyorsunuz. Çocukların camiyle böylesine içli dışlı olmasını nasıl başardınız ve en önemlisi -18 derece soğukta bile bu çocukların namaza gelmelerini nasıl sağladınız?

Bunu tamamen sevgi ve ilgiyle kazandım diyebilirim. Çocuklara gerçek anlamda sevildiklerini ve kendilerine hiçbir karşılık beklenmeden ilgi gösterildiğini hissetmelerini sağlamaya çalıştım. Çocuklar namaz sonraları ikramları için cami market etkinliği ve düzenlediğimiz turnuvalar vesilesiyle mümkün olduğunca her vakit camiye gelmek için can atıyorlar. Bu tür vesilelerle çocuklarla cami arasında bir ünsiyet oluşturabildiysem bu, evvela Allah'ın lütfu ve benim bu gayretlerime destek olan hayırseverlerin vesileleriyle oldu.

Çocukların yanı sıra yetişkin cemaatinize yönelik yapmış

olduğunuz ve gerçekleştirmeyi düşündüğünüz etkinlikler nelerdir? Bunlardan kısaca bahsedebilir misiniz?

Yardıma muhtaç aileleri, hastaları ve yaşlıları ziyaret ediyoruz. Onlara yapılacak maddi ve manevi herhangi bir yardımı yine çocuklarla birlikte yapıyoruz. Hatta bu yardımlar esnasında kendi biriktirdiklerinden yardıma ortak olmak isteyen çocukları görünce de uyguluyoruz. Başta çocuklar olmak üzere yaşadığımız yerde camiyi hayatın merkezine taşımaya, hayatın merkezinden de insanların gönüllerine dokunmaya çalışıyoruz, Allah'ın izniyle.

Gerçekleştirdiğiniz bu etkinlikler ve çalışmalar cami cemaatiniz ve çevreniz tarafından nasıl karşılandı? Onlardan ne gibi dönüşler aldınız?

Camiye gelen çocuklar ilk zamanlar ses çıkardığı için cemaat bundan rahatsız oluyordu. Sonrasında çocuklar, cami adabını öğrendiler ve camide namaz esnasında gürültü yapmamaya başladılar. Bir de bunun üzerine geldikleri derslerde öğrendikleriyle de müezzinlik yapmaya başlayınca cemaat, çocukların gelmesinden memnuniyet duymaya başladı. İlk zamanlar rahat-

sızlık veren çocuklar, sabah namazı da dâhil olmak üzere namazlara gelmeye başlayınca yetişkin cemaatimiz onlardan çok etkilendi. Sonrasında onlar da çocuklara yapılan ikram ve ödüllere kendilerince destek olmaya çalıştılar. Ayrıca bir zamanlar ses ve gürültü ile anılan bu çocuklar, namaz için başta ailelerini ve etrafındaki insanları teşvik edici oldular. Kandillerde elimize gofretleri alıp gittiğimiz kahvehanedeki büyükler, çocukların namaz sonrası kandil gofretlerini dağıttıklarını görünce çok etkilendiler. Bulduğumuz yerde çocuklarla ve onların eliyle pek çok güzelliğin geldiğini gördük, elhamdülillah!

Gönüllere girme yolunda attığınız her heyecanlı adımda ve çalışmada elbette unutamadığınız anılarınız olmuştur. Bunların arasından belki de hiç unutamayacağınız bir anınızı okuyucularımızla paylaşabilir misiniz?

Camimize gelen çocuklardan bir talebem sabah namazına yaz kış demeden sürekli geliyor. Ancak bu çocuğumuzun babası bir türlü camiye gelmiyor. Bir perşembe akşamı düzenli olarak gittiğim kahvehane ziyaretlerinin birinde o çocuğun babasıyla karşılaştık ve sohbet ettik. Çocuğun babası, “Ben artık sabah namazlarını kalkıp kılmaya başladım Hocam.” dedi. Ben de sevindim ve: “Ne güzel! Nasıl başladınız abi?” diye sorunca başladı anlatmaya: “Benim çocuk, sayenizde namaza alışınca sabah namazlarına gitmeden

önce bana ‘Haydi, baba kalk! Ben namaza gideceğim. Bana camdan bak lütfen!’ diye beni kaldırıyordu. O evden çıkıp koşarak camiye gidiyor, ben de yatıyordum. Birkaç gün bu durum böyle devam etti ama ben de rahatsız oldum. Sonrasında büyük bir mahcubiyet içinde kendi kendime ‘Çocuk koşarak karanlıkta sabah namazına gidiyor, ben ise yatıyorum.’ dedim ve namaza başladım. O koca yürekli çocuğum âdeta benim elimden tuttu ve beni Allah'ın (c.c.) huzuruna çıkardı.” Bu hadiseyi duyunca çok duygulandım. İşte o zaman “Bedenleri küçük ama yürekleri, sevdaları çok büyük bu çocuklar bu köyün, bu ilçenin, bu yörenin, bu ülkenin ve hatta bu ümmetin ümididir.” dedim kendi kendime ve beni bu yüce görevde istihdam eden Allah'a (c.c.) bir kez daha şükrettim. ■

Öz Geçmiş

Yusuf Serttaş 1994 yılında Adana'nın Seyhan ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini memleketi Adana'da tamamladı. Elazığ Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2021 yılında mezun oldu. Din hizmeti görevine 2021 yılında Mersin'in Silifke ilçesinde vekil müezzin kayyım olarak başladı. Sonrasında Diyanet İşleri Başkanlığının açmış olduğu sınavları kazanarak 2022 yılında Kayseri'nin Bünyan ilçesi Yeni Süksün Mahallesi Camii'ne imam hatip olarak atandı. Evli olan Serttaş, buradaki görevini hâlen sürdürmektedir.

PEYGAMBERLERİN İNSANLIĞA KADİM MİRASI HAYÂ

|| Ferize YEKSEK

Kalp ile günah arasında incecik bir perde...

Mahcubiyetle kızaran bir yüz...

Kötü ile karşılaştığında titreyen bir kalp...

Çirkini görmekten imtina eden göz...

Allah Resulü'nün, imandan bir şubedir dediği hayâ (Müslim, İman, 58), imanın gönülde, kalpte ve diğer tüm azalarda tecelli etmesidir belki de.

Bizim “ar” dediğimiz hayâ, “utanma, çekinme, tövbe, vazgeçiş” gibi anlamlara gelir sözlükte. İslam âlimlerinden Ragıb el-İsfehani, “nefsin çirkin davranışlardan rahatsız olup onları terk etmesi”; Kadı İyaz da “kötü bir işin yapılmasından veya iyi bir işin terk edilmesinden dolayı insanın yüzünü kızartan sıkıntı” diye açıklar bu önemli haslet. “Hayâ, asalettedir. Ancak asil olan utanır.” der büyükler.

İnsanda hayâ duygusunun hikâyesi, Hz. Âdem ve Hz. Havva ile başlar. Şeytanın kışkırtmasıyla Allah'ın hududunu

çiğneyerek yasak ağacın meyvesini tattıklarında mahrem yerleri görünür ve derhal cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmeye çalışırlar. (Araf, 7/22) Hz. Âdem ve eşinin, mahrem yerleri açılınca herhangi bir telkin altında kalmadan hemen örtünmeye çalışmaları, insanda hayâ duygusunun fitrattan geldiğini kanıtlar. Fıtratta var olan bu duygunun insan davranışlarında aktif hâle gelmesi, akıl nimetiyle birleştiğinde mümkündür. Bu sebeptir ki akıl nimetinden yoksun kimse-lerde hayâ duygusu aranmaz, yanlışlarından utanması beklenmez.

Çocukta temyiz melekesinin ilk alametlerinden biri, onda hayâ duygusunun belirmesidir. Akıl ışığının ilk parıltılarıyla çocuk, kendi muhakemesini devreye koyar, bazı şeylerin çirkin olduğunu kavrayarak onları yapmaktan çekinmeye başlar. Hayâ ile akıl arasındaki bu ilişki, hayâyı sadece bir duygu değil aynı zamanda bir düşünme ve muhakeme ürünü olarak kabulü gerektirir.

Ahsen-i takvim üzere yaratılmış olan insanın fitratında var olan hasletler ancak iman ile cilalanıp parlatıldığı zaman temayüz ederek kemale erer ve insan ancak o zaman eşref-i mahlukat derecesine ulaşır. Osman b. Affan, mizacında hayâ duygusu bulunan bir Mekkeli idi. Fitratında mevcut olan bu ahlaki erdem, İslam ile şereflenip iman ile kemalle erdirdiğinde cennetle müjdelendi, “ashabın en hayâlisı”, meleklerin dahi kendisinden hayâ ettiği, zü'n-nureyn, Hz. Osman oldu. Çünkü hayâ iman, iman da hayânın hem membaı hem de meyvesi idi. Bu meyanda Allah Resulü şöyle buyurur: “Hayâ ile iman birlikte bulunurlar, biri gidince öteki de beraber gider.” (Hâkim, Müstedrek, 1)

İnsan, doğasında var olan hayâ duygusunu Allah Teâlâ'nın belirlediği ilkeler doğrultusunda şekillendirerek şahsiyle bütünleştirdiğinde, doğruyla yanlış ayırt edebilen, kötü ve çirkinini görüp Rabbinin yasakladığı söz ve fiilleri yapmaktan

hayâ eden bir kula dönüşür. Yani “hayâ” tülünden dokunmuş “takva elbisesini” giyinmiş olur. İşte o zaman haramları terk edip helallere sarılmak, dolayısıyla dinin gereklerini yerine getirmek daha kolay olur.

Hayâ, bir erdem olarak en mükemmel şekliyle peygamberlerin ahlakında ve yaşamlarında tezahür etmiştir. Hz. Âdem’in tövbesinin adıdır hayâ. Yüce Allah, “Ey Âdem! Sen ve eşin beraberce cennete yerleşin; orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin...” (Bakara, 2/35) ayetinde sınırsız lütfunu ifade eder. Aynı ayetin devamında, “lakin şu ağaç...” diyerek bir hudut çizer. İkrâm edilen onca nimet karşısında Hz. Âdem ile eşi Hz. Havva’nın haddi aşmaktan duyduğu mahcupiyet ve nedametle yaptıkları tövbenin adıdır “hayâ”.

Züleyha, niyetlendiği çirkin işe ikna etmek için Hz. Yusuf’a dil dökerken diğer taraftan da -olanları görmesin diye- tapındığı putun üzerine örter. O anda Hz. Yusuf’un Züleyha’ya, “Vazgeç, benden kötülük bekleme. Sen bir taştan bile utanırken ben nasıl olur da Allah’tan utanmam?” (Sadi, *Bostan*, s.319) diyerek direnişidir “hayâ”.

Hız. Peygamber buyurur ki: “İnsanlık, ilk günden beri bütün peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri bir söz bilir: Şayet utanmıyorsan dilediğini yap!” (Buhari, Edeb, 78) Hayâ, peygamberlerin insanlığa kadim bir mirasıdır ve onların sünnetindedir.

“Her dinin (kendine özgü) bir ahlakı vardır; İslam ahlakı(nın özü) hayâdır.” (İbn Mace, Zühd, 17) buyuran Allah Resulü, davranışları ve tavırla inananlar için bir hayâ timsali olmuştur. Sahabeden Ebu Said el-Hudri onun bu özelliğini şöyle dile getirir: “Peygamber (s.a.s.), köşesine çekilmiş genç bir kızıdan daha hayâlî idi. Hoşlanmadığı bir şey gördüğünde biz onu yüzünden anlardık.” (Buhari, Edeb, 72)

Hız. Peygamber, “Allah’tan gereği gibi hakkıyla hayâ edin!” (Tirmizi, Sıfatü’l-Kiyame, 24; İbn Hanbel, 1, 387) buyruğuyla hayânın en geniş çerçevesini belirlemiştir. İnsanın fitratında var olan hayâ, imanla birleşip ihsan mertebesine ulaştığında kişiyi, Allah’a karşı mahcup olmaktan korur. Her zaman ve her yerde Allah’ın kendisini gördüğünü bilerek hareket eden, O’nu görüyormuşçasına yaşayan kulun Allah’tan hayâ etmesi, onun takva sahibi bir mümin olmasını sağlar. Bu sebeptir ki hayâ, en çok yalnızken lazımdır insana. Çünkü yalnızım dediğinde de yalnız değildir insan.

Hayâ, Allah’a hakkıyla iman eden bir müminin en hassas miyarıdır. Ona zarafet, incelik ve gayriihtiyari bir güzellik kazandırır. Daima iyiyi ve güzeli

bulmaya, yaratılışına ve Yarıdan’ına layık davranmaya sevk eder. Hayâ, haddi aşmak değil her şeyden önce Allah’ın rızasını gözeterek, helal dairede kalarak ihtiyacını tedarik etme, müşkülünü ihsan ile halletme gayretidir. Acizlik değil aksine

”

İnsanın fitratında var olan hayâ, imanla birleşip ihsan mertebesine ulaştığında kişiyi, Allah’a karşı mahcup olmaktan korur. Her zaman ve her yerde Allah’ın kendisini gördüğünü bilerek hareket eden, O’nu görüyormuşçasına yaşayan kulun Allah’tan hayâ etmesi, onun takva sahibi bir mümin olmasını sağlar. Bu sebeptir ki hayâ, en çok yalnızken lazımdır insana.

insanlığını korumak için gösterilen cesarettir. Bu sebeptir ki hayâ; sabır, ilim, irade ve ihsan sahibi olmayı gerektirir.

Güvenli bir toplumun da teminatıdır hayâ. Yaptığı fenalıktan, kötülükten utanmayan, üzüntü ve pişmanlık hissetmeyen bir insanı hangi kuvvet bu fenalıktan vazgeçirebilir, hangi ceza ıslah edebilir? Sınırların kalktığı, ahlaksızlığın aleni bir şekilde sergilendiği, hayâsızlığın, cesaret, özgüven ve özgürlük kılıfıyla paketlenerek pervasızca pazarlandığı günümüz dünyasında, esfel-i safiline sürüklenen insanlığın resmini İstiklal şairimiz Akif’ten dinleyelim:

Hayâ sıyrılmış inmiş, öyle yüzüzlük ki her yerde

Ne çirkin yüzleri örtermiş, meğer bir incecik perde

Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lafz-ı bî medlul

Yalan raiç, hıyanet mültezem her yerde, hak meçhul.

Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller hâr ;

Nazarlardan taşan mana ibadullahı istihkâr.

Beyinler ürperir, ya Rab, ne korkunç inkılab olmuş:

Ne din kalmış, ne iman; din harab, iman türab olmuş!

Ne tüyler ürperir ya Rab, ne korkunç inkılab olmuş

Ne din kalmış ne iman, din harab, iman türab olmuş

.....

Göster Allah’ım! Bu millet kurtulur tek mucize,

Bir utanmak hissi ver gaib hazinenden bize. ■

NEREYE YAKINLIK?

Dönay Rabia KIRKIL

DİB Diyanet İşleri Uzmanı

Sabahın ışığı ile güne başlar insan. Gün içerisinde görünen ve görünmeyen işler birbirini kovalar: Niyetler, bakışlar, ameller, çalışmalar... İnsan, zamana böler bu yapacaklarını. Zamanın nasıl geçtiğini fark etmeden akşam olduğunda, perdeler kapandığında ise aklımıza Efendimizin (s.a.s.) "Akıllı kişi kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır." (Tirmizi, Sıfatü'l-kiyame, 25) tavsiyesi gelir. Günün muhasebesini yapmak hem o günü değerlendirmek, hem yarına hazırlık yapmak hem de ahiret için kıymetlidir. Gün içerisindeki zaman dilimlerinin ayrılması gibi ömür de bebeklik, gençlik, yaşlılık gibi dönemlere ayrılır. İnsanın bu dönemlerde yaptığı her çalışma amel defterine bir iz bırakır. Geçici dünyada zaman hızlı geçer, yaşlılık bir anda gelir. Ahiret bilinci ile hareket ettiğimizde ve niyetlerimiz bu yönde olduğunda

zaman daha anlamlı hâle gelir. Ne eksik ne fazla, dünyada görülen işlerin karşılığını alacağımız ahireti kendi ellerimiz ve emeklerimizle inşa ederiz.

Rabbimiz diğer canlılardan üstün ve şerefli kıldığı insana, ahirete hazırlık yapacağı yeryüzünü en iyi şekilde hazırlayıp onun istifadesine sunmuştur. İnsana gölgeleneceği barınaklar, hatta onu sıcaktan koruyacak elbiseler dahi verilmiştir. (Nahl, 16/81) Bize sunulan nimetlerden sadece birkaçını barındıran yeryüzünde saymaya kalktığımızda sayamayacağımız lütufların katbekat fazlası ahiret için hazırlanmıştır. Bu iki dünyada var olanları karşılaştıran Peygamberimiz (s.a.s.), “Vallahi, ahiretin yanında dünya(nın konumu) ancak birinizin şu (işaret) parmağını denize daldırması gibidir; (parmağının) ne (kadar su) ile döneceğine bir baksın!” (Müslim, Cennet, 55) buyurmuştur.

Sonsuz yaşama kıyasla çok daha az değerli olan dünya hayatında kime, nereye, neye yakın olduğumuza göre ahiret hayatımız şekillenir. Şan ve şöhrette yakınlık, mutluluğa yakınlık, paraya yakınlık, aileye yakınlık, çocuğa yakınlık gibi birçok tercih insanın imtihana tabi tutulduğu geçici dünya zevkleridir. “Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.” (Tegabün, 64/15) buyruğunda da bunlarla açık bir şekilde sınava tabi tutulacağımız bildirilir. “Yakın olmak” manasını içinde barındıran doğduğumuz, yaşadığımız ve ölmü tattığımız dünya hayatı, yakın olarak bildiğimiz ve büyük

mükâfatın vadedildiği ahiret hayatının kazanıldığı tek yerdir.

Süs ve eğlenceden ibaret olan dünya hayatı ile nimetlerin ke-sintisiz olduğu ahiret hayatını bütünleştirip güzelleştirecek olan da insan hayatıdır. Hangimizin daha güzel ameller işleyeceğini sınamak için gönderdiğimiz (Mülk, 67/2) bu hayatta insan, yaşadığı her bir şeyden sorumludur ve hesaba çekilecektir. Bunun idrakinde olan insan gerek yolda gördüğü taşı kaldırarak, gerek komşuya saygı göstererek, gerek ailesine sevgi göstererek, gerek ibadetlerini eksiksiz yaparak, gerek iş ahlakı çerçevesinde çalışarak, gerekse bir yetimi ve yoksulu gözetip çevresini güzelleştirerek ahiretteki nasi-

bini kazanma çabası içerisinde olur. “Dünya ahiretin tarlasıdır.” hikmetli sözü tam olarak bunu karşılamaktadır. Ahiret için hazırlık yaptığı bu tarlada, “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” (Necm, 53/39) Merhamet, iyilik, huzur, sabır çabası içerisinde olanlar ile kötülük peşinde olanların semeresi farklı olacaktır. Ağır yüklerle gitmek istemeyeceğimiz ahiret hayatının en kıymetli azığı takvayı (Bakara, 2/197) yaşam amacı hâline getirmek, Rabbimizin rızasını kazanmada en büyük paya sahiptir. İman, salih amel, güzel ahlak ve takva ile bu dünyadan göçme temennisiyle çıktığımız yolculukta hem dünyada hem ahirette kalıcı izler bırakma şansımız da vardır. Peygamberimiz sadaka-i cariyeye,

faydalanılan ilim, arkasından dua eden hayırlı evlat dışında amellerin sevabının kesileceğini haber verir. (Müslim, Vasiyye, 14) Bir ağaç dikmek, ilim öğrenmek ve öğretmek, talebe yetiştirmek, ümmetin faydalanacağı eserler ortaya koymak, dünya ve ahirette sönmeyecek amellerdir. Aslında dünya ahiret bütünlüğünde insan, bir taraftan dünyada ahiret için hazırlık yaparken bir taraftan da ahiret düşüncesinin varlığı dünyadaki düzeninin iyileşmesine yardım ediyor.

Dünya hayatında insanın çabası istediği yere göre şekilleniyor. Dünyayı isteyenler, ahireti isteyenler ve ikisini de isteyenler... Biz hangisini istiyoruz? “Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.” (Casiye, 45/24) diyenler dünya hayatının oyun ve eğlencesine aldanıp sadece görünen dünyadan başka bir yer olmadığını düşünerek hırs ile çıktıkları bu yolculukta hep daha fazlasını isteme yarışına katılmıştır. Bu kimselerin kazancı dünyada kalmıştır, onlar ahiretten bir nasip alamamıştır. (Şûra, 42/20) “Kim de mümin olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir.” (İsra, 17/19) Ahireti isteyenlerden övgüyle bahsedilmekle birlikte karşılıklarını almaları bu dünyada ona yaraşır bir çaba ile çalışmalarına yani ahireti kazandıracak işler yapmalarına bağlanmıştır.

Efendimiz, dünya nimetlerinden ve işlerinden tamamen koparak ahireti kesin olarak kazanma gayreti içe-

Gün içerisindeki zaman dilimlerinin ayrılması gibi ömür de bebeklik, gençlik, yaşlılık gibi dönemlere ayrılır. İnsanın bu dönemlerde yaptığı her çalışma amel defterine bir iz bırakır. Geçici dünyada zaman hızlı geçer, yaşlılık bir anda geliverir. Ahiret bilinci ile hareket ettiğimizde ve niyetlerimiz bu yönde olduğunda zaman daha anlamlı hâle gelir.

risinde olan ashabından Osman b. Maz'un'a, “Ey Osman! Biz (Müslümanlara) ruhanlık emredilmedi...” (İbn Hanbel, VI, 226) buyurarak kendini ibadete adayan ve eşini ihmal eden bu yaşayış tarzının dünya hayatını sekteye uğratacağını

göstermiştir. Amel terazisinde önemli bir yeri olan ibadetleri eksiksiz yapmaya gayret göstermekle birlikte insanın kendini heba edecek seviyede olmamasına dikkat edilmelidir. Öyle ki ashaptan bazı kimselerin kendi ibadetlerini az görmesi üzerine birisi, “Kadınlarla evlenmeyeceğim.”; diğeri, “Et yemeyeceğim.”; bir diğeri de “Yatakta uyumayacağım.” demişti. Onların bu hâllerinden Resulullah (s.a.s.) haberdar olunca, “Bu topluluğa ne oluyor da böyle sözler sarf ediyorlar. Oysaki ben namaz da kılarım, uyurum da; oruç da tutarım, tutmadığım da olur; kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.” (Müslim, Nikâh, 5) buyurarak aşırılık konusunda ümmetini uyarmıştır.

Aşırıktan uzak, bir ölçüye göre yaratılan (Kamer, 54/49) bu dünyada insanın ahireti kazanması için bir denge gözetmesi kaçınılmazdır. Zerre kadar iyiliğin bile karşılığını bulacağımız (Zilzal, 99/7) ahiret için bu dünyayı bir basamak olarak görüp aşırıya kaçmadan, dünyanın zaafalarına kapılmadan ama tamamen de dünyaya kapıları kapatmadan bir denge ile yaşamalıdır. Bir ağacın altında gölgelenip sonra yola koyulacak vakit kadar zaman geçireceğimiz dünya hayatında (Tirmizi, Zühd, 44) Efendimizin en çok ettiği dualardan olan, “Allah’ım, bize bu dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver.” (Müslim, Zikir, 26) diyerek dengeli bir yaşam sürmek için çaba içerisinde olmak hepimiz için vazgeçilmez olmalıdır. ■

MÜMİN SURESİ

Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mümin suresi Kur'an-ı Kerim'deki sıralamada kırkıncı, iniş sırasına göre ise altmışıncı sure olup 85 ayetten oluşur. Zümer suresinden sonra Mekke'de inmiştir. 56 ve 57. ayetlerinin Medine'de indiğine dair rivayetler vardır. Huruf-ı mukattaadan "hâ-mîm" harfleriyle başlayan ve art arda gelen yedi surenin ilkidir. Sure, adını 28. ayette geçen ve "inanan kimse" anlamına gelen "mümin" kelimesinden almıştır. Söz konusu ayette zikredilen mümin, Firavun ailesinden gizlice iman eden ve çevresindekileri hakka yönlendirmeye çalışan bir kişidir. Ayrıca sure, üçüncü ayetinde Allah'ı niteleyen iki kavramdan hareketle "Ğafir ve Tavl suresi" diye de anılmaktadır. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984, 24/75-77; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Mü'min Sûresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31/557-558)

Mümin suresinde temel olarak Allah'ın ayetlerine karşı çıkan, büyük çoğunluğu Mekke'nin putperest önde gelenlerinden oluşan kesimlerin tutumları, amaçları ve uğrayacakları cezalar ele alınır. Allah'ın sınırsız rahmet, ilim ve kudretiyle ilahi hakikatleri yalanlayanların akıbeti ve ahiret yargılamasının adaletli oluşu da işlenen başlıca konular arasındadır. Hz. Musa ile Firavun arasındaki mücadeleye değinilirken Hz. Musa'ya gizlice inanan bir mümi-

nin inkârcılara yönelik uyarılarına yer verilir. Surede ayrıca tevhid akidesi, ahiretin varlığı, Allah'tan başkasına yapılan ibadetin geçersizliği, kullara bahşedilen nimetlere şükran yükümlülüğü, haşrin delilleri ve Allah'ın, resulünü destekleyeceğine dair vaadi yer alır. Bunun yanında hakikati görme fırsatı ellerindeyken kibre kapılıp inkârı tercih edenlerin, ilahi cezayla yüz yüze geldikten sonra iman etmelerinin kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağı hatırlatılır. (İbn Âşûr, 24/77-78; *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/637-638)

Sure, mukattaa harflerinden "hâ-mîm" ile başlar, ardından Allah'ın mutlak kudret ve ilim sahibi, günahları bağışlayan, tövbeleri kabul eden, kötülerini şiddetle cezalandıran ve iyilere lütufta bulunan tek ilah olduğu, herkesin mutlaka O'na döneceği vurgulanır. (Mümin, 40/1-3) Daha sonra Kur'an ayetleri hakkında tartışmaya girenler uyarılır, bu tavrın tarih boyunca birçok kavim tarafından tekrarlandığı hatırlatılır. Bu çerçevede Nuh kavminden itibaren peygamberlerini yalanlayan birtakım toplulukların ilahi azaba uğradıkları anlatılır. Ardından ahiret sahnelerine yer verilerek cehennem ehlinin, azabın şiddetinden kurtulma taleplerinin reddedileceği bildirilir. İlahi adaletin eksiksiz tecelli edeceği,

o gün herkesin yaptığının karşılığını göreceği ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacağı, hesabın son derece hızlı görüleceği vurgulanır. O günde zalimlere ne bir dostun ne de şefaatinin yardım edemeyeceği haber verilir. (Mümin, 40/4-18) Devamında geçmiş kavimlerin akıbetine dikkat çekilerek güç ve medeniyet bakımından daha üstün olan bu toplulukların, peygamberlerin açık delillerine rağmen inkârı tercih etmeleri nedeniyle helake uğratıldığı ve kimsenin onları bu azaptan kurtaramadığı belirtilir. (Mümin, 40/21-22)

Yirmi üçüncü ayetten kırk altıncı ayete kadar Kur'an'ın en kapsamlı kıssalarından biri olan Hz. Musa ile Firavun arasındaki mücadeleye yer verilir. Firavun ve taraftarlarının inkâr ve zulümde direnmeleri sonucunda dünyada helak oldukları, ahirette ise ağır bir azaba uğrayacakları anlatılır. Kıssa aracılığıyla bir taraftan inkârcılar uyarılırken öte yandan Müslümanlara sabır ve ümit telkin edilir. Ayrıca Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir müminin kavmine yaptığı uyarılar aktarılır. Bu mümin kişi, halkını iki büyük tehlike konusunda uyarmaktadır: Birincisi, peygamberlerine karşı gelip inkâr ve kötülüklerinde ısrar eden geçmiş toplulukların uğradığı kötü akıbetin benzerinin kendilerinin de başına gelebileceği, ikincisi ise “insanların dehşet içinde çılgınlık atacağı” mahşer gününde yardımsız ve koruyucusuz kalacakları o çaresiz andır. Buna karşın Firavun ve çevresinin bu çağrılarının hiçbirini benimsemediği, dola-

yısıyla kötü bir akıbetle uğratıldığı ve akşam sabah ateşe arz edilmek suretiyle cezalandırıldıkları bildirilir. (Mümin, 40/23-46) Ardından cehennem ehlerinden olup dünya hayatında başkalarının etkisi altında kalanlarla onları felakete sürükleyenlerin arasında ahirette yaşanacak tartışmalara temas edilir. Her iki tarafın birbirini suçlayacağı ancak bu çaresiz hesaplaşmanın hiçbir fayda sağlamayacağı ve azaplarının bir an bile hafifletilmeyeceği bildirilir. (Mümin, 40/47-50)

Bu ayetlerden sonra Yüce Allah, peygamberlere ve müminlere yardım edeceğini bildirirken zalimlerin de lanete uğrayacağını ve kötü bir akıbetin kendilerini beklediğini, o günde hiçbir mazeretlerinin işe yaramayacağını haber verir. Ardından, “Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.” (Mümin, 40/60) buyruğuyla kullarını samimi bir yönelişe davet eder. Ayetlerine karşı direnenlerin temelsiz bir kibre kapıldıklarını vurgular ve kulluk etmeyi gururlarına yediremeyenlerin aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerini bildirir. (Mümin 40/51-60) Daha sonra Allah'ın; geceyi dinlenme, gündüzü aydınlanma ve çalışma vesilesi kılarak insan hayatını düzenlediği, yeryüzünü yaşama elverişli bir mekân, göğü ise koruyucu bir yapı olarak yarattığı; insana güzel bir suret verip onu temiz rızıklarla nimetlendirdiği hatırlatılır. Buna rağmen insanların çoğunun şükürden uzak durduğu, ayetleri inatla inkâr edenlerin ise sapkınlığa sürüklendiği vurgulanır. (Mümin, 40/62-64)

Bundan sonra ilahi nimetler çerçevesinde insanlara tabiat içinde bahşedilen üstün konum ve lütfedilen imkânların bir kısmına temas edilir. Ardından ilahi ayetlere karşı gelenlerin cehennemdeki acıklı durumları gözler önüne serilir. İnkârcıların inanmalarını sağlamaya yönelik akli deliller ortaya konulduktan sonra, buna rağmen Allah'ın ayetlerini tartışmaya kalkışan, O'nun kitabını ve peygamberlere gönderdiklerini asılsız saymakta ısrar edenlerin ahirette düşecekleri çaresizlik özetlenir. (Mümin, 40/65-76)

Surenin son ayetlerinde Hz. Peygamber'e Allah'ın vaa dinin mutlaka gerçekleşeceği hatırlatılarak inkârcılar karşısında sabırlı olması öğütlenir. Önceki peygamberlerin de benzer sıkıntılarla karşılaştıkları ifade edilir. Allah'ın ayetlerini tartışıp onlarla mücadeleye girişen müşriklere, yararlandıkları tüm imkânları kendilerine bahşedenin bizzat Allah olduğu hatırlatılarak bu nimetlerin sahibine teslim olmaları gerektiğine işaret edilir. Ardından geçmiş peygamberlerin davet ettikleri kavimlerin kendi bilgilerine güvenerek onları alaya aldıkları bildirilir. Ne var ki güçlü olmalarına rağmen sapkınlık ve zulümleri nedeniyle çeşitli felaketlerle karşılaşan bu kavimlerin, helak anı yaklaşınca imana geldiklerini söyledikleri ancak azabı gördükten sonra bu geç kalınmış imanın kendilerine hiçbir fayda sağlamadığı ve artık kâfirlerin hüsrana uğradıkları vurgulanır. (Mümin, 40/77-85) ■

HURAFELERİN YENİ MECRASI DİJİTAL DÜNYA

İnsan, var olduğu günden beri bu dünya serüveninde yalnızca hayatta kalma içgüdüleriyle yetinmemiş; varlığının nedenini, yolculuğunun istikametini ve hayatın anlamını keşfetmeye odaklanmıştır. Felsefeden dine, psikolojiden edebiyata kadar insanlığın o devasa birikimi, aslında bu hakikat arayışının etrafında örülmüştür. Bu yolculuk, insanın kendine yönelttiği, en yalın ve bir o kadar da sarsıcı “Ben kimim?” sorusuyla başlar. Bu soru, beraberinde “Nereden geldim?” ve “Niçin buradayım?” gibi varoluşun gizemine dair temel soruları da peşinden sürükler. Ne var ki bu soylu arayış, doğru bir rehberle ve hakikatle buluşmadığında; insanın anlam arayışı, hurafelerin ve sahte şifaların boy verceği uçsuz bucaksız bir zemine dönüşür.

Sözü edilen bu istismar zemini; yalnızca anlam arayışında sapılan yollarla değil insanın temel dürtülerinden biri olan belir-

sizliği yönetme ve hayatı kontrol etme arzusuyla da beslenir. Modern insan, yaşamın kargaşa içindeki akışı karşısında hissettiği kaygıyı dindirmek için rasyonel duraklardan ziyade, kendisine “sahte bir hâkimiyet” vadeden limanlara sığınır. Tam da bu noktada, bugün “bilgelik” maskesiyle sunulan modern hurafelerin pek çoğunun aslında gökyüzünün kadim sırlarından değil 20. yüzyılın başındaki medya editörlerinin satış stratejilerinden doğduğu gerçeğiyle karşılaşırız. 1930’lu yıllarda gazete sütunlarında ticari kaygılarla kurgulanan “12 burçlu sistem”, anlam arayışını kitlesel bir tüketim nesnesine dönüştürerek Adorno’nun deyişiyle bir “umudun karaborsası”nı inşa etmiştir.

Bir zamanlar gazete sütunlarının kıyısında köşesinde filizlenen bu yapı, günümüzde dijitalleşmenin sağladığı hız ve sınırsız erişilebilirlikle bambaşka bir boyuta evrildi. Sosyal medya algoritmaları eliyle geniş kit-

lelere ulaştırılan bu süreç, anlam arayışını bir “hızlı tüketim” nesnesine dönüştürdü. Artık o kadim anlam arayışı ve hiç bitmeyen belirsizlik kaygısı, ekranın soğuk ışığında kişiselleştirilmiş birer “hizmet paketi”ne indirgenmiş durumda. Kişinin manevi bir sükûnet bulması için sözüm ona artık ne köklü bir geleneğe ne de bir çabaya ihtiyacı var; zira “şifa”, telefonun ucundaki bir mistikten alınan danışmanlıkla elde edilebiliyor ya da bir ekran aracılığıyla çeşitli uygulamalardan saniyeler içinde satın alınabiliyor. Nihayetinde bu süreç, insanın kutsala olan o asil ihtiyacının piyasa mantığıyla rayından çıkarılarak metalaştırıldığı, maneviyatın zahmetsiz bir hazza dönüştürüldüğü “konforlu bir mistisizm” dönemini başlatmıştır.

Bu dönüşüm, sadece teorik bir tartışma alanı değil dijital dünyanın en somut ve sarsıcı gerçeklerinden biridir. Bugün yalnızca sosyal ağlarda paylaşılan

astroloji içerikli videolar milyarlarca görüntülemeye ulaşmış; çeşitli fallar ve enerji yorumları genç kuşaklar arasında kaygı verici bir ilgi odağı hâline gelmiştir. Sosyal medya mecralarında milyonlarca takipçiye hitap eden “spiritüel influencerlar”; kişiye özel astroloji haritalarından “enerji temizliği” seanslarına kadar uzanan devasa bir ticari yelpaze sunarak maneviyatın sözde dijital araçları hâline dönüşmüştür. Çevrim içi toplantılar üzerinden pazarlanan “kuantum şifa” veya “bilinç yükseltme” paketleri ise insanın o en kadim anlam arayışının birkaç tıklamayla satın alınabilen sıradan bir dijital hizmet paketine indirgenişinin en çarpıcı vesikalarıdır.

Piyasanın bu kuşatması, sadece seküler alanla sınırlı kalmıyor; piyasa mantığı, geleneksel ve kutsal olanı da kendi ambalajına sığdırıyor. Bugün spiritüel pratiklerin İslami kavramlarla harmanlanarak sunulması, aslında dinî söylem ve pratiklerin ruhundan koparılıp birer tüketim nesnesine dönüşürülmesidir. Seküler yöntemler cazibesini yitirdiğinde içerik hemen “İslami” etiketlerle makyajlanıyor; esmâ-i hüsnâ gibi derinliği olan kavramlar, basit birer “enerji” aracına indirgeniyor. Aslında değişen tek şey, pazarın nabzına göre yenilenen o süslü ambalajlar ve vitrinler; içerik ise aynı sığılta yerini koruyor. Sonuçta anlam taşıyan ne varsa etik köklerinden ve asaletinden uzaklaştırılıyor. Kutsal olan, hızlıca tüketilip atılacak bir “sosyal medya içeriğine” dönüşürken o sarsılmaz derinliğe ve vakara

dair toplum nezdindeki algı da gündend güne zayıflıyor.

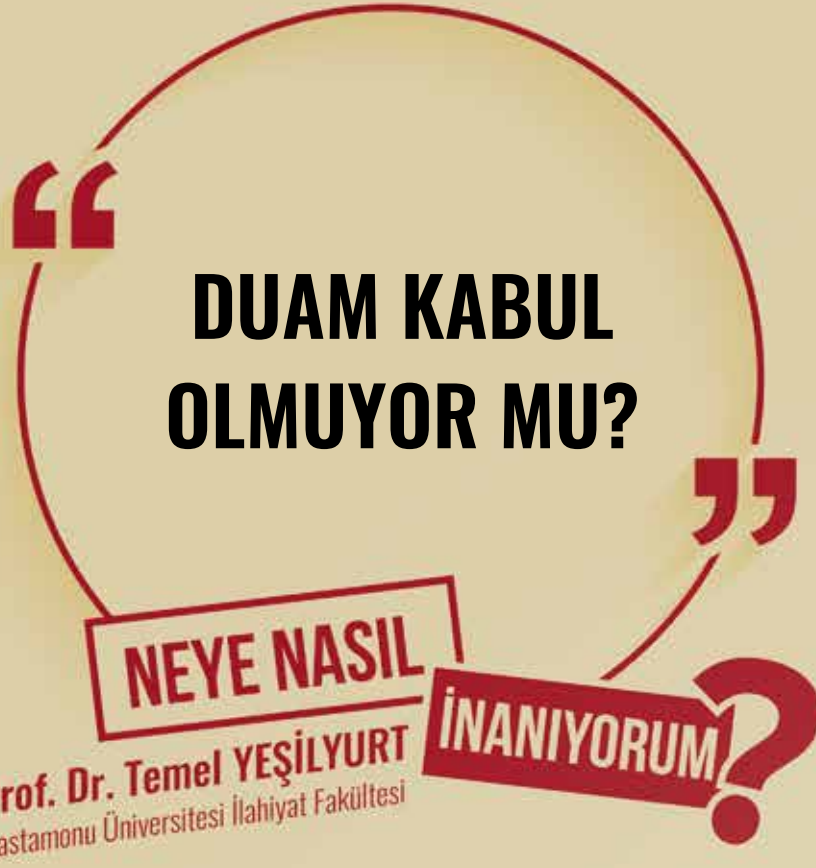
Bugün karşımızda duran tablo, basit bir hurafe ya da geçici bir dijital modadan öte; insanın anlam arayışının piyasa düzenine kurban edilmesidir. Ancak bu “konforlu mistisizm”in sunduğu oyalayıcı teselliler, kalbi mutmain kılmak bir yana; onu piyasanın sunduğu geçici hazlarla avutarak derin bir manevi boşluğa sürüklüyor. Maneviyatın hıza, konfora ve tüketime bu denli eklemelendiği bir çağda; inançların kalplere rengini verdiği ve hayata hakikat pusulasıyla yön gösterdiği o kadim iklimden uzaklaşıp, değerlerin vitrinlerde sergilenip, hızla tüketilip atıldığı bir “spiritüel pazar”dan geçiyoruz. Oysa gerçek bir anlam arayışı, saniyeler içinde satın alınan bir danışmanlığın ya da kişiye özel paketlenmiş bir ritüelin ötesinde; sabır, emek, samimi bir içsel hesaplaşma ve hakikatle yüzleşme cesareti gerektirir.

Bu kuşatmadan çıkış yolu ise kutsal olanı piyasanın istismarından kurtarmaktan ve anlamı yeniden asıl zeminine, yani bizzat ahlakın ve yaşantının kalbine yerleştirmekten geçer. Dijital ekranların sunduğu “hap maneviyat” yerine, kadim geleneğin sunduğu tekâmüle talip olmak; her şeyi kontrol etme hırsını bırakıp belirsizliğin içindeki hikmeti ve teslimiyeti aramakla başlar. İhtiyacımız olan şey; Allah’ın tabiattaki ayetlerini, gökyüzünü ve yıldızları bir fal defterine, O’nun güzel isimlerini birer “enerji formülü”ne yahut mübarek vakitleri “kuantum mistisizmi”ne dönüştüren ticari zekâyaya karşı dikkatli olmak; eksik-

lerimizi giderirken vicdanın sesini dinleyerek sahih kaynakların kılavuzluğunda hakikate yönelmektir. Kutsal olanı bir içerik olmaktan çıkarıp bir yaşam rehberi hâline getirdiğimizde, piyasanın sunduğu ambalajlar da hükmünü yitirecektir.

Kuşkusuz bu kuşatmanın yarılması, sadece bireysel farkındalıkla değil hakikati dert edinen her kesimin samimi bir güç birliğiyle mümkündür. Akademik camianın, bu spiritüel akımların arka planını, bilimsel ve fikrî bir süzgeçten geçirmesi; yazar, çizer ve medyadaki duyarlı kalemlerin, yapımcıların ise “reyting” rüzgârına kapılmadan anlamı asıl mecrasına çağırması, hayati önem taşımaktadır. Özellikle dijital dünyada dinî ve manevi değerleri samimiyetle temsil eden kullanıcıların, piyasanın sunduğu o süslü ama kof içerikler karşısında sahih bilginin nezaketini ve derinliğini kuşanması gerekir. İnanç dünyamızı birer ticari meta hâline getiren bu pazar karşısında; kamu otoritesinden ilim dünyasına, kalem erbabından dijital anlatıcılara kadar her bir sesin, değerlerimizi, manevi mirasımızı istismardan koruyacak ortak bir bilinçte buluşması ve harekete geçmesi artık temenniden öte bir zarurettir.

Nihayetinde kurtuluş, insanın kendi hakikatine dönmek için ekranı kapatıp kalbinin kapısını aralamasında; ilahi vahyin aydınlığında ve sünnet-i Nebi’nin rehberliğinde kendi özünü yeniden buluşmasında gizlidir. Ancak o zaman değerler, bir tüketim nesnesi olmaktan çıkar ve insan kendisini kemale erdirecek o muazzam gücü yenisinden fark eder. ■

Varlığın en yalın, en korunmasız ve aynı zamanda en vakur hâli olan dua; çağırarak, seslenmek, davet etmek ve nihayetinde bir acziyet itirafı içinde sonsuz bir kudrete yaslanmak demektir. İnsanın kendi sınırlılığını fark edip sınırsız olanın kapısını çalmasıyla başlayan bu yolculuk, sadece dil-den dökülen bir yakarıştan ibaret değildir. Bilakis dua, hem fiilen ter dökerek çabalamayı hem de kalben Yaradan'a sığınmayı kapsayan manevi bir köprü, ibadetin özüdür. (Tirmizi, Deavat, 1) Hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan, kulun doğrudan Rabbiyle muhatap olduğu bu anlar, beşerî varoluşun en samimi tecellisidir. Rabbimiz, Furkan suresinde, "Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?" buyurarak insanın varlık sahnesindeki kıymetinin bu yönüyle ölçüldüğünü ilan etmiştir.

Modern hayatın baş döndürücü keşmekeşi, ruhu hırpalayan gelgitleri ve bitmek bilmeyen koşuşturmaları içinde bocalayan insan için dua, sığınılacak en güvenli liman, ruhun nefes aldığı bir kurtuluş adasıdır. Bizler, kâinatın devasa çarkları arasında her an sarsılabilen, gücü sınırlı varlıklarız. Fakat dua ile her şeye gücü yeten bir Yüce Varlık'a bağlandığımızda, O'nun desteğini yanımızda hissederek manevi bir direnç kazanırız. Bu yönüyle dua, sadece bir istek listesi değil kulun Rabbiyle bulunduğu mukaddes bir andır. İnsanı ümitsizliğin karanlığından, yalnızlığın soğukluğundan ve korkunun esaretinden kurtaran bu iletişim, mümin için pasif bir bekleyiş değil hayata karşı dik ve vakur durmayı sağlayan manevi bir kalkandır. Arkasında sarsılmaz bir gücün inayetini hisseden insan, dünyanın yükü ne kadar ağır olursa olsun, onu taşıyacak feraseti kendinde bulur.

Yüce Allah, zatı itibarıyla kavrayışımızın ötesinde olsa da rahmeti ve inayetiyle bize şah damarımızdan daha yakındır. (Kaf, 50/16) O, her an bizimle birlikte; fısıltılarımızı işitir, kalbimizden geçenleri bilir. (Âl-i İmran, 3/119) Bakara suresinde yer

alan, “Kullarım, beni senden sorarlarsa (bilsinler ki) gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince dua edenin duasına cevap veririm...” (Bakara, 2/186) müjdesi, bu yakınlığın en müşahhas teminatıdır. Rabbimiz bizden dua etmemizi istemiş ve “Bana dua edin, duanıza cevap vereyim...” (Mümin, 40/60) buyurarak hiçbir samimi çağırışı karşılıksız bırakmayacağını vadetmiştir. Ancak insanın aceleci tabiatı, bazen bu vaadi yanlış yorumlamasına neden olur. Zihinlerde beliren, “Neden duam kabul olmuyor?” sorusu, aslında “icabet etmek” ile “istenileni aynen vermek” arasındaki o ince ve hikmetli farkı görememekten kaynaklanır.

Bizler, kısıtlı bilgimizle anlık arzularımızı hayır zannederek talep ederiz. Oysa mülkün gerçek sahibi olan ve ezel ile ebedi aynı anda kuşatan ilahi ilim, bizim için neyin hayır neyin şer olduğunu en iyi bilendir. Buna karşılık insan, çoğu kere kendisi için kötü, şer olanı hayır zannederek ondan kaçır. (Bakara, 2/216) Bazen bir talep, görünürde faydalı olsa da uzun vadede bizim için bir hüsrana vesile olabilir. Tıpkı şefkatli bir annenin, sağlığına zarar vereceğini bildiği için evladının çok istediği bir şeyi ona vermemesi gibi Allah da kuluna olan sonsuz merhametinden dolayı, onun aleyhine olacak bir duayı dünya hayatında tecelli ettirmez. Bu bir mahrumiyet değil bilakis ilahi bir korumadır. Kur’an-ı Kerim’de Hz. Meryem’in annesinin bir erkek evlat isterken kendisine Hz. Mer-

yem’in lütfedilmesi (Âl-i İmran, 3/35-36), duanın reddedildiğini değil çok daha hayırlı ve bereketli bir surette kabul edildiğini gösteren en zarif örnektir.

Resul-i Ekrem Efendimiz, samimiyetle yapılan hiçbir duanın boşa gitmeyeceğini müjdelerken karşılığın üç şekilde tecelli edeceğini bildirmiştir: Ya istenen şey bu dünyada aynen verilir ya o dua hürmetine kulun üzerinden bir bela defedilir ya da bu istek ahirete saklanarak cennet bahçelerinde kat kat fazlasıyla ikram edilir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/18; Tirmizi, *Deavat*, 1452) Bu hakikati idrak eden bir mümin, “Duam kabul olmadı.” demek yerine, Allah’ın sunduğu diğer büyük lütufları beklemeyi bilir. Ahiret yurdunda kul, dünyada karşılık bulmadığını sandığı dualarının o muazzam bedellerini gördüğünde, keşke bütün dualarının karşılığı buraya kalsaydı diyecek kadar büyük bir ihsanla karşılaşacaktır.

Duanın makbuliyetine engel olan hususlar ise bazen kulun kendi hâlinde gizlidir. Dua, sadece dudakların hareketi değil kalbin ve amelin müşterek bir fiilidir. Helal lokma ile beslenmek, bu yakarışın ruhuna can veren en temel unsurdur. Gıdası, içeceği ve giysisi haram olan birinin ellerini göğze açıp yardım istemesi, semavi kapıların önünde bir perdedir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), saç başı dağılmış, ellerini göğze açıp dua eden bir adamdan bahsederken yediği haram, içtiği haram ve giydiği haram olan birinin duasının nasıl kabul olunacağına dair derin bir ikazda bulunur. (Müslim, *Zekât*,

65) Kalbin gaflet içinde olması, yani dil “Allah” derken gönlün dünya vadilerinde kaybolması da duanın tesirini kırar. Ayrıca sabırsızlık ve aceleci tavırlar, duanın o huşu dolu edebine aykırıdır. Unutulmamalıdır ki dua, başlı başına bir ibadettir ve ibadetin asıl meyvesi Allah’a yakınlaşmaktır.

Sonuç olarak dua etmek, sadece bir sonuç alma mekanizması değil âlemlerin Rabbi olan Zat’ın huzuruna kabul edilme şerefidir. Kul, kapıda beklemeyi bir onur bilmeli, ısrarla istemeli ama sonucun vaktini ve şeklini sonsuz hikmet sahibine bırakmalıdır. Kabul edilmeyen dua yoktur; cevabı henüz dünyada tecelli etmemiş veya daha hayırlı bir surete bürünmüş dua vardır. İnsan kendi hayat senaryosunun yazarı değil Allah’ın yazdığı muazzam kadehin bir parçasıdır. Bu bilinçle ellerini semaya açan bir mümin için her yakarış, aslında kendi iç dünyasında bir uyanış ve Yaradan ile taze bir ahitleşmedir. Bize düşen; sabırla, güvenle ve tam bir teslimiyetle O’na yönelmektir. Duanın en büyük semeresi, kulun Rabbiyle baş başa kalması, O’nun merhametini hissetmesi ve nihayetinde ruhunun sükûnete ermesidir. Zira dua, sadece bir şeyi elde etmek için değil “Bir olan”ın huzurunda olduğumuzu idrak etmek için yapılır. Bu bilinçle edilen her dua, daha ağızdan döküldüğü anda makbuliyet kazanmış, bir huzur ve sekineye dönüşmüştür. Asıl mahrumiyet duanın karşılığını alamamak değil dua etmekten mahrum kalmaktır. ■

ÖLÇÜLÜLÜK SINIR AŞIMI ÇAĞINDA ÖZGÜRLÜK ÇIĞIRTKANLIĞI

Modern çağın en büyük yanılgılarından, bizim de dürtüselliklerimiz sonucu kayıtsız şartsız meylettiğimiz şeylerden biri de özgürlük. İnsanoğlu, denetlenme ve hesap vermeye karşı tepki geliştirerek kendini zor duruma düşürmüştü; belki de kibrin en büyüğü olan kontrol etme arzusuyla kendini tatmin etmeye çalışmıştır. Bu, bir ağacın zamana, mevsime direnmesi kadar akla ve tabiata aykırı bir durumdur. Hakikatte zamana ve ölçüye karşı yapılabilecek pek bir şey yoktur. Ağaç tüm heybetine rağmen yaşlanır ve ölür. Arzularına ve ilkesizliğine rağmen mevsim mevsim eskidiğini ve bir şeylerin yanlış gittiğini insan da bilir.

Özgür olmak -modern dünya aksini iddia etse de- aslında kişinin kendini kontrol etmesi ve sınırlarının bilincine varmasıyla başlıyor. Kendini kontrol eden, sınırlarını bilen insan yanıltıcı ve oyalayıcı uyarıcılar karşısında manipüle olmaz. İşte bu gerçek özgürlüktür. Maalesef modern dünyada

kavramlar ve tanımlar değişti. Özgürlük sınırsızlıkla eşitlendi. İşte hepimizin hakikati aşındırdığı, akışkan bir kıvama büründürdüğü yanlış durak burası. Hayır, özgürlük sınırsızlık demek değil.

Sınır tanımayan bir özgürlük anlayışı, önce bireyi, sonra toplumu, en sonunda da toplumun varlık bilincini aşındırır. Çünkü her aşırılık, özünde bir hudut ihlalidir. İnsanın, kendi fitratına karşı işlediği bir taşkınlıktır. Sınırı, ölçüyü, sonsuz arzu dürtüsünü dizginlemek ve ipi eline almak olarak tanımladığımızda, karşılaştığımız sınırlar, yasakların katılığını göstermez, aksine her biri rahmetin çerçevesini çizer.

Ölçü, varlığın dengesidir. İnsanı insan yapan şey arzularının sınırsızlığı içerisinde tarumar olmaya direnmek, nefsinin terbiye ederek arzuya ket vurabilmektir. Bugün İslam dünyasında emperyalistlerin saldırıları, azgınlıkları, yaşanan her savaş, aslında en temelde hudut ihlalidir. Tüm dünyayı ayağa kaldıran zulümlerin müsebbiple-

ri, kendi hayatlarında tüm sınırları ihlal eden, nefesine uyarak zalimleşen, tüm taşkınlıkları yapan insanlar. İşte insan böyle hak ihlallerini kendinden başlayarak başkasına taşıyor. Sonuç masum çocuklar, haksızlıklar ve işgal. Aşırılık işgali doğuruyor. Bu saldırılar coğrafi sınırlarla kalmıyor; ahlaki, vicdani ve insani sınırlar da aşıyor. Emperyalist müdahaleler, işgaller, sürekli diri tutulan savaş çığırtkanlığı... Bunların hepsi ölçüsüzlüğün siyasal biçimleri. Güç, sınır tanımadığında zulme dönüşür. Fakat hududuna riayet etmeyen biri başkasının sınırına nasıl adaletle hükmeder? İşte İslam, bu sebeple önce kendini terbiye etmekten, sınırlarını bilmekten bahsediyor. İnsan, sınır bilincini yitirdiği an, dünyada zulüm başlar, bu ölçünün kaybıdır.

Hudutsuzluğa rağmen

Bugün özgürlük söylemiyle meşrulaştırılan birçok müdahale, aslında hudut aşımının modern kılıfı. Sınır tanımayan bir güç anlayışı, kendini hakikat

yerine koyar. Batı düşüncesinin “öteki”ni tanımlama biçimi, çoğu zaman tahakküm üretir. Modern özne, kendini merkeze koyarak başkasının varlık alanını daraltır. Bu daraltma, epistemolojik olduğu kadar siyasidir de. İşte temelde insana bakış açısındaki bu çarpıtma koca bir ihlali doğurur. Sınır ihlali burada neşet eder: Kendi hakikatini evrensel saymak ve başkasının hakikatini yok saymak. Emperyalizm, önce zihinde başlar; sonra coğrafyaya yayılır. Sadece kendi arzularını merkeze koyan bir ahlak anlayışı İslam’da yoktur, bu sebeple Müslümanlar sömürgeci olamaz. Çünkü İslam’ın insandan istediği izzet, taşkınlıkla değil vakar ile mümkündür. Ölçsüz bir öz-

”

İslam’ın ölçü çağrısı, yasakçı bir daralma gibi basite indirgenemez, bu varoluşsal bir denge teklifidir. Sınırı olan insan hem kendine hem başkasına yer açar. Sınır tanımayansa sonunda kimseye yaşam alanı bırakmaz.

gürlük, sonunda insanı başkasının oyuncağı yapar. Emperyalizm tam da bu noktada işler: Zihinleri özgürlük söylemiyle iğdiş eder, sonra coğrafyaları işgal eder.

Nihayetinde sınırsız özgürlük, sonunda arzunun despotluğuna dönüşecektir. İnsan kendinden aşağı bu şekilde düşer, yanılır, yok olur ve yok eder. Sınırsız özgürlüğün kışkırtıcılığının kibri çağrıştırdığını belirtmiştik, şeytanın cennetten kovulmasının da kibirle anıldığı düşünülürse insan yanılığını anlar. Yalnız Yaradan’ın gücünün sonu yoktur. Hâlbuki insan yorulur, gevşer, bıkar, ara verir. İnsan sınırlarla var olmuştur zaten.

Fıtratın terazisi: İfrat-tefrit ve denge

Klasik İslam ahlak felsefesi, “ölçü”yü bir ahlak estetiği olarak düşünür. İbn Miskeveyh çizgisinde erdem, insanın tabiatına, yani fıtratına, uygun hareket etmesidir. Aklın gözetiminde kuvvelerin terbiye edilmesiyle insan, kendine yakışan kıvama gelir. Bu yaklaşımda erdem, uçlara tutunmaz, merkezî dengenin adıdır. Gazali’deyse dengeyi sadece teorik bir öneri olarak soğuk bir şekilde görmeyiz. Şimdilerde modern psikolojinin ancak yeni yeni üzerinde durduğu sınırlar meselesinde Gazali psikolojik bir tedavi diliyle konuşur. Havf ve recâ bahislerinde şöyle der: “Korkunun eksikliği de vardır, aşırılığı da vardır. Övülmeye layık olan ise ortası ve dengeli olanıdır.” Bu cümle, çağdaş insanın sinir sistemine de söylenmiş gibi. Günah aslında aşırılığın, hudutsuzluğun ifadesidir. Bazen de “erdem” kılığında bir taşkınlığı anlatır. Fazla hız, fazla öfke, fazla teşhir, fazla yargı... Hepsi benliği şişirir; sonra patlatır. Dengeyi kaybeden birey, hakikatten uzaklaşarak yalnızca kendi dürtüsünü büyütür. Yine, Gazali, *İhyâ’ü Ulûmi’d-Dîn*’de insanın helakini “haddi aşmak” kavramıyla açıklar: “Nefsin arzularına ölçüsüzce tabi olmak kalbi karartır ve akli esir eder.” Ona göre insanın kurtuluşu, arzuların inkârında değil ölçüye bağlanmasındadır. Ölçü kaybolduğunda akıl araçsallaşır, güç kutsallaşır, sınır ihlali meşrulaşır. İslam felsefesinin

Sınır tanımayan bir özgürlük anlayışı, önce bireyi, sonra toplumu, en sonunda da toplumun varlık bilincini aşındırır. Çünkü her aşırılık, özünde bir hudut ihlalidir. İnsanın, kendi fıtratına karşı işlediği bir taşkınlıktır.

de itidal, salt ahlaki bir erdem olarak görülmez, itidal ontolojik bir ilkedir. Farabi’den İbn Sina’ya kadar birçok düşünür, varlığın düzenini denge kavramıyla açıklar. Aşırılık, varlığın düzenine aykırıdır. Bu yüzden her taşkınlık, aslında kozmik bir uyumsuzluktur.

Tasavvufi sınır: Tedbirden yorulmak ve nefsin hududu

Sınır terbiyesi yalnızca dışarıya çizilmiş bir çizgiyi göstermiyor, bu bir edep talimidir. Haricî hudutlar, içteki hududu inşa etmeden ayakta kalamaz. İnsan, önce kendi nefsinin sınırını öğrenir sonra başkasının alanına saygı göstermeyi bilir. İbn Ataullah el-İskenderî, *el-Hikemü'l-Atâiyye*’de insanın iç taşkınlığını “tedbir saplantısı” üzerinden yakalar: “Kendi kendini yönetme yükünden yorulup dinlen; senin adına yürütülene sen yeniden teşebbüs etme.” Bu söz, ilk bakışta pasifliğe çağrı gibi anlaşılabilir. Oysa burada kastedilen, iradeyi terk etmektense iradeyi ilahlaştırmamaktır. Nefsin “Her şeyi ben belirlerim.” iddiasına çekilmiş bir huduttur bu. İnsan, her şeyin merkezine kendini koyduğunda, tedbir tahakküme dönüşür. Tıpkı Batı ahlaki, Batı’nın tahakküme dönüşen tavrı gibi...

Tasavvufun itirazı tam buradadır: Tedbir, tevekkülün önüne geçtiğinde insan kendini mutlaklaştırmaya başlar. Bu mutlaklaştırma, sadece bireysel bir problemi kapsamaz, toplumsal taşkınlıkların da köküdür. Çünkü nefsin sınırsızlığı,

çoğu zaman “ilahlaşma tehlikesi” üretir. Kendi iradesini mutlaklaştıran benlik, başkasını kolayca hiçe sayar. Hiç kimse bir sabah zalim olarak uyanmaz. Zalimlik, küçük ihlallerin birikimidir. Küçük bir kibir, küçük bir hoyratlık, küçük bir “ben bilirim” sapması... İçeride sınır kaybolduğunda, dışarıda taşkınlık kaçınılmazdır. Bu yüzden “büyük cihad” denilen nefis muhasebesi, aslında büyük yıkımların önüne çekilmiş ilk settir. Tasavvuf, sınırı eksiltme olarak görmez. Aksine arınmanın habercisi sayar. Çünkü sınır, insanı daraltmaz, onu netleştirir. Taşkınlık çoğu zaman yanlış yönelimdir. Enerji vardır ama yön kaymıştır. İrade vardır ama istikamet kaybolmuştur. İslam, yönü düzeltir. Fitrata uygun olanın ölçülü olduğunu hatırlatır. Nefsin hududu, iradenin yerini bilmesidir.

İnsanın kendini bu dünya tedbirleriyle kuşatması, her ihtimali kontrol etme arzusuyla yaşaması, ruhunu yorar. Çünkü çoğu zaman korku, kontrol etme arzusu kılığına bürünür. İbn Ataullah’ın çağrısı, insanı bu korkunun esaretinden kurtarmaktır: Kendini bil, yerini bil, teslim ol. Teslimiyet burada sınır bilincidir. İnsan, her şeyi belirleyemeyeceğini kabul ettiğinde, başkasının alanına da taşmamayı öğrenir. İçteki hudut, dıştaki adaletin teminatıdır. İslami sınır öğretisi, özgürlüğe kapalı değildir, aksine özgürleştirir. Çünkü sınırsızlık, insanı nefsinde esir eder. Ölçüye onu nefsin taşkınlığından korur. Kendini sınırsız sanan

benlik, sonunda en dar hapis-haneye düşer: kendi egosunun içine. Gerçek özgürlük, haddini bilmekle başlar. Haddini bilen, Rabbini bilir; yerini bilen, başkasının yerini gasp etmez. İnsan, kendini sınırladığında küçülmez; berraklaşır.

Bütün büyük felaketlerin öncesinde, fark edilmeyen küçük bir hudut aşımı vardır. O yüzden tasavvuf, dışarıdaki mücadeleden önce içerideki taşkınlığı susturmayı öğretir. Çünkü içte sükûnet kurulmadan dışta adalet kurulmaz. Bir insanı, hatta insanlığı yıkıma götüren büyük zulümler, içeride bu şekilde inşa olur. O sebeple kendimizdeki küçük bir sapmaya dahi dikkatle eğilmek zorundayız.

Modern teşhis: Anomi, akışkanlık ve özdenetim yorgunluğu

Modern toplum, sınırı “basık” diye kodlarken; sınır yıkımını “özgürlük” diye pazarlar. Normların çözülmesi, insanı rahatlatmaz; köksüzleştirir. “Akışkan modernlik” metaforu bu çözülmenin gündelik hayat-taki yüzünü tarif ediyor. Bağlar, kimlikler, sadakatler “katı” olarak durmaz, akışkandır. İnsan her şeye dokunur, hiçbir şeye tutunamaz. Bu akışkanlıkta “hudut” fikri bir yük gibi görünür ama aslında insanın zihinsel sağlığı, sınır duygusuna yaslanır. Sınırlar eğitimi, bir “yasaklar listesi” olarak sunulmamalıdır. Bu insan için fayda sağlayacağı izzet terbiyesidir. İzzet, kendini ve başkasını koruyacak ölçüyü bilmekle başlar: Dilin hududu (iftira ve linç-

ten sakınma), bedeninin hududu (teşhirin değil haysiyetin dili), öfkenin hududu (adaleti intikama çevirmeme), siyaset dilinin hududu (savaşı alkışlayan hazzı reddetme). Bugün bize düşen, özgürlüğü “sınır yıkımı” olarak okumayı bırakmak; özgürlüğü “sınır bilinci” olarak yeniden tarif etmektir.

Özgürlüğü yeniden düşünmek gibi bir çabaya girmeliyiz. Özgürlük, sınırları yıkmak, teşhir, fütursuzluk değil sınırlar içinde kemale eremektir. Hudut, insanı küçültmez; onu taşkınlıktan korur. Çünkü taşkınlık, önce insanın kalbinde başlar. Kalpte başlayan sınır ihlali, sonunda şehirleri yakar. İslam’ın ölçü çağrısı, yasakçı bir daralma gibi basite indirgenemez, bu varoluşsal bir denge teklifidir. Sınırı olan insan hem kendine hem başkasına yer açar. Sınır tanımayansa sonunda kimseye yaşam alanı bırakmaz. Bugün savaşların, işgalin, müdahalenin, ötekine karşı taşkınlığın, kendine, bedenine karşı aşırılığın arkasında duran zihniyet aslında hudut bilincini yitirmiş bir güç anlayışı. Ölçsüzlük, emperyalizme; emperyalizm, zulme; fitrattan sapma, aşırılığa; her aşırılık da yıkıma; yıkımsa insanlığın ortak kaybına dönüşür. Belki de yeniden sormamız gereken soru şudur: Özgürlük gerçekten sınırsızlık mıdır, yoksa sınırla kazanılan bir olgunluk mu? İslam düşüncesi, ikinci cevabı verir: Ölçü, rahmettir. Hudut, korumadır. İtidal, medeniyettir. Ve insan, ancak haddini bildiğinde gerçekten insan olur. Edep ya Hu! ■

GÖNÜLLERE ŞİFA MUHALLED BİR ESER İHYÂ'Ü 'ULÛMİ'D-DÎN

Dr. Elif ERDEM

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam dünyasının Haçlı istilasına maruz kaldığı, siyasi bakımdan buhranlı olduğu kadar manevi bakımdan da çöküntüye uğradığı dönemlerde, özünü kaybeden ilimleri yeniden ihya ederek tükenen ümitleri yeşertmek, üzerine ölü toprağı serpilmiş ruhlara can vermek için kaleme alınan, gönüllere şifa muhalled bir eser: *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*.

İlim ve irfan ocağı Horasan diyarının bereketli topraklarında, nice ilim erbabı ve devlet erkânının yetiştiği Tus şehrinde dünyaya gelen Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali'nin (ö. 505/1111) en kıymetli eseridir *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*. Müellifin, içine düştüğü ruhsal problemlerin ardından kendini yeniden inşa sürecinde yazdığı bu eser, onunla birlikte bütün bir topluma can vermiş, dönemini aşan bir şöretle bugüne kadar gelmiştir.

Memleketinde fıkıh, hadis, akaid gibi geleneksel ilimlerde eğitim gördükten sonra Nişabur'a giderek Nizamiye Medresesi'ne giren Gazali, meşhur kelim âlimi İmamü'l-Haremeyn el-Cüveyni'nin öğrencisi oldu. Burada yetkin hocaların elinde yetişen gözde bir öğrenci olarak

Şafii fıkhı, hukuk ekolleri arasındaki tartışma teknikleri (hılaf), cedel, akaid, mantık alanlarında derinleşti, aynı zamanda tasavvuf, hikmet ve felsefe sahasında da eğitim aldı. Büyük bir İslam düşünürü, Eş'ari kelimcisi, Şafii fakih ve mutasavvıf olarak yetiştiğinden sonra, âlimlerin hamisi olan hemşehrisi Nizamülmülk'ün yanına gelerek seçkin âlimlerin yer aldığı entelektüel bir çevrede kendini geliştirdi. Nihayetinde Bağdat Nizamiye Medresesi müderrisliğine gelerek mevki sahibi, şöhretli bir âlim olmuştu. Bir yandan öğrenci yetiştirirken bir yandan da Bâtınlık gibi İslam dünyasına zarar veren sapkın görüşlere karşı ilmî ve fikrî mücadelede bulunuyordu. Bu akidelerdeki hataları ilmî delillerle ortaya koymadaki başarısı, Hücetü'l-İslam yani dinin delili olarak anılmasını sağlamıştı. Fakat Gazali'nin arayışı bitmemişti. Felsefe, kelim, tasavvuf ve Bâtınlık hakkında araştırmaya devam ediyor, bu sırada süregelen siyasi travmalar ve toplumdaki ahlaki çöküşten de oldukça rahatsızlık duyuyordu. Kendi içindeki şüphelerin ve sorgulamaların derinleşmesi, makamı mevkiyi ve şöhretli yaşantısını terk ederek in-

zivaya çekilmesine neden oldu. Önce Şam'daki Emeviyye Camii'ne, daha sonra Kudüs'e ve hac vazifesini eda etmek üzere Hicaz'a giden Gazali, bu inziva sürecinde nefsini terbiye ederek kalbini kötülüklerden arındırmak ve ahlaki güzelliklerle donatmak üzere riyazetle meşgul oldu. İşte *İhyâ*, müellifin kendisiyle yüzleştiği bu sancılı süreçte kendisiyle birlikte toplumu da ıslah etmek üzere kaleme aldığı bir eser olarak vücut buldu.

Mukaddimesinde devrinin âlimlerini eleştiren Gazali, doğru yolun rehberi, peygamber vârisi olan bu kimselerin dinin özünden uzaklaşarak şekilcilğe önem veren ve dünyevi zevklere dalan kimseler hâline geldiklerinden bahsetmiştir. Kelim alanındaki faydasız ve içi boş tartışmalara girmek, halkı etkilemek için konuşmaları vaazlar vermek suretiyle ilimlerin içini boşaltıp yozlaştırdıklarından yakınmıştır. Dinde yıkıcı bir tahribata yol açan bu durum karşısında harekete geçmiş ve sözleriyle kitabı telif amacını şöyle belirtmiştir: "Din ilimlerini tekrar canlandırmak (ihyâ'ü ulûmi'd-dîn), ilk önderlerin kapanmış yollarını yeniden açmak, peygamber

ve selef-i salihîn nezdinde değerli olan faydalı ilimleri anlatıp açıklamak için bu kitabı yazarak işe başlamayı mühim bir vazife bildim.”

Yazılış amacına uygun olarak Müslümanların içine düştüğü dinî, ahlaki ve kültürel yozlaşmalar ile bunların toplumsal ve siyasi yansımalarını irdeleyen *İhyâ'ü ulûmi'd-dîn*; sorunların üstesinden gelmek için çözüm yolları vermekte, toplumun ıslahına yönelik reçeteler sunmaktadır. Dört bölümden oluşan eserin her bölümünde onar konu işlenir. Bu doğrultuda ilk bölüm ibadetler (İbâdât), ikinci bölüm toplumsal konular; aile, devlet, toplum, iktisat gibi konuları içeren âdetler (Âdât), üçüncü bölüm insanı helake götüren davranışlar (Mühlikât) ve son bölüm kişiyi kurtuluşa götüren davranışlar (Münciyât)

hakkındadır. Bu bölümlere başlamadan önce “ilim” konusunu ele alan müellif, Hz. Peygamber’in “Faydalı olmayan ilimden Allah’a sığınırız.” duasını hatırlatarak konuyu ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. İnsanları ilmin özünü bırakıp kabuğuyla yetinmeye sevk eden sebepler üzerinde de durduktan sonra ana konulara geçmektedir. Konuları işlerken öncelikle Kur’an ve sünneti esas almakta, sonrasında ise sahâbiler ile ehl-i sünnet akidesine bağlı âlim ve mutasavvıflardan nakillerle anlatımlarını kuvvetlendirmektedir. Konuların mahiyetini ortaya koyan başarılı açıklamaları, yorumları, ince tahliller ve tespitleriyle dikkat çeken müellifin sahip olduğu fikrî ve felsefi birikimi eserine ustalıkla yansıttığı görülür. Kapalı kalan meseleler hakkında sarih açıklamalar içermesi,

anlaşılması zor olduğundan değinilmeyen ya da kısaca geçirilen bazı hususların ayrıntılı olarak ele alınması, karmaşık mevzuların sistematik sunulması ve gereksiz tekrarlardan arındırılmış, sade bir dille yazılmış olması, *İhyâ*’yı benzer konular hakkında yazılan diğer kitaplardan ayıran hususiyetlerdir. Müellifinin dinî ilimlerin yanında felsefe, mantık ve metodolojiye vukufiyeti sayesinde akli ve naklî delilleri bir arada sunması ve meseleleri mantıki bir zemine oturtturarak, aynı zamanda manevi yönlerine işaret ederek açıklaması eseri özgün kılan diğer özellikleridir. Örneğin Gazali, “İbadetler” bölümünde aşına olunan fıkhî bilgilerin yanında ibadetlerin kalbî/manevi yönlerine de değinmekte, “kalbin amelleri” adını verdiği bu konuları etkili bir üslupla sunmaktadır. Yine o, filozofların eserlerinde ihmal ettikleri bir konu olan sanat felsefesine ilk defa değinerek bu bağlamda bazı tahliller yapmakta, güzellik ve ahenk kavramları üzerinde durarak buradan hareketle Allah’ın varlığını ispata gitmektedir.

Müellifinin samimiyeti ve ince işçiliğiyle halkın teveccühüne mazhar olan *İhyâ*, “İslam’a dair bütün kitaplar kaybolup sadece *İhyâ* kalsaydı diğerlerini aratmazdı.” dediyecek kadar benimsenen bir eser olmuştur. Her dönem kıymetini koruyan bu kült eseri okumanın belli bir bilgi birikimi gerektirdiği, eserin yüzeysel bir bakış açısıyla okunmasının, anlaşılmasına sebep olabileceği gibi yanlış anlaşılmasına da yol açabileceği unutulmamalıdır. ■

BİLGİ I -

3 BÜYÜK SORU VE FAİZ

Finansal okuryazarlığı ölçmek amacıyla 2000’li yılların başında geliştirilen ve hâlâ küresel bir standart olarak kabul edilen testler, bireyin üç temel kavram hakkındaki bilgisini değerlendirir: Bileşik faiz, enflasyon ve risk çeşitlendirmesi. Bu üçlü yapı, paranın farklı boyutlarını ele alarak ana akım literatürün temelini oluşturur.

Bileşik faiz, birikimin sadece anapara üzerinden değil kazanılan faizlerin de anapara ya eklenerek yeniden faiz getirmesiyle büyümesidir. Bu bilgi, paranın zaman içindeki katlanma gücünü gösterirken; yatırıma ne kadar erken başlanırsa, birikimin uzun vadede o denli büyük bir “kartopu etkisine” dönüşeceğini vazedir.

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarının genel düzeyinde görülen sürekli ve yaygın artış sürecidir. Bu durum, bireyin elindeki paranın nominal miktarı değişmese dahi, satın alma gücünün azalması demektir. Dolayısıyla enflasyon gerçeğini kavrayan bir birey, parasının -döviz cinsinden olsa bile- sayısal olarak artmasından mutlak bir memnuniyet duymaz. Çünkü bileşik faiz sayısal büyüme sağlasa da enflasyon, paranın gerçek değerini aşındırmaya devam eder. Faiz getirisi elde eden paranın gerçekten değer kazanması ve alım gücünüzün artması, ancak faiz oranının enflasyonu geride bıraktığı durumlarda mümkündür. Bu durum, gelecek ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına daha yüksek getiri potansiyeli olan araçlara yönelmeyi, yani üçüncü temel kavramımız olan risk çeşitlendirmesini gündeme getirir.

Risk çeşitlendirmesi, “tüm yumurtaları aynı sepete koymama” ilkesinden hareketle, birikimlerin tek bir yatırım aracına hapsol-

masını engellemeyi amaçlar. Bireyin hayat döngüsündeki konumuna göre risk tercihlerinin değişmesi doğaldır; gençlik evrelerinde yüksek getiri odaklı riskli varlıklar tercih edilebilirken, emeklilik dönemine yaklaşıldığında tüm birikimi yüksek oynaklığa sahip araçlara bağlamak telafisi güç finansal yaralar açabilir. Bu stratejinin başarısı ise büyük oranda “korelasyon” kavramının doğru anlaşılmasına bağlıdır.

Korelasyon, seçilen farklı yatırım araçlarının piyasadaki dalgalanmalara ne derece benzer tepkiler verdiğini ölçer. Şayet portföydeki tüm varlıklar aynı anda değer kazanıp aynı anda çakılıyorsa, aralarındaki korelasyon yüksek demektir; bu da gerçek bir çeşitlendirmenin yapılmadığı anlamına gelir. Gerçek bir risk yönetimi, ancak biri değer kaybederken diğeri değerini koruyan ya da yükselen -yani aralarında düşük veya negatif korelasyon bulunan- araçların dengelenmesiyle mümkündür. Bu denge sayesinde, ekonomik dalgalanmalar sırasında portföyün bir kısmı zarar görse dahi, diğer kısımların koruyucu etkisiyle toplam sermayede yıkıcı bir kayıp oluşmasının önüne geçilmiş olur.

Ana akım finansal okuryazarlığın temelini oluşturan bu üç husus, esasen faiz kavramı etrafında şekillenen ideolojik bir kurgunun ürünüdür. Bileşik faiz, faiz getirisinin zaman içinde sermayeye dönüşerek katlanma gücünü temsil ederken; enflasyon, bu getiri oranının gerçek satın alma gücünü hesaplamada kullanılan eşiği tanımlar. Risk çeşitlendirmesi ise, faizi “risksiz bir yatırım aracı” olarak temel referans noktası kabul edip hedeflenen getiri ile maruz kalınan belirsizlik arasında denge kurarak yatırımcının sermayesini büyük kayıplardan korumayı amaçlayan bir stratejidir.

Kapitalist dönem öncesindeki topluluklarda da faizin varlığı tarihsel bir gerçekliktir; ancak kapitalist dönemi öncekilerden ayıran asıl kırılma noktası, paranın piyasada sürekli arz edilen bir “meta” hâline dönüşmesidir. Bu yeni düzende, paranın “ücreti” olarak kabul edilen faiz hem tüketicilerin hem de yatırımcıların iktisadi karar alma süreçlerini belirlemede merkezî hâl almıştır.

Paranın bir “meta” olarak piyasalaşması, bireyin ihtiyaçları için finansman arayışını, neredeyse tek seçenek haline gelen faizli borçlanma mekanizmasına mahkûm etmiştir. Bireyin finansmana ihtiyaç duyması temelde iki ana gerekçeye dayanır: Tüketim ve yatırım. Konvansiyonel finansal sistemde bu ihtiyaçların karşılanması, neredeyse tamamen faizli borç verme mekanizması üzerinden yürütülür. Bu sistemde finans kurumları için asıl mesele, borç alanın “geri ödeme kapasitesi” ve finansal sadakatidir. Bu rasyonalite çerçevesinde birey, hayatın daha ilk evrelerinden itibaren “iyi bir kredi skoru” inşa etmeye teşvik edilir.

İslam inancına göreyse faiz yasağı İslam ahlakının en temel ilkelerinden biridir. Kur’an-ı Kerim’de faiz gelirinden vazgeçmeyenlerin Allah ve Resulü tarafından bir savaşla uyarıldığı belirtilmesi, bu yaşağın manevi ve toplumsal ağırlığını en üst düzeyden ortaya koyar. Tüketim odaklı kaynak ihtiyacına bakıldığında İslam, bireyi piyasanın yalnızlığına terk etmek yerine; karz-ı hasen, sadaka ve zekât gibi dayanışmayı güçlendiren kurumları devreye sokar.

“Güzel borç” anlamına gelen karz-ı hasen, karşılık beklenmeksizin sunulan bir destek modeli olarak öne çıkar. Bu modelde asıl gaye rasyonel çıkar hesabı değil bir “emanet” ve “ihlan” bilinciyle, geri ödemek üzere ihtiyaç sahiplerine borç para vermektir. Sadaka ise maddi ya da manevi nitelikte olabilen karşılıksız yardımı ifade eder. Zaruri ihtiyaçların giderilmesinde sadaka, geri ödeme beklentisi taşıyan karz-ı hasenden daha etkili bir rol üstlenir. Her iki kurum da “ihlan”a örnek teşkil ederken; zekât, “adalet” ilkesinin bir tezahürüdür. Zira zekât, Kur’an’da sayılan sekiz gruba mensup kişilerin -nisap miktarını aşan ve üzerinden bir yıl geçen mallarımızdaki hakkıdır; bu hakkın yerine getirilmesi ise bir ihlan değil doğrudan bir sorumluluktur.

Yatırım amacıyla ihtiyaç duyulan sermaye söz konusu olduğunda ise yaklaşım kökten değişir; zira yatırım, bireyin hayat döngüsündeki “üretkenlik” evresinde uzun vadeli bir katma değer üretme beklentisine dayanır ve aciliyet arz eden bir “zaruret” içermez. Bu noktada İslami finans, sermaye ihtiyacını faizli kredilerle bireyi sisteme borçlu kılarak çözmek yerine, ahlaki ve hukuki birer müessese olan “ortaklık” modellerini teklif eder.

Şayet iki veya daha fazla taraf hem emeğini hem de sermayesini birleştirerek bir değer üretmeyi hedefliyorsa bu müşareket; bir tarafın sermaye, diğer tarafın ise bu sermayeyi işletecek

emeği ortaya koyduğu yapı ise mudarebe ortaklığıdır. Bu modellerde sermaye ihtiyacı, faizli borçlanma yerine kâr ve zararın paylaşımı esasıyla karşılandığı için risk, taraflar arasında adaletili bir şekilde dağıtılır. Böylece ekonomi, borçluluğu artıran mekanizmalar yerine, toplumsal faydayı önceleyen ortaklıklar üzerinden yükselir.

Kapitalist sistemde faiz, basit bir sayısal oran olmanın ötesinde, tüm iktisadi kararların merkezinde yer alan niteliksel bir mihenk taşıdır. İslami finansın temel hedefi ise bu merkezi konumdaki faizi söküp atarak yerine kâr-zarar ortaklığı gibi ahlaki alternatifleri inşa etmektir. Zira asıl mesele, sadece faiz oranının teknik olarak azalması ve sifıra inmesi değil iktisadi bir karar alırken faizi bir ölçüt olarak kullanma alışkanlığından vazgeçmektir. Bireysel düzeydeki kararlarımızda faizden uzak durmak bir noktaya kadar mümkün olsa da mevcut küresel sistemin faiz temelli yapısı, en titiz davranan bireyin dahi üzerine “faiz tozunun” bulaşmasına neden olan yapısal bir kuşatmışlık yaratır. Bir sonraki yazımızda, bu iddialı dönüşüm hedefiyle yola çıkan ancak kapitalist rasyonalitenin hegemonyası altında faaliyet gösteren İslami finans kurumlarını bu perspektifle ele alacağız. ■

İYİLİK HAZİNELERİ VAKIFLAR

|| Ali Osman ÖZDEMİR

Bir insanın gerçek zenginliği, ne kadar biriktirdiğiyle değil neyi korumaya değer bulduyuyla anlaşılır. Kimi insanlar servetlerini kasalarda saklar, kimileri kalın duvarlarla muhafaza eder. Altın, gümüş, toprak ya da mülk... Bunların hepsi bir gün el değiştirir. Fakat bir insanın başka bir insana, bir canlıya ya da yaşadığı şehre gösterdiği ihtimam, zamanın aşındıramadığı bir hazineye dönüşür. Fânî dünyadan baki âleme miras kalacak olan işte bu hazinedir.

Vakıflar hayatın içine serpilmiş iyilik hazineleridir. Ne kasalarda saklanır ne de kilitli kapılar ardında korunur. Bu hazine, insanın insana, tabiatın insana emanet edildiği fikrinde saklıdır. Vakıflar “İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır.” (Kudai, Müsnedü’ş-şihab, I, 365) hadisiyle özdeşleşmiş, pek çok alanda faaliyet gösteren kurumlardır. Bencilliğin zirveye ulaştığı bu çağda, vakıf anlayışının egemen olduğu diğerkâm bir toplumun inşa edilebileceğini düşünmek, insana ümit veren bir ihtimaldir.

Bugün iyiliği çoğu zaman büyük projelerde, yüksek sesli kampanyalarda arıyoruz. Oysa geçmişte iyilik, çoğu zaman küçük ama yerli yerinde dokunuşlar olarak karşımıza çıkardı. Bir çocuğa ikram edilen meyve, bir yetime verilen burs, yoldan geçen hayvanın susuzluğunu gideren bir suluk, yıpranmış bir kitabın onarılmış sayfası... Bunların her biri, büyük bir medeniyet tasavvurunun gündelik hayata yansımış hâlidir.

Borçları omuzlayan dayanışma

Osmanlı’da varlıklı kimseler, esnafın zimmem defterlerini (bugünkü adıyla veresiye defterlerini) satın alarak borçları topluca öder; borçlu ile alacaklı arasında görünmez bir köprü kurarlardı. Bu vakıf geleneğinde isimler silinir, yükler hafifledi. Bu dayanışma, gösteriştenden uzak; insan onurunu incitmeden yaşatılırdı.

Osmanlı’da vakıflar da borç yükünün altında ezilen insanlara yardım ederdi. Örneğin divan çavuşu makamında bulunan Hürrem Çavuş tarafından kurulan bir vakıf, İstanbul’da belirli mahallelerde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamak, borcunu ödeyemeyecek durumda olanların yükünü hafifletmek için kurulmuştu. Borçları ödeyen vakıf, her sene güvenilir kimselere teslim ettiği akçelerle belirlenen mahalleleri dolaşır, bu mahallelerde yaşayan insanlara yardımlarda bulunurdu.

Küçük ikramlar, büyük sevinçler

Bugün bir parkta oynayan çocuklara uzatılan elma, belki küçük bir sevinç sebebidir. Ama İznik’te, yüzyıllar önce kurulan, meyve yediren vakıf için bu süreklilik arz eden bir sorumluluktur. Bahçelerde yetişen meyveler özellikle çocuklara ikram edilir, paylaşmanın dili çocuk yaşta öğretilirdi. Eğer bu vakıf bugün hâlâ çalışıyor olsaydı belki okul bahçelerinde iyiliği hayatın doğal bir parçası hâline getirebilirdi. Benzer şekilde Sivas’ta sıcak pide dağıtan vakıf, kışın ortasında insanın içini ısıtan küçük bir ikramla iyilik hazinesinin

kapağını aralardı. Osmanlı'nın şefkat yuvaları imarethanelerde sunulan hizmetlerin nitelikleri vakfiyelerde belirtilirdi. Yemeklerin çeşidi, porsiyonları ve ikram zamanları gibi detaylar dahi kayıt altına alınmıştı.

Unutulmayan dostlar

İyilik hazinesi yalnızca insanlara açılmazdı. Göç edemeyen bir leyleğin kanadı, susuz kalan bir hayvanın boğazı, korunmaya muhtaç bir güvercinin yuvası da düşünülürdü. Ödemiş'te göç edemeyen leylekler için kurulan vakıf, bir kuşun hayatını merkeze alan bir bakışın ürünüydü. Aydın'da hayvanlar için suluk yaptıran vakıf, yolcuların hayvanlarını da düşünürdü. Bursa'da güvercinler için merhametin estetikle birleştiği güvercinhaneler yaptıran vakıflar yine aynı bakış açısının eserleriydi. Bu bakış açısının bir başka zarif nişanesi taş duvarlara işlenen kuş evleriydi. Kimi imarethanelerde ise hayvanlar için artan yemeklerin ikram edildiği kuleler bulunurdu.

İnsanlar, birlikte yaşadıkları hayvanlara zarar vermekten çekindikleri ve iyi davrandıkları için Osmanlı'da sokaktaki kuşların dahi rahat yaşadığı yabancı seyyahların tespitlerinde yer almıştır. Kendilerini güvende hissettikleri için kuşlar yuvalarını yollar üzerindeki ağaçlara yapardı. Ayrıca, kafesteki kuşları ve diğer hayvanları azat etmek gibi bir gelenek de yaygındı.

Toprağı koruyan vakıflar

Toprak da bu iyilik zincirinin önemli bir halkasıydı. Çatal-

ca'da yerli ve özel tohumları saklayan vakıf, bugünün diliyle "sürdürülebilirliğin" çok erken bir örneği idi. Benzer şekilde her yıl meyve ağaçları dikilmesini şart koşan vakıf, boş arazileri berekete dönüştürürken meyveleri de halka ikram ederek toprağı insanla-

buluştururdu. Bu vakıflar toprağı tüketilecek bir kaynak değil emanet alınmış bir hazine olarak görürdü. 1574 tarihli bir vakfiye, Kayseri'de tabiatla insan emeğini birleştiren nadide bir hayır anlayışını yansıtıyordu. Vakfiyeye göre, Sarımsaklı Suyu'ndan açılacak su kanalları vasıtasıyla nehrin etrafındaki topraklar sulanacak; bu bereketli arazilere dikilen söğüt fidanları özenle sulanıp bakılacaktı. Zamanla boy atan bu söğütler yalnızca toprağın süsü değil aynı zamanda vakfın sürekliliğini sağlayan bir gelir kaynağı olacaktı. Fidanlar büyüyüp ticari kıymet kazandıklarında kesilip satılmaları ve elde edilen gelirin yine aynı topraklarda ekilen diğer mahsullerin ekim, dikim ve bakım masraflarına sarf edilmesi şart koşulmuştu.

Su muhafızı vakıflar

Resulullah Efendimize (s.a.s.), "Hangi sadaka daha hayırlı ve değerlidir?" diye sorulduğunda farklı kimselere en faydalı olacak sadaka çeşitlerini haber vermiş, ilim ve Allah yolunda gayretle çalışmanın yanı sıra "En hayırlı sadaka, su ikram etmektir." diye de buyurmuştur. (İbn Hanbel, V, 285) Bu perspektiften yola çıkarak halka su ikram etmeyi düstur edinmiş Osmanlı'daki su vakıfları; kuyusundan ipine, yoldan dağıtımına kadar her ayrıntıyı düşünmüş, şehirlerde ve kasabalarda su sakallarını çeşmedeki tas için dahi görevlendirerek suyu insanlara ulaştırmıştır. İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için Mimar Sinan tarafından tasarlanmış Kırkçeşme Su Yolları kilomet-

Osmanlı'da varlıklı kimseler, esnafın zimem defterlerini (bugünkü adıyla veresiye defterlerini) satın alarak borçları topluca öder; borçlu ile alacaklı arasında görünmez bir köprü kurarlardı. Bu vakıf geleneğinde isimler silinir, yükler hafiflerdi. Bu dayanışma, gösterişten uzak; insan onurunu incitmeden yaşatılırdı.

relerce uzaktan şehre taşıyan su vakıflarının en görkemli eserlerinden biri olmuştur.

Vakıflar eliyle inşa edilen, suyun yanında zarafetin de aktığı çeşmeler, şadırvanlar, hammamlar ve kaplıcalar; suyun hem hayat veren hem de hayatı güzelleştiren yönünü temsil eder.

İlmi yaşatan vakıflar

Kastamonu'da kurulan, kitapları tamir eden vakıf ve Adana'da kurulan, kitap bağışlayan ve kütüphane kuran vakıflar bilginin yalnızca üretilmesini değil yaşatılmasını da bir sorumluluk olarak görürdü. Yıpranan sayfalar onarılır, kitaplar ciltlenerek yeniden geleceğe taşınırdı. Beyazıt Meydanı'nda ilimle meşgul olanlara kalem, kâğıt ve mürekkep dağıtan vakıf ise kültürel mirası gelecek nesillere taşıyan başka önemli hazinelerdi. Erzincan'daki bir vakıf tarafından yaptırılan camide hangi kitapların okunacağı ve derslerin yapılacağı dahi belirtilmişti. Medrese yaptıran ve ücretsiz eğitim veren hatta talebelerini giydiren vakıflar da önemli örneklerdi. Talebeleri pikniğe götüren vakıflar, ilim yolcusunun yalnız bırakılmaması gerektiğini bilen şefkatli bir bakışın bir başka veçhesiydi.

Hürrem Sultan'ın, İstanbul'da bir vakıf kurarak inşa ettirdiği mektep için vakfın senedinde öğretmenlerin vasıfları ayrıntılı şekilde belirlenmişti: Talebelerine Kur'an'ı gayet güzel öğretecek, onlara şefkat gösterecek, aralarında ayırım yapmayacak, hepsine kendi evladı gözüyle bakacak.

Şehrin hakkını gözeten vakıflar

Şehirler de vakıfların ihtimam gösterdiği bir başka alandır. Elazığ'da meydanları süpüren vakıf ile camileri temizleyen ve aydınlatan vakıf, Amasya'da sellerin köprülere zarar vermemesi için kurulan vakıf, İstanbul'da duvarları ve sokakları temizleyen vakıf, şehri korumayı ve güzelleştirmeyi ortak bir sorumluluk kabul ederdi. Yine İstanbul'da, tarihî camilerin çevresinde yeni bina inşa edilmemesi ve manzarasını korumak için kurulan vakıf, şehrin silüetini bir değer olarak görüyordu. Boğaz'da halkın temiz hava alabilmesi için yaptırılan köşk, liman ve çeşmeler ise iyiliğin yalnızca ihtiyaç anında yapılmadığını, insanların nefes alabileceği alanların da düşünüldüğünü gösterir.

Yuvaya açılan vakıf kapısı

Günümüzde aile kurmak, bugün masraflarını karşılamak, bir evin eksikliğini tamamlamak pek çok genç için büyük bir yük. Oysa bizim medeniyetimizde bu yük, sadece iki gencin, iki ailenin sırtına bırakılmazdı. Toplum, komşu, akraba, mahalle, hatta vakıflar devreye girerdi. Evlenme çağına gelmiş ama çeyizi olmayan genç kızlar için kurulan vakıf, pek çok yuvanın kuruluşuna omuz vermişti.

Herkeseye açık bir merhamet kapısı

Vakıf eseri şifahaneler de şehirlerin önemli kurumlarıydı ve hastaneden önce bir yuva olarak görülen, hem beden hem de gönlün sığınaklarıydı.

Kimsesiz kalanlara, yolda olanlara, düşüp de kalkamayanlara ardına kadar açılmış kapılardı. O devirde Avrupa'da akıl hastaları ateşte yakılır, işkenceye uğrar, sonunda ruhları şeytandan kurtarılmış sayılırken şifahanelerde musiki ve koku ile tedaviler yapılıp onların hoşnutluğu için gayret gösterilirdi.

Bütün bu örnekler, vakıfların birer iyilik hazinesi olduğunu gösterir. Bugün geçmişe bakarken yalnızca taşlara, tabelalara, tarihe değil o taşların ardındaki niyete, ruha, inceliğe bakmak gerekir. Ve bu ruh, geçmişten bugüne taşınan en büyük mirastır. Bugün dernek, platform, sosyal sorumluluk dediğimiz pek çok çabanın arkasında da aslında bu kadim anlayışın izleri vardır. Böyle bir anlayış, modern dünyadaki vahşi çarkın işleyişini bozacak ve değiştirecek; dünyanın yeniden inşası için yürüdüğümüz yolda bize en uygun zemin oluşturacaktır.

Belki bugün durup kendimize şu soruyu sormalıyız: İyiliği yalnızca ihtiyaç anlarında hatırlayan bir toplum muyuz yoksa iyiliği hayatın doğal bir parçası hâline getirmiş bir mirasın taşıyıcıları mı?

Vakıflar, bu soruya verilmiş en sahici cevaplardır. Çünkü onlar, iyiliği tüketmez; biriktirir. Gösterişle değil ihtimamla... Yüzyıllar geçse de hâlâ tükenmeyen iyilik hazineleri olarak yaşamaya devam ederler. İyiliğin sembolleri ve iyiliğin devamlılığını sağlayan müesseselerdir vakıflar. Meyveleri ise bitmeyen iyiliklerdir. ■

Tarihler 1992'yi gösteriyordu. Yugoslavya'nın dağılma süreciydi. Dünyanın gözü önünde, Bosna'da acımasız bir savaş yaşandı. Çoğunlukla Müslümanların yaşadığı topraklara göz koyan Sırlar, ülke genelinde ve özellikle Doğu Bosna'da "Büyük Sırbistan" hayaliyle etnik temizlik yapmayı planladılar. Önce Doğu Bosna'da başlattıkları operasyonlarla Müslümanları evlerinden, yurtlarından eden Sırlar; kadın erkek, yaşlı çocuk ayrımı yapmadan, insanları acımasızca öldürdüler.

Sırp mezaliminden kaçan Müslüman halk, Sırbistan sınırında bulunan ve yüzde sekseni Müslüman olan Srebrenitsa'ya çekilmek zorunda kaldı. Şehrin nüfusunun artmasıyla şartlar iyice zorlaştı. Bütün imkânsızlıklara rağmen topraklarını ve canlarını müdafaa ettiler. Yugoslavya ordusunu seferber eden Sırlara direnen Boşnaklar, şehri kahramanca savunmaya devam etti.

SREBRENİTSA SOYKIRIMI

1993'te, aralarında Srebrenitsa'nın da bulunduğu altı bölgeyi "Güvenli Bölge" ilan eden Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, bölgenin güvenliğini sağlamak bir yana, Sırlar karşısında Müslümanları yalnız, korumasız ve çaresiz bırakmıştı. Boşnaklardan silahlarını bırakmaları istenirken Sırların ordusuna hiçbir yaptırım uygulanmıyordu.

Silahlarını Barış Gücü'ne teslim eden Müslümanlar, yardıma muhtaç bir hâlde iki yıl bekledi. Çemberi iyice daraltan Sırlar, tank ve toplarıyla şehri dövdüğünde bütün dünya gibi Barış Gücü de bu zulme seyirci kalmakla yetindi.

BM adına bölgede bulunan Hollandalı askerler geri çekilince şehrin sokaklarında, dağlarda, ormanlık alanlarda binlerce mazlum katledildi. Ölüm çemberinden kaçmayı başarabilen 25.000 civarında Müslüman, Potoçari'deki

BM kampına sığınmaya çalışsa da ancak 6.000 kadarı kampa girebildi. Sırların kampı bombalama tehdidi karşısında Hollandalılar, kendisine sığınan masumları, bütün yalvarmalarına aldırmaksızın zalimin eline teslim etti.

Alparslan AKÇA

Batı'nın uygarlık, özgürlük, insan hakları naraları attığı bir dönemde Bosna Hersek'te, özellikle Srebrenitsa ve çevresinde binlerce Müslüman sivil Boşnak katledildi.

Mazlumlar kurşuna dizilirken, boğazlanırken, kendi kazdıkları kuyulara diri diri gömülürken, çocuklar annelerin gözleri önünde vahşice öldürülürken, binlerce kadın tecavüze uğrarken dünya kamuoyu; Avrupa'nın ortasında yaşanan bu vahşete, soykırıma seyirci kaldı.

İzleri bugün Bosna sokaklarında ve Boşnakların hafızalarında yaşayan bu zulüm; Batı uygarlığı, Avrupa insan hakları, özgürlük, savaş hukuku, toprak bütünlüğü, temel yaşam hakkı gibi kavramların, Batı'nın uydurduğu büyük masallar ve yalanlar olduğunun ayyuka çıktığı önemli bir

kırılma noktasıdır.

Batı'nın ikiyüzlülüğünü göstermesi açısından dönüm noktası olan bu dram, bugün bizlere çok tanıdık gelmektedir.

Nitekim zulüm ve ikiyüzlülük, Bosna'da son bulmadı. Bugün Filistin başta olmak üzere bütün Orta Doğu'da yaşananlar, Amerikan emperyalizminin ve İsrail siyonizminin, dolayısıyla Batı'nın bütün maskeli emellerini, oyunlarını, yalanlarını ve insanlık dışı uygulamalarını gözler önüne sermektedir. Son söz olarak Aliya İzzetbegoviç'in tabiriyle,

“Unutulan soykırım tekrarlanmaktadır.”

AMMAR B. YASİR RAKKA'DA BİR ŞEHİT

|| Enbiya YILDIRIM

Islam uğruna çekilen çilelere örnek olarak zikredilecek çok sahabe vardır. Hiç şüphe yok ki anne babasını bu uğurda kaybeden ve kendisi de dayanılmaz işkencelere maruz kalan Ammar b. Yasir (r.a.), en yürek yakan misallerden biridir.

Geçmişi

Babası Yasir, kaybolan kardeşini aramak üzere diğer kardeşiyle birlikte Yemen'den Mekk'e gelir. Bulamayınca kardeşi geri dönse de şehri seven Yasir buraya yerleşmeye karar verir. Yabancı olduğu için bir ailenin himayesine girmesi gerekmektedir. O da Beni

Mahzum kabilesinden Ebu Huzeyfe ile anlaşarak onun koruması altında Mekkeli olur. Sonra da Ebu Huzeyfe'nin kölesi Sümeyye ile evlenir. Çocukları Ammar dünyaya gelince Ebu Huzeyfe de Sümeyye'yi azat eder. Böylece serbest kalırlar. (İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, V, 433)

Resulullah ile aynı yaşlarda olan Ammar (*Zehebî, Nubelâ*, III, 246), ileride uzun boylu, kara yağız, ela gözlü ve geniş omuzlu bir delikanlı olur. Okuma yazmayı öğrenir.

Aile boyu işkence

Hz. Peygamber davete başladıktan sonra iman eden ilk kişilerden biri Ammar'dır. Müs-

lüman olma hikâyesi ilginçtir. Kendisinden dinleyelim: "Resulullah'ın içinde olduğu Darulerkam'ın kapısında Suheyb b. Sinan'la karşılaştım. Ona, 'Ne istiyorsun?' diye sordum. O da bana, 'Peki sen ne istiyorsun?' dedi. Ben de 'Muhammed'in yanına varıp anlattıklarını dinlemek istiyorum.' dedim. O da 'Ben de bunu istiyorum.' dedi. Ardından birlikte içeri girdik. Hz. Peygamber bize İslam'ı anlattı ve Müslüman olduk. Sonrasında gün boyunca akşama kadar yanında kaldık ve kendimizi gizleyerek dışarı çıktık." (İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 171)

Ammar, İslam'la şereflendikten sonra ailesiyle görüşür.

Annesi Sümeyye, babası Yasir ve kardeşi Abdullah da İslam'a girerler. Sınavları da bundan sonra başlar. Çünkü Müslümanların sayısı arttıkça müşriklerin nefreti kabarıyordu. Özellikle alt sınıfta gördükleri insanlara karşı tehdit ve işkenceden başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Yasir ailesi de zayıf durumdaydı. Bu nedenle Bilal-i Habeşi gibi akla hayale gelmeyecek zulüm ve işkencelere maruz kaldılar. Annesi ile babasına, sıcak kumlara yatırılarak günlerce işkence edildi. Durumu gören ve elinden bir şey gelmediği için çok üzülen Resulullah (s.a.s.) onlara sabrı tavsiye ediyor, diğer yandan da "Allah'im! Yasir ailesini rahmetinle bağışla." (İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 188) diye dua ediyordu. Sonunda anneciği, Ebu Cehil tarafından mızrakla şehit edildi. (Zehebi, *Nubelâ*, I, 409) Böylece Hz. Sümeyye, İslam davası uğruna canını veren ilk Müslüman oldu. Babası Yasir de aynı gün işkenceyle öldürüldü. Ankebut suresinin ilk on ayetinin Hz. Sümeyye, Hz. Yasir ve benzeri işkence gören müminler hakkında indiği belirtilmektedir. (Kurtubi, *Tefsir*, XIII, 323)

Oğulları Ammar'a da aynı işkenceleri uyguladılar. Artık dayanamaz hâle gelince Ammar, onların ellerinden kurtulmak için Lat ve Uzza'yı öven, Hz. Peygamber'i yeren sözler söyledi. Bunun üzerine serbest bıraktılar. O da koşup Resulullah'a geldi ve acaba yanlış mı yaptım endişesiyle başından geçeni anlattı. Hz. Peygamber

ona kalbinin ne durumda olduğunu sordu. O da imanla dolu olduğunu söyledi. Allah Resulü de işkencelere tekrar maruz kalırsa aynısını yapmasını tavsiye etti. (İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, IV, 122) Sonrasında nazil olan ayette de bu durum onaylandı ve kalbi imanla dolu olanların dinden dönmeye zorlanmaları durumunda söyledikleri sözlerden sorumlu olmayacakları belirtildi. (Nahl, 16/106)

Medine günleri

Hz. Ammar, artan baskılar üzerine Habeşistan'a hicret eden ikinci kabilede yer aldı. (İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 189) Sonra Mekke'ye geri döndü. Bir süre sonra şehirde yaşaması imkânsız hâle gelince Medine'ye hicret etti. Böylece iki kez hicret eden sahabilerden oldu. Seferini tamamladığında Hz. Peygamber henüz Medine'ye geçmemişti, Kuba'da idi. Allah Resulü'nün namaz kılıp gölgelenebileceği, insanlarla rahat görüşebileceği bir mescide ihtiyacı olduğunu gördü. Taş taşımak ve başkalarından da yardım almak suretiyle ilk mescidi inşa etti. (İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, IV, 122) Hz. Peygamber, Medine'ye geçince diğer muhacirlere yaptığı gibi onu da Huzeyfe b. Yeman ile kardeş yaptı. (İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 190) Böylece Huzeyfe, şehre alışana kadar kardeşine yardımcı olacaktı.

Efendimizin, Medine'ye geldikten sonraki ilk fiilî icraatı şehrin kalbine bir mescit inşa etmek oldu. Kendisi de dâhil olmak üzere bütün sahabe bu iş

”

İslam uğruna çekilen çilelere örnek olarak zikredilecek çok sahabi vardır. Hiç şüphe yok ki anne babasını bu uğurda kaybeden ve kendisi de dayanılmaz işkencelere maruz kalan Ammar b. Yasir (r.a.), en yürek yakan misallerden biridir.

için seferber oldu. Canla başla çalışanlardan biri de Ammar'dı. Herkes bir kerpiç taşıırken onun iki kerpiç taşıdığını gören Resulullah, üzerindeki tozu silkeleyerek "Vah Ammar'a! Onu asi bir topluluk öldürecek. Ammar onları cennete, onlar ise onu cehenneme davet edecekler." buyurdu. (Buhari, 447) Böylece gelecek kötü günlerin haberini vermiş oldu. Ammar daha sonra Hz. Peygamber'le birlikte bütün gazvelerde ve Rıdvan Biati'nda yer aldı.

Resulullah'tan sonra

Hız. Ebubekir halife olunca yalancı peygamberler zuhur etti. Bunlardan biri olan Müseylime ile yapılan Yemame Harbi'nde İslam ordusu dağılacak gibi olunca Ammar büyük bir kayanın üzerine çıkarak "Ey Müslümanlar! Cennetten mi kaçırıyorsunuz?" diye bağırıp orduyu tekrar topladı. Ardından giriştiği cenkte kopan kulağı sallana sallana cihada devam etti ve Müslümanlar zafer elde ettiler. (İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 193)

Hız. Ömer, Ammar'ı çok severdi. Hatta bir gün Habbab b. Eret kendisini ziyarete gelince ona şöyle dedi: "Yaklaş, gel otur. Bu meclisi Ammar dışındasenden fazla hak eden biri yok." (Zehebî, *Nubelâ*, I, 421) Halife olunca da onu Kûfe'ye vali atadı. Yanına da hem yardımcısı hem de hoca olarak Abdullah b. Mesud'u görevlendirdi. Kûfelilere yazdığı mektupta ise ikisinin de Bedir'e katılan seçkin sahabiler oldukları

”

Hız. Ammar dünyaya önem vermeyen, sade yaşayan, doğruyu önceleyen bir sahabiydi. Hiçbir namazını kazaya bırakmamıştı.

nı belirterek onlara itaat etmelerini emretti. (İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 193) O da valiliği sırasında Nihavend Harbi'ne ve Huzistan'ın fethine katıldı. Sonrasında yönetim tarzıyla ilgili şikâyetler gelmesi üzerine halife onun yerine Ebu Musa el-Eş'ari'yi atadı. (Taberi, *Tarih*, IV, 163-4)

Hız. Osman zamanında, akrabasını görevlerde kayırdığını ve Ebu Zer'i haksız yere Rebeze'ye sürdürdüğünü söyleyerek halifenin bazı icraatlarını eleştirdi. (İbn Haldun, *Tarih*, II, 587) Buna rağmen halife, toplum nezdinde itibarı olduğunu söylediği Ammar'ı, aleyhindeki bazı faaliyetleri araştırmak üzere Mısır'a gönderdi. (İbn Şebbe, *Tarihü'l-Medîne*, III, 1122) Lakin sonrasında Abdullah b. Mesud, cenazesinin fazla kimseye duyurulmamasını vasiyet ederek vefat edince Hız. Ammar, sınırlı sayıda insanla onun namazını kılarak defni gerçekleştirdi. Durumu öğrenen halife, Ammar'a çok kızdı. (Yakubi, *Tarih*, II, 67) Aralarında bir olumsuzluk daha yaşanır: Ebu Zer, Rebeze'de vefat edince cenazesine Ammar da dâhil sadece yedi kişi katılır. Olan bitene kızan Ammar, halifenin aleyhinde konuşmaya başlar. Buna da kızan Hız. Osman onu artık Medine'den göndermeye niyetlenir ancak Hız. Ali'nin ve Hız. Ammar'ın babasının himayelerine girdiği Benî Mahzum kabilesinin tavassutuyla bundan vazgeçer.

Ammar, Hız. Osman'ın şehit edilmesi üzerine Hız. Ali'ye biat etti. Hız. Ali, Cemel öncesinde doksan küsur yaşındaki

(İbn Abdilber, İstîfâb, III, 1141) Hz. Ammar'ı, Kûfelileri yardıma çağırarak üzere oğlu Hasan'la birlikte şehre gönderdi. Cenk sırasında da elindeki mızrakla ön saflarda yer aldı. Savaş sonrasında yine Hz. Ali, Hz. Aişe annemizin saygınlığına hâlel getirecek hiçbir şeye fırsat vermeden onu deveye bindirip Ammar ve validemizin kardeşi Muhammed'le Basra'ya gönderdi. (Abdulcebbâr, *el-Câmiu's-Sahîh*, II, 237)

Bir sonraki yılda gerçekleşen Sıffin Savaşı'nda, ilerleyen yaşına rağmen Hz. Ali'nin yaşı birliklerinin kumandanlığını üstlendi. Savaş esnasında şehit edildi. Cenaze namazını Hz. Ali kıldırdı ve üzerindeki elbiselerle birlikte defnedildi. (İbn Abdilber, İstîfâb, III, 1140-1) Kabri, Suriye Rakka'dadır.

Şehit edilmesinin ardından Muaviye'nin ordusunda büyük kargaşa çıktı, askerler endişeye kapıldı. Çünkü Hz. Peygamber, onun asi bir topluluk tarafından öldürüleceğini haber vermişti. Siyasi bir deha olan Muaviye ise başta sahabe Amr b. As olmak üzere herkesi rahatlatmak için "Onu biz öldürmedik, mızraklarımızın önüne atanlar öldürdü." (Ma'mer b. Râşid, *Câmi'*, 20427; Ahmed, *Müsned*, 17778) diyerek karşı tarafı suçladı.

Ammar'a nispet edilen bir kıtık, Topkapı Sarayı'nda Mukaddes Emanetler bölümündedir.

Şahsiyeti

Hz. Ammar dünyaya önem vermeyen, sade yaşayan, doğruyu önceleyen bir sahabiydi. Hiçbir namazını kazaya bırakma-

mıştı. Nitekim bir defasında Hz. Peygamber onu şehir dışına bir göreve gönderir. Seferde ihtilâm olunca su bulamaz. Abdest yerine geçer düşünceyle toprakta yuvarlanır, ardından da namazını kılar. Medine'ye döndüğünde olayı Hz. Peygamber'e anlatınca Resulullah ona teyemmümü tarif eder ve bunu yapmanın yeterli olacağını söyler. (Buhari, 347) Şu sözleri, onun dindarlığının özeti: "Üç şeyi her kim bir araya getirebilirse imanını tamamını elde etmiş olur: Kendi aleyhine de olsa insafı elden bırakmamak, herkese selam vermek, fakir iken bile infak etmek." (Buhari, İman, 18)

Allah Resulü'nün gönlündeki yeri

Ammar'ın çileli hayatını ve samimiyetini bilen Allah Resulü, ona bir başka muhabbet beslerdi. Bu yüzden, "Cennet, Ali, Ammar ve Selman'a iştihak duymaktadır." (Tirmizi, 3797) buyurmuştu. Aynı şekilde Hz. Ali'nin de bulunduğu bir mecliste ashabıyla otururken Ammar yanlarına girmek için izin isteyince şöyle demişti: "Merhaba ey temiz, güzel insan! Ona izin verin, girsin." (Tirmizi, 3798)

Şu olay Resulullah'ın ona olan sevgisinin özetidir: Halid b. Velid ile Ammar arasında bir tartışma olur. Sinirlenen Halid biraz ağır ifadeler kullanır. Duruma çok üzülen Ammar meseleyi Resulullah'a arz eder. Biraz sonra Halid de gelir. Hâlâ kızgınlığı geçmemiş olan Ha-

lid, Ammar'a aynı şekilde yüklenir. Ammar ise dayanamayıp ağlamaya başlar. Sessizce olan biteni seyreden Resulullah, bir noktadan sonra dayanamayarak şöyle buyurur: "Ammar'a düşman olan, Allah'a düşman olur. Ammar'ı kızdıran Allah'ı kızdırmış olur." Resulullah'ın müdahalesinin ardından dışarı çıkan Halid yaptığı hatanın farkına varır ve şöyle der: "Dışarı çıktığımda, Ammar'ı nasıl memnun edeceğimden başka bir şey düşünemiyordum! Sonra onunla karşılaştım ve rızasını aldım." (*Müsned*, 16814)

Rivayet ettiği hadislerden

Ammar, Efendimizden altmış iki hadis rivayet etmiştir. Bunlardan biri de Allah Resulü'nün namazda yaptığı şu duadır: "Allah'ım! Gayb ilmin ve yaratma kudretin ile hayatın benim için hayırlı olduğunu bildiğin sürece beni yaşat. Ölümün benim için daha hayırlı olduğunu bildiğinde de beni vefat ettir. Allah'ım! Gizli ve aşikâr hâllerimde senden hakkıyla korkmayı dilerim. Senden rıza ve öfke anında sözün doğrusunu söylemeyi dilerim. Zenginlik ve fakirlikte senden itidalli olmayı dilerim. Senden zatına bakmanın lezzetini, sana kavuşmaya iştihayı dilerim. Zarar verici bir hastalık ve saptırıcı bir fitneye uğramaktan sana sığınırım. Allah'ım! Bizi imanın ziynetiyle süsle. Bizleri insanları hidayete sevk eden rehberler eyle." (*Müsned*, 18325) ■

DİJİTAL YALNIZLIK VE GÖRÜNÜR OLMA ARZUSU

Yalnızlık artık kapımızı çalan bir misafir değil çoğu zaman elimizde taşıdığımız bir hâl. Gün içinde onlarca kişiyle temas kuruyor, mesajlaşıyor, paylaşıyor ve izleniyoruz. Buna rağmen birçok insan günün sonunda aynı cümleyi kuruyor: “Kimseyle bir araya gelemedim.” Dijital yalnızlık tam olarak bu boşlukta ortaya çıkıyor. İnsan, kalabalıklar içinde kaybolmuyor artık; kalabalıkların tam ortasında yalnızlaşıyor.

Dijital mecralar bireye görünür olma imkânı sunuyor. Görünürlük, çağımızda neredeyse var olmanın ön koşulu gibi algılanıyor. Paylaşmayan, kendini göstermeyen, sürekli çevrim içi olmayan biri, eksikmiş gibi... Ancak psikolojik açıdan görünürlük ile değer görme aynı şey değildir. Görünürlük, başkalarının bakışına açılmakla ilgilidir; değer görmek ise birinin seni anlama çabasına girmesini gerektirir. Bu ikisi arasındaki fark silikleştiğinde insan kendini sürekli sergilemek zorunda hisseder.

Sosyal medya üzerine yapılan yerli araştırmalar, yoğun kullanım ile artan yalnızlık algısı arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Özellikle sosyal medya, yüz yüze ilişkilerin yerini almaya başladığında, bireyin sosyal doyumu artmamakta; aksine yüzeyselleşmektedir. (Büşra Sarıkaya, “Dijital Yalnızlık ve Sosyal Medya: Kuramsal ve Platform Temelli Bir İnceleme” *The Journal of Social Science*, 9 (18), 235–248, 2025; Aynur Karabacak Çelik, “Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Sanal Ortam Yalnızlığı Arasındaki İlişki”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (66), 53–68, 2024)

Dijital temaslar çoğaldıkça duygusal temasın azaldığına dair ortak bir klinik gözlemden söz etmek mümkündür.

Görünür olma arzusu, çoğu zaman bir tercihten ziyade bir zorunluluk gibi yaşanır. İnsan paylaşmadığında dışarıda kalacağını, geri çekildiğinde unutulacağını düşünür. Bu düşünce, bireyin benlik algısını yavaş yavaş dış referanslara bağımlı hâle getirir. Beğeni sayıları, yorumlar ve izlenmeler kişinin kendilik değerinin sessiz belirleyicilerine dönüşür. Beklenen ilgiyi görmeyen bir paylaşım, basit bir hayal kırıklığı olmaktan çıkar; kişinin kendisiyle ilgili olumsuz yorumlar üretmesine neden olur.

Bu süreçte benlik, doğal hâlden uzaklaşıp performatif bir yapıya bürünür. Kişi, nasıl hissettiğinden çok nasıl görüldüğüyle ilgilenmeye başlar. Paylaşılabilir olan ile yaşanabilir olan arasındaki mesafe açıldıkça iç dünya ihmal edilir. Klinik görüşmelerde sıkça karşılaşılan, “Her şey yolunda gibi ama ben iyi değilim.” cümlesi, tam da bu kopuşun ifadesidir.

Özellikle kadınlarda dijital görünürlük baskısı daha yoğun hissedilir. Hem üretken hem ilgili hem güçlü hem de sürekli ulaşılabilir olma beklentisi, sosyal medya aracılığıyla pekiştirilir. Bu durum zamanla zihinsel yorgunluk ve duygusal tükenmişlik meydana getirir. Kişi, birçok kişiyle bağlantı hâlinde fakat kendisiyle bağını zayıflatmıştır. Yalnızlık burada, insanın başkalarından çok kendisine uzak düşmesiyle derinleşir.

Dijital yalnızlık sadece sosyal ilişkileri değil bireyin içsel düzenini de etkiler. Sessizlik, giderek tahammül edilmez bir hâl alır. Boşluk anları hızla ekranla doldurulur. Oysa psikolojik dayanıklılık, kişinin kendiy-le baş başa kalabilme kapasitesiyle yakından ilişkilidir. Sürekli uyarana maruz kalan zihin, durup olanı anlamlandırmakta zorlanır.

Bazı akademik çalışmalar, telefon odaklı davranışların ve sürekli çevrim içi olma hâlinin sosyal ve duygusal yalnızlıkla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. (Hilal Eroğlu, Hanife Esen Aygün, Sena Aksoy, "Sosyal Duygusal Yalnızlık ve Sosyotelist Davranış (Phubbing) Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, (22), 1-25, 2024) Akademisyenlerce ortaya konan bulgular, dijital yoğunluğun her zaman sosyal yakınlık anlamına gelmediğini açıkça göstermektedir.

Bu noktada mesele teknolojiyi tümenden reddetmek değildir. Asıl mesele, dijital araçlarla kurulan ilişkinin sınırlarını yeniden düşünmektir. Görünürlük arzusunu ilişkisellik ihtiyacından ayırabilmek, ruh sağlığı açısından koruyucu bir adımdır. Az ama gerçek ilişkiler, çok ama yüzeysel temaslardan daha onarıcıdır.

Belki de bugün yeniden şu soruyu sormak gerekiyor: Görülmek mi istiyoruz yoksa gerçekten anlaşılmak mı? Bu sorunun cevabı çoğu zaman küçük ama anlamlı davranışlarda saklıdır. Mesela arayıp sormakta, sesi ni duymakta, yüz yüze gelmek

için zahmete girmekte saklıdır. Paylaşmak yerine anlatmayı, izlenmek yerine temas etmeyi seçebilmekte saklıdır. Dijital

kalabalığın içinde insan kalabilmek hâlâ mümkün, yeter ki görünür olmaktan çok temas kurmaya cesaret edilebilsin. ■

”

Görünürlük, çağımızda neredeyse var olmanın ön koşulu gibi algılanıyor. Paylaşmayan, kendini göstermeyen, sürekli çevrim içi olmayan biri, eksikmiş gibi... Ancak psikolojik açıdan görünürlük ile değer görme aynı şey değildir.

KUR'AN'IN GÖLGESİNDE ÖĞRETİCİNİN KALEMİNDEN

Faruk BAYNAL

Ankara Altındağ Mehmet Çelebi Camii İmam Hatibi

Yıl 2003'tü. Bir aralık sabahı, Doğu Anadolu'da bir dağ köyü, yılın en çetin kışlarından çoktan nasibini almıştı. Lapa lapa yağan kar, köyün tek yolunu âdeta bembeyaz bir çarşafa sarmış, gökyüzü ile yeryüzünü birbirine karıştırmıştı. İstanbul'un kalabalığın-

da büyümüş, genç, idealist bir imam hatip, ilk görev yeri olarak tayin edildiği bu köye, henüz görmeden kalbinde taşıdığı hayallerle birlikte yolculuk ediyordu.

Yüksek dağların ardından uzanan kara yolunda ilerleyen pikabın kasasında, birkaç par-

ça eşya, kitap kutuları ve soba boruları vardı. Arkadan gelen minibüste ise ailesi ve yol boyunca onu yalnız bırakmak istemeyen iki arkadaşı oturuyordu. Karayollarının kepçesi yolu güçlükle açıyor, daha kepçe uzaklaşmadan tipinin savurduğu kar, boşluğu yeniden dolduruyordu.

Genç imam, köye ilk adımını attığında rüzgâr âdetâ yüzüne tokat gibi çarpyordu. Cami avlusunun köşesinde biriken buz parçaları, aylarca erimeyecekmiş gibi sert ve griydi. Muhtar, onu lojmana götürürken utanarak, “Hocam, kusura bakma... İçerisi pek iyi değil. Biz de imkân bulamadık.” diyebilirdi. Lojmanın kapısı açıldığında soğuk, dışarıdakinden daha keskin bir şekilde yüzüne vurdu; kırık camlardan içeri giren rüzgâr, âdetâ duvarların içine işlemiştir.

O gece sobayı yakmak için yarım çuval odun zor bulundu. İstanbul’dan ayrılırken ailesi onun büyük bir şehir camisinde kalmasını istemiş, hatta “Yıllarca boşuna mı okudun, köyde emeğin heba olacak.” diyerek ısrar etmişti. Fakat genç imam, bunun tam aksine, insanın en çok unutulmuş yerlerde hatırlanmaya ihtiyaç duyduğunu düşünüyordu. Köylüler onu saygıyla karşılamış, sıcak ve kadirşinas tavırlarını göstermiş, misafirperverlikten geri durmamışlardı.

Hasan isminde 8-10 yaşlarında bir çocuk, genç imamın yanına yaklaşarak, “Hocam, bana okumayı öğretir misin?” dedi. İşte o an, genç imamın içindeki yalnızlığa ilk kez ince bir ışık düştü.

Ertesi gün Hasan yine geldi, bu kez arkasında iki çocuk daha vardı: Köyün yetimlerinden Musa ile sessiz ve utançla Zehra. Köyün kadınları bunu duyunca, “Hocam, çocuklara yer sofrası kuralım.” diyerek köy odasını açtılar. O ana ka-

dar tozlu ve neredeyse hiç kullanılmayan oda, sobanın yanışıyla ısınırken duvarlara asılan birkaç levha ile âdetâ küçük bir mektebe dönüştü. Köylüler, imkânları sınırlı olsa da çay, tandır ekmeği ve birkaç odun parçasıyla destek oldu.

Bir akşam ders çıkışında köyün en yaşlısı, bastonuna dayanarak içeri girdi. Sessizce çocukların başını okşadı, sonra gözleri dolarak hocaya döndü: “Evlat... Biz yıllardır böyle hoca görmedik. Bizim gençliğimizde de böyle okuyanlar vardı, sonra hepsi göçtü. Bu köy yeniden nefes aldı sayende.” diyebilirdi. Bu cümle, genç hocanın kalbine umutla karışık ağır bir sorumluluk gibi yerleşti. Çünkü artık sadece ders veren biri değil unutulmuş bir umudu diriltiren bir öğretici olmuştu.

Hocanın başlattığı küçük ders halkası, sadece Kur’an’ı öğretmekle kalmıyor, çocukların dünyaya açılan ilk penceresi oluyordu. Ayşe, köydeki diğer kız çocuklarını cesaretlendiren bir öncü olarak ilerleyen haftalarda katıldı. Başta çekingen ve annesi tarafından zorla getirilen Ayşe, kısa sürede grup içinde en hevesli öğrencilerden biri oldu. Bu küçük grup, yanardağ etrafında hem okumayı hem birlikte yaşamayı öğreniyor, köyün en soğuk ve yalnız anlarına bile ışık getiriyordu.

Aylar geçti. Hasan, Musa, Zehra ve Ayşe yavaş yavaş başarılarını göstermeye başladı. İlk defa kendi adlarını düzgün yazabiliyor, basit sureleri okuyabiliyorlardı. Hoca, geceleri tek

başına dua ederken yorgun ama tatmin olmuş bir huzur hissediyordu. Çocukların gözlerindeki parlaklık, onun hissettiği yalnızlığın yerini anlamlı bir bağlılığa bırakıyordu.

Bir gün köye, bölgeye yeni atanan bir yetkili geldi. Çocukların başarılarını ve imamın özverisini gördüğünde gözleri doldu; küçük bir köy odasının, yokluklar içinde bile nasıl bir eğitim yuvasına dönüşebileceğini anladı. Yetkili, köyde kalıcı bir derslik ve mütevazı bir kütüphane kurulması için söz verdi. Aynı anda köyden bir grup aile de öğrenci velileri olarak geri geldi; geçmişte umutsuzca göç eden gençlerin yerine, şimdi ellerinde kitaplarla kendi köylerinin geleceğine ışık tutuyorlardı.

O sabah, sobanın başında toplanan çocuklar ve köylülerle birlikte imam da gözyaşlarını tutamadı. Hayatın en soğuk köşelerinde bile sevginin, emeğin ve inancın sıcaklığının filizlendiğini görüyordu. Dışarıda kar hâlâ yağıyor, rüzgâr soğuk esiyordu; ama köy artık yalnız değildi. Çocuklar gülüyor, kadınlar yemek taşırken neşeyle birbirleriyle şakalaşıyor, yaşlılar hayranlıkla izliyordu. Genç imam hatip, uzun bir sessizlikten sonra sadece şunu fısıldadı:

“İşte bu, bir insanın emeğiyle dünyanın nasıl değişebileceğinin kanıtı...”

Ve o gün, köyün tarihi ilk kez çocukların sesiyle yankılandı; her kelime, geleceğe açılan umut dolu bir kapı oldu. ■

MEDYA VE DİN

GELENEKSEL YAYINCILIKTAN DİJİTAL DÜNYAYA

Mustafa Mirza DEMİR |

Medya ile din, bugün tarihte hiç olmadığı kadar iç içe geçmiş durumda. Bir yanda insanoğlunun kadim anlam arayışı yolculuğuna asırların birikimiyle refakat eden geleneksel inanç dünyası, diğer yanda ise saniyelerle hatta saliselerle yarışan, görselliği ve görünür olma hırsını kutsayan, hızı ve hazzı merkeze alan medya ve bilhassa dijital dünya...

Kültürel dönüşüm, manevi erozyon, temsil ve gerçeklik, hakikatin çarpıtılması, popüler kültür, enformasyon toplumu, dijital varoluş, sosyal medya ahlakı, dijital evrende ahlak, teknoloji ve sosyal medya bağımlılığı, İslamofobi, dijital mahremiyet, değişen veya dönüşen dindarlık... Bunlar, “medya ile din” adıyla bir başlık açmaya kalktığımızda

karşımıza çıkan ve sağlıklı bir şekilde analiz etmemiz veya şerh düşmemiz gereken pek çok alt başlıktan sadece birkaçı... Teknik bir veya birden fazla araçla (medya) dinin sahih bir şekilde aktarımı ve doğru anlaşılmasına yardımcı olmak, görüldüğü gibi hiç de kolay değil. Velew ki akıllı cihazların ve sosyal medya mecralarının hayatımızın her anına sızdığı dijital bir çağda!

Medya gibi güncelliğini koruyan fakat günümüzde daha da karışık bir boyut kazanan meselelere ışık tutması açısından kıymetli bir eser, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında yerini aldı. Editörlüğünü Dr. Mustafa Çuhadar’ın üstlendiği, kolektif bir çalışma: *Medya ve Din “Geleneksel Yayıncılıktan Dijital Dünyaya”*...

Yukarıda sözünü ettiğimiz kültürel dönüşüm ve manevi erozyon gibi etkenlere karşılık toplumun sahih bilgi kaynağına ulaşımını sağlamayı şiar edinen Diyanet İşleri Başkanlığı; basılı yayınlar, süreli yayınlar, radyo, televizyon, internet ve sosyal medya gibi iletişim araçlarını kullanarak tarihî ve

kurumsal birikimini aktarmaya devam ediyor. “Medyada Dinin Temsili”, “Medya ve Paranormal İnançlar”, “Modernite ve Türk Sinemasında Din Adamı”, “Medyada Dinî İçerikli Tartışmalar”, “Avrupa Medyasında İslamofobi”, “Dinî ve Ahlaki Açıdan Teknoloji Bağımlılığı”, “Dijital Çağda Mahremiyet Anlayışımızın Değişimi” ve “Enformasyon Toplumunda Din” gibi başlıklarla öne çıkan *Medya ve Din* adlı eser; toplumun din konusunda aydınlatılması hususunda medyayla dinin ilişkisine odaklanıyor. Alanında etkin, birbirinden kıymetli kalemlerin bir araya gelerek oluşturduğu bu çalışma, medya ve din alanındaki farkındalığın artmasına önemli katkılarda bulunmayı amaçlıyor.

Eserin editörlüğünü yürüten Çuhadar’ın da ifade ettiği gibi dönemin şartlarını, toplumun ihtiyaç ve beklentilerini gözeten, bütün iletişim imkânlarını da bu doğrultuda kullanan Başkanlık yayın faaliyetlerine yeni bir soluk getiren bu çalışmayı bütün okurlarımıza takdim eder, herkese iyi okumalar dileriz. ■

DIYANET TV

Vahyin Muhatapları

Çarşamba

19.00

yeni bölüm

FREKANSLAR

4A(HD)
FREKANS: 12.380 MHZ
POLARİZASYON: DİKEY (V)
SEMBOL ORANI: 27.500
FEC: 3/4

4A(SD)
FREKANS: 12.422 MHZ
POLARİZASYON: YATAY (H)
SEMBOL ORANI: 30.000
FEC: 3/4

Digitor - 68. kanal

TRT - 104. kanal

Kabla - 555. kanal

N+ - 208. kanal

tv8 - 49. kanal

Vodafone TV - 200. kanal

X f @ y | diyanettv

“Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah’a mahsustur.
Bütün işler O’na döndürülür. Öyle ise O’na kulluk et ve
O’na tevekkül et. Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.”

(Hud, 11/123)

